

ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА

Анализ *Reports*

Противодействие на организираната
престъпност в България
Оценка на правната рамка

26

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ В БЪЛГАРИЯ

ОЦЕНКА НА ПРАВНАТА РАМКА

**ЦЕНТЪР ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА
ДЕМОКРАЦИЯТА**

Настоящата публикация предлага анализ и оценка на правната рамка за противодействие на организираната престъпност и изследва проблемите, които възникват при практическото ѝ прилагане. Въз основа на това се правят препоръки за усъвършенстване на законодателната уредба и съобразяването ѝ с международните стандарти и съществуващите добри практики, както и за преодоляване на слабостите в правоприлагането, които възпрепятстват разкриването и наказването на организираната престъпна дейност или нарушават основни принципи на наказателния процес и на правата на участниците в него.

Автори:

Д-р Мария Йорданова, Директор, Правна програма, Център за изследване на демокрацията
Димитър Марков, Старши анализатор, Правна програма, Център за изследване на демокрацията

Центърът за изследване на демокрацията благодари за съдействието на:

Проф. Лазар Груев, Председател, Върховен касационен съд
Павлина Панова, Съдия, Върховен касационен съд
Васил Миков, Прокурор, Върховна касационна прокуратура
Борислав Сарафов, Ръководител, Апелативна специализирана прокуратура
Лада Паунова, Съдия, Софийски апелативен съд
Пламен Дацов, Съдия, Софийски апелативен съд
Стефка Якимова, Прокурор, Варненска апелативна прокуратура
Весислава Иванова, Съдия, Софийски градски съд
Румен Киров, Следовател, Национална следствена служба
Даниела Доковска, Адвокат
Рада Йосифова, Адвокат
Динко Кънчев, Адвокат
Емилия Недева, Адвокат
Петър Василев, началник-отдел „Досъдебно производство“, СДВР
Николай Станчев, началник-сектор „Разследване на криминални престъпления“, СДВР

Редакционен съвет:

Д-р Огнян Шентов
Александър Стоянов
Д-р Мария Йорданова

*С финансовата подкрепа на Програма Превенция и борба с престъпността на Европейския съюз
Европейска комисия – Генерална дирекция „Вътрешни работи“*

ISBN: 978-954-477-184-3

© 2012, Център за изследване на демокрацията
Всички права запазени.

ул. „Александър Жендов“ 5, 1113 София
тел.: (+359 2) 971 3000, факс: (+359 2) 971 2233
www.csd.bg, csd@online.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	7
1. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ В НАКАЗАТЕЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО С ОГЛЕД ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОРГАНИТЕ НА ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО И НА СЪДА ПО ДЕЛА ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ	9
1.1. ОПРЕДЕЛЕНИЯ	9
1.1.1. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА	9
1.1.2. ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА И СЪЧАСТИЕ	15
1.1.3. ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА И ПРЕДВАРИТЕЛЕН СГОВОР	17
1.1.4. ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА И ПРЕСТЪПНО СДРУЖАВАНЕ	19
1.1.5. ПОНЯТИЕ ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ	20
1.2. ОБРАЗУВАНЕ, РЪКОВОДЕНЕ И УЧАСТИЕ В ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА	23
1.2.1. ОСНОВЕН СЪСТАВ	23
1.2.2. САМОВОЛЕН ОТКАЗ	26
1.2.3. КВАЛИФИЦИРАНИ СЪСТАВИ	31
1.3. КВАЛИФИЦИРАНИ СЪСТАВИ НА ДРУГИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШЕНИ ПО ПОРЪЧЕНИЕ ИЛИ В ИЗПЪЛНЕНИЕ НА РЕШЕНИЕ НА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА	33
1.4. НАКАЗАНИЯ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА	35
1.4.1. НАКАЗАНИЯ ЗА ФИЗИЧЕСКИ ЛИЦА	35
1.4.2. НАКАЗАНИЯ ЗА ЮРИДИЧЕСКИТЕ ЛИЦА	41
1.5. ДРУГИ ПРЕСТЪПНИ ГРУПИ	44
1.5.1. ТЕРМИНОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ	44
1.5.2. СЪОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ РАЗПОРЕДБИТЕ ЗА РАЗЛИЧНИТЕ ПРЕСТЪПНИ СДРУЖЕНИЯ	45
1.5.3. ОРГАНИЗАЦИЯ ИЛИ ГРУПА ПРОТИВ НАЦИОНАЛНОТО, РАСОВОТО И ЕТНИЧЕСКОТО РАВЕНСТВО И РЕЛИГИОЗНАТА И ПОЛИТИЧЕСКАТА ТЪРПИМОСТ	46
1.5.4. ОРГАНИЗАЦИЯ ИЛИ ГРУПА ЗА ПРОТИВОДЪРЖАВНА ДЕЙНОСТ	47
1.5.5. ГРУПА ЗА ИЗВЪРШВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ ПРОТИВ ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПРАВА НА ГРАЖДАНИТЕ	49
1.5.6. ГРУПА ЗА СКЛЮЧВАНЕ НА СДЕЛКИ ИЛИ ИЗВЛИЧАНЕ НА ОБЛАГИ ЧРЕЗ ИЗПОЛЗВАНЕ НА СИЛА ИЛИ ВЪНУШАВАНЕ НА СТРАХ	50

1.5.7. ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА ЗА ОТГЛЕЖДАНЕ НА РАСТЕНИЯ ОТ ОПИЕВ МАК И КОКАИНОВ ХРАСТ ИЛИ РАСТЕНИЯ ОТ РОДА НА КОНОПА ИЛИ ЗА ДОБИВАНЕ, ПРОИЗВОДСТВО ИЛИ ПРеработване НА НАРКОТИЧНИ ВЕЩЕСТВА.	51
1.5.8. Група за противозаконно превеждане през границата	53
1.5.9. Група за изнудване	54
1.5.10. Организация или група за противозаконно отнемане на моторни превозни средства	55
1.5.11. Организация или група по чл. 356б НК	56
2. Събиране на доказателства за организирана престъпна дейност	57
2.1. Разпит на защитен свидетел и вещо лице. Видове защита.	58
2.1.1. Защита на свидетел по НПК.	60
2.1.2. Разпит на вещо лице. Експертизата като доказателствено средство	71
2.1.3. Защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство	74
2.1.4. Защита във връзка с трафика на хора.	78
2.1.5. Практически проблеми	81
2.2. Специални разузнавателни средства	88
2.2.1. Дефиниране и приложно поле на специалните разузнавателни средства (СРС)	89
2.2.2. Ред за използване на СРС	91
2.2.3. Веществени доказателствени средства и доказателствена сила на данните, получени при използване на СРС.	95
2.2.4. Проблеми в практиката по прилагане на СРС	102
3. Други специални способи и правни институти, приложими в наказателното преследване на организираната престъпност	111
3.1. Достъп до трафични данни по Закона за електронните съобщения (ЗЕС)	111
3.2. Споразумението по дела за ОПГ	114
3.3. Съкратеното съдебно следствие.	116
3.4. Мерките за неотклонение по обвинения за ОПГ	118
4. Специализиран наказателен съд	121
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.	131
ИЗПОЛЗВАНИ И ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ ИЗТОЧНИЦИ.	135

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

ВАС	Върховен административен съд
ВКП	Върховна касационна прокуратура
ВКС	Върховен касационен съд
ВСС	Висш съдебен съвет
ГДБОП	Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“
ГПК	Граждански процесуален кодекс
ДАНС	Държавна агенция „Национална сигурност“
ЕКПЧ	Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи
ЕС	Европейски съюз
ЕСПЧ	Европейски съд по правата на човека
ЗБТХ	Закон за борба с трафика на хора
ЗЕС	Закон за електронните съобщения
ЗЗКИ	Закон за защита на класифицираната информация
ЗЗЛЗВНП	Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство
ЗОПДИППД	Закон за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност
ЗСВ	Закон за съдебната власт
ЗСРС	Закон за специалните разузнавателни средства
КРБ	Конституция на Република България
МВР	Министерство на външните работи
МО	Министерство на отбраната
МП	Министерство на правосъдието
МПГПП	Международен пакт за граждански и политически права
НК	Наказателен кодекс
НПК	Наказателно-процесуален кодекс
НСЛС	Национална следствена служба
ОП	Окръжна прокуратура
ОПГ	Организирана престъпна група
ООН	Организация на обединените нации
ППЗЛЗВНП	Правилник за прилагане на Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство
СГС	Софийски градски съд
СГП	Софийска градска прокуратура
СРС	Специално разузнавателно средство

УВОД

Организираната престъпност е феномен, който се характеризира с непрестанно усложняващи се национални и транснационални проявления, които поставят на изпитание политиките, законодателствата и правоприлагащия капацитет на отделните държави. Засилващият се трансграничен характер на престъпленията, свързани с организираната престъпност, е сериозно предизвикателство пред международната общност и регионалните съюзи.

Националното многообразие и интернационализирането на организираната престъпност изискват динамично развитие на правното регулиране на този феномен на различни равнища – национално и международно, с оглед да бъдат обхванати всички възможни проявления на този вид престъпност.

Адекватната правна уредба и ефективното ѝ прилагане са определящи за постигането на задоволителни резултати в противодействието на организираната престъпност.

Предмет на настоящата публикация е оценка на наказателноправната рамка в България, както и на законодателни текстове извън наказателното право, които имат отношение към противодействието на организираната престъпност.

Първата част изследва материалноправната уредба на организираната престъпна група, основните проблеми във връзка с дефинирането ѝ и отграничаването от другите форми на задружна престъпна дейност. Анализирани са както съставите за образуване, ръководене и участие в организирана престъпна група, така и разпоредбите, очертаващи други престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на такава група. Разгледани са също предвидените наказания и разпоредбите, предвиждащи по-благоприятни последици при оказване на доброволно сътрудничество в хода на разследването. Изследването се съсредоточава върху българското законодателство, като същевременно дава оценка на съответствието на националната правна рамка с международните стандарти.

Втората част разглежда основните норми и институти на наказателно-процесуалното право и на други релевантни законодателни актове, както и проблемите на тяхното прилагане, които имат отражение върху ефективността на органите на досъдебното производство и на съда по дела за организирана престъпна група. Предмет на анализ и оценка са общата правна уредба на доказателствата, доказателствените средства и способите за събиране на доказателства, регламентирането на специфичните доказателствени средства

и способности за събиране на доказателства, приложимостта на специални правни институти (споразумение, съкратено съдебно следствие и др.) и способности (достъп до трафични данни, мерки за неотклонение по делата за организирана престъпност и др.). Важно място в тази проблематика е отделено и на дебата във връзка със създаването на специализиран наказателен съд и прокуратура.

В изследването са взети предвид мненията и становищата на съдии, прокурори, следователи, разследващи полицаи, адвокати и представители на академичната общност, споделени в поредица интервюта, проведени от авторите на изследването. Използвани са още публично достъпни данни, информация, представена от органите на наказателното правосъдие, както и наличната съдебна и тълкувателна практика. Взети са под внимание и позициите, застъпени от други автори в съществуващите, макар и все още оскъдни научни изследвания и публикации по темата.

Целта на публикацията е да се стимулира по-нататъшна дискусия за усъвършенстване на правната рамка и привеждането ѝ в съответствие с международните стандарти, както и предприемането на мерки за по-ефективното ѝ прилагане при спазване на основните начала на наказателния процес и зачитане на човешките права.

1. ОСНОВНИ ПРОБЛЕМИ В НАКАЗАТЕЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО С ОГЛЕД ЕФЕКТИВНОСТТА НА ОРГАНИТЕ НА ДОСЪДЕБНОТО ПРОИЗВОДСТВО И НА СЪДА ПО ДЕЛА ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ

1.1. ОПРЕДЕЛЕНИЯ

В българското наказателно право няма определение на понятието „организирана престъпност“. Поначало понятия като „престъпност“ и „организирана престъпност“ са криминологични понятия и повечето национални наказателни закони не ги използват и не ги определят. В криминологичната теория няма единно становище по отношение на определението на понятието „организирана престъпност“. Съществуват множество дефиниции, които чувствително се различават от гледна точка на своя обхват, като най-широките от тях включват както незаконните пазари (например разпространение на наркотици и проституция), така и друга незаконна дейност (например финансови и данъчни измами)¹.

В *Наказателния кодекс (НК)* има само легално определение за понятието „организирана престъпна група“ (ОПГ), което според повечето съдии, прокурори и представители на разследващите органи има различно съдържание от понятието „организирана престъпност“. Самото определение за ОПГ разкрива съществени недостатъци, което го прави неясно и трудно разграничимо от сходни понятия и създава предпоставки за противоречия при тълкуването и правоприлагането. То се отклонява и от международните стандарти в областта на противодействието на организираната престъпност, формулирани в *Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност* и *Рамковото решение 2008/841/ПВР на Съвета от 24 октомври 2008 г. относно борбата с организираната престъпност*.

1.1.1. *Определение за организирана престъпна група*

Легалното определение на понятието ОПГ се съдържа в чл. 93, т. 20 НК. Според този текст ОПГ е „структурирано трайно сдружение на три или повече лица с цел да вършат съгласувано в страната или чужбина престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години. Сдружението е структурирано и без наличие на формално разпределение

---

¹ Examining the Links between Organised Crime and Corruption. С., Център за изследване на демокрацията, 2010, с. 27 (само на английски език).

на функциите между участниците, продължителност на участието или развита структура”.

Определението за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК има ключово значение в практиката, тъй като предопределя приложното поле на почти всички разпоредби от Особената част на НК, които определят за престъпления деяния, свързани с организираната престъпност. Съдържанието на тази дефиниция отразява и разбирането на българския законодател за организираната престъпност.

В настоящия си вид **определението за ОПГ разкрива някои слабости**, които създават проблеми при тълкуването и прилагането на редица разпоредби от Особената част на НК и се отразяват отрицателно върху ефективността на наказателното преследване на организираната престъпност.

От една страна, **определението е твърде широко** и позволява като ОПГ да се квалифицират множество форми на задружна престъпна дейност, които нямат отношение към организираната престъпност. По този начин се създават условия за **насочване на наказателната репресия към престъпни сдружения със сравнително ниска степен на обществена опасност за сметка на по-големите и развити престъпни структури**.

От друга страна, повечето елементи на определението са **неясно формулирани**, което дава възможност за различни, често противоречиви, тълкувания. Това създава предпоставки за **противоречива съдебна практика** и възможности за **налагане на различни по тежест наказания** на извършителите на деяния със сходна степен на обществена опасност.

От съдържанието на определението по чл. 93, т. 20 НК зависи и **подсъдността по делата за организирана престъпност**. Това има особено значение в контекста на новосъздадения **специализиран наказателен съд**, чието основно предназначение е да разглежда дела, свързани с организираната престъпност. Разглеждането на делото от този съд зависи изключително много от това, дали съответното престъпление е извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ. В този смисъл едно твърде широко понятие би насочило към този съд излишно голям брой дела, които в действителност нямат отношение към организираната престъпност, докато възможностите за различни тълкувания биха позволили сложни дела, реално свързани с организираната престъпност, да не попаднат в неговата юрисдикция и да бъдат разгледани от обикновените съдилища.

Според чл. 93, т. 20 НК ОПГ е сдружение на **най-малко три лица**². По това ОПГ се различава от останалите видове групи, предвидени в Особената част на НК, за които няма предвиден минимален брой участници. Липсата на изрично посочен минимален брой участници според съдебната практика оз-

² Според теорията участието на най-малко три лица означава, че организираната престъпна група е форма на задружна престъпна дейност и по-точно на т.нар. „необходимо съучастие”. Необходимо съучастие е налице, когато естеството на престъплението е такова, че то може да бъде извършено само ако в изпълнителното деяние участват повече от едно лице, като поведението на всяко лице е необходимо условие за осъществяване поведението на останалите. Стойнов, А., Наказателно право: обща част, С., Сиела, 1999, с. 309-310.

начава, че и две лица са достатъчни, за да създадат такава група³. Сдружение между две лица обаче не може да се квалифицира като ОПГ, дори когато всички останали елементи от определението по чл. 93, т. 20 НК са налице.

В тази си част определението е заимствано от Конвенцията на ООН и Рамковото решение на Европейския съюз. Въвеждането на минимален брой участници има за цел да отграничи организираната престъпност от другите форми на задружна престъпна дейност, като законодателят явно изхожда от идеята, че организираната престъпност е сложно явление, в което са въввлечени повече лица, а това обуславя и по-високата степен на обществена опасност.

Според някои автори законодателното дефиниране на минимален брой членове крие определени рискове, тъй като не отчита динамиката на организираната престъпност и не става ясно „до каква степен тези лица следва през цялото време да са три и повече и при това положение как ще се установява тяхната свързаност именно като брой, за да може да се докаже този вид престъпление“⁴.

Подходът да не се посочва изрично минималният брой участници е възприет и се прилага успешно от редица европейски държави, без това да води до противоречие с международните актове.

Още повече проблеми създава изискването сдружението да е **структурирано и трайно**. Тази част от определението напълно съответства на Конвенцията на ООН и Рамковото решение на ЕС, но въпреки това формулировката е неясна и може да създаде затруднения в практиката⁵.

Според някои автори трайността и структурираността са характерни за всички групи, а не са отличителен белег само на ОПГ. Изричното им посочване в определението се смята за индикация, че ОПГ е „относително по-трайна и високоструктурирана от обикновената престъпна група и престъпната организация“⁶.

Сдружението е трайно, когато съществува за определен период. Този период не е изрично предвиден в закона, което е правилно решение, тъй като въвеждането на подобно ограничение би стеснило неоправдано приложното поле на разпоредбите за ОПГ.

От практическа гледна точка е важно да се подчертае, че **трайността е характеристика на самото сдружение, а не на участието на всеки негов член**. Това означава, че сдружението може да е трайно, дори когато участниците

³ Тълкувателно решение № 23 от 15.12.1977 г. по н.д. № 21/1977 г., ОСНК на ВС.

⁴ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 70-71.

⁵ Според чл. 2 от Конвенцията на ООН групата трябва да е „структурирана“ и да „съществува за определен период от време“, докато според Рамковото решение на ЕС сдружението трябва да е „структурирано“ и „установено във времето“.

⁶ Пушкарова, И., Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 245-246.

в него се менят. Промяната в състава на ОПГ (привличане на нов участник, смяна на участник или напускане на участник) не води до създаването на нова група. Противоположното тълкуване може да доведе до повдигане на няколко обвинения срещу едно и също лице за участие в различни групи, които в действителност не са различни, а е една и съща група с променен състав.

По отношение на структурираността, следвайки модела на Конвенцията на ООН и на Рамковото решение на ЕС, българският НК изрично отбелязва, че **сдружението е структурирано и без наличие на формално разпределение на функциите между участниците, продължителност на участието или развитата структура**. Необходимо е обаче да се добави и уточнението, присъстващо в международните актове, че сдружението е структурирано, когато не е събрано случайно за непосредственото извършване на престъпление.

Основните критики в теорията по отношение изискването за структурираност произтичат именно от **липсата на ясни критерии** за определяне на това, кога едно сдружение от лица се превръща в **структурирано сдружение**. Така например според някои автори трудно може да се говори за структурирано сдружение, ако не е налице формално разпределение на функциите между участниците в него, не е ясно как сдружението може да се смята за структурирано, без да има развита структура, нито как може да бъде трайно, без да има правно значение продължителността на участието на лицата в него. Като цяло буквалното тълкуване на определението води до извода, че „ако тази структура не съществува или не е развита, ако всеки участник си прави, каквото си иска в ОПГ, не е трайно свързан с нея и няма каквото и да е разпределение на функциите, също може да се приеме, че е налице ОПГ”⁷. По този начин така дефинираната структурираност „подменя всякакви концепции за организираност” и се създават предпоставки за „уеднаквяване с обикновена криминална престъпна група”⁸.

Формулираната в закона цел на участниците в ОПГ – **„да вършат съгласувано в страната или чужбина престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години”**, също е обект на критики.

В тази си част определението се отклонява от дефинициите, предвидени в Конвенцията на ООН и Рамковото решение на ЕС, които предвиждат, че престъпленията, които ОПГ има за цел да извършва, трябва да бъдат наказуеми с лишаване от свобода повече от четири години или по-тежко наказание и да имат за цел получаването, пряко или косвено, на финансова или друга материална **облага**.

Въпреки отклонението от международните актове българският закон не им противоречи⁹. Предвидените занижени критерии обаче засилват неоправдано

⁷ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 70-73.

⁸ Пак там, с. 70, 73.

⁹ Чл. 34, ал. 3 от Конвенцията на ООН изрично позволява на всяка държава – страна по конвенцията, да приеме по-сериозни и по-строги мерки от предвидените в нея за предотвратяването и борбата с организираната трансгранична престъпност.

наказателната репресия, като включват по-широк кръг сдружения в приложното поле на разпоредбите за ОПГ.

Основният проблем при формулирането на целта на ОПГ произтича от **обхвата на престъпленията, за чието извършване е създадена групата**¹⁰. Става въпрос за престъпления, за които законът предвижда наказание лишаване от свобода повече от три години, т.е. за съответното престъпление в Особената част на НК трябва да е предвидено **наказание лишаване от свобода, чийто максимум надвишава три години**¹¹.

Освен че се отклонява от разпоредбите на международните актове, българският закон разширява неоправдано много приложното поле на определението за ОПГ. Лишаване от свобода повече от три години е предвидено за изключително голям брой престъпления в Особената част на НК, като много от тях трудно могат да бъдат определени като организирана престъпност. Широкият обхват на определението до известна степен противоречи и на традиционното разбиране за организираната престъпност като явление с изключително висока степен на обществена опасност.

Не са ясни мотивите на българския законодател за определянето на три години лишаване от свобода като критерий за престъпленията, които ОПГ цели да извършва. Според Конвенцията на ООН, за да се определи едно сдружение като ОПГ, то трябва да има за цел да извършва тежки престъпления, като под тежко престъпление се разбира престъпление, за което е предвидено наказание лишаване от свобода най-малко четири години или друго по-тежко наказание. При определянето на целта на ОПГ българският законодател не използва нито един от двата посочени в Конвенцията на ООН критерия. Изискването групата да има за цел да върши престъпления, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода, означава, че в планираните от групата престъпления могат да попаднат такива, които не са тежки нито по смисъла на Конвенцията на ООН (наказуеми с повече от четири години лишаване от свобода или по-тежко наказание), нито по смисъла на чл. 93, т. 7 НК (наказуеми с лишаване от свобода повече от пет години, доживотен затвор или доживотен затвор без замяна).

Според чл. 93, т. 20 НК ОПГ трябва да има за цел извършването на **повече от едно престъпление**. В тази си част българският закон съответства на Рамковото решение на ЕС, докато Конвенцията на ООН предвижда, че ОПГ е налице и когато целта е извършването само на едно престъпление. Изискването групата да има за цел извършването на повече от едно престъпление може да създаде известни затруднения в практиката, особено когато групата е разкрита, преди да е извършила първото си престъпление. В подобни слу-

¹⁰ Целта да се вършат престъпления означава, че организираната престъпна група е особена форма на предварителна престъпна дейност, подобна на приготвянето по чл. 17, ал. 1 НК. Приготвянето обаче е наказуемо само в изрично предвидените от закона случаи, а различните форми на участие в организирана престъпна група сами по себе си са престъпления.

¹¹ Ако законодателят беше използвал израза „не по-малко от три години“, определението щеше да обхваща престъпления, за които минималният размер на предвиденото наказание лишаване от свобода надвишава три години.

чаи резултатът от наказателното преследване ще зависи изключително много от успешното доказване на целта на групата, т.е. от установяването не само на вида престъпления, за чието извършване е създадена (с оглед изискването да са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години), но и на техния брой (с оглед изискването да са повече от едно). За облекчаване на доказването е препоръчително да отпадне изискването престъпленията да са повече от едно. Подобна промяна няма да влезе в противоречие с международните актове, но ще улесни събирането на доказателства и повдигането на обвинения, тъй като ще бъде достатъчно да се докаже, че групата има за цел извършването на престъпления независимо от техния брой.

За да е налице ОПГ, престъпленията, за които тя е създадена, не е задължително да са извършени, нито дори започнати. В теорията и в практиката се застъпва и обратното становище, което не може да бъде споделено. Въпреки трудностите при доказването съществуването на ОПГ е възможно и без никой от участниците в нея да е извършил друго престъпление. Нещо повече, ако участник в групата вече е извършил друго престъпление, той ще отговаря както за извършеното от него деяние, така и за участието в групата.

Най-сериозната слабост на определението за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК е **липсата на користна цел**. Единствената съставомерна цел според сега действащата разпоредба на чл. 93, т. 20 НК е извършването на определени престъпления в страната и в чужбина. Както Конвенцията на ООН, така и Рамковото решение на ЕС изискват като специфична цел получаването, пряко или косвено, на финансова или друга материална облага. Користната цел е логичен елемент от определението за ОПГ, тъй като извличането на приходи от извършваната дейност е една от основните характеристики на организираната престъпност.

Користната цел присъстваше като елемент от легалното определение за ОПГ при въвеждането му през 2002 г., но отпадна с изменението от 2009 г.¹² Така понастоящем, за да е налице ОПГ, е достатъчно престъпленията, за които тя е създадена, да са наказуеми с повече от три години лишаване от свобода. Користната цел беше превърната от елемент на определението за ОПГ в обстоятелство, което обуславя налагането на по-тежко наказание на основателите, ръководителите и участниците в групата.

До изменението от 2009 г. получаването на имотна облага като цел на ОПГ също беше обект на критики, но те бяха насочени предимно към начина, по който тази цел беше формулирана, а не към присъствието ѝ в определението въобще. Възраженията засягаха използването на понятието „имотна облага”

¹² В оригиналния си вариант законопроектът за изменение и допълнение на Наказателния кодекс, внесен от Министерския съвет през април 2002 г., предвиждаше за организирана престъпна група да се смята „структурирано трайно сдружение на три или повече лица с цел да вършат съгласувано в страната или в чужбина престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години и чрез които се цели да се набави имотна облага или да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или на местното самоуправление”. В хода на работата по законопроекта от предложеното определение отпадна целта „да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или на местното самоуправление”.

вместо предложеното от международните актове „финансова или друга материална облага“, както и липсата на изрично уточнение, че се цели не само пряко, но и косвено получаване на облагата. С отпадането на користната цел от определението проблемите в тази насока не само не бяха решени, но се задълбочиха.

Основната последица от отпадането на користната цел е, че дефиницията се отклони значително от общоприетите разбирания за организираната престъпност, залегнали в основата на международните актове в тази сфера. Според Наръчника за прилагане на Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност и протоколите към нея определението за ОПГ не обхваща групи, които нямат за цел да получат финансова или друга материална облага, като например терористични или бунтовнически групи, които преследват политически или други нематериални цели¹³.

Липсата на користната цел в определението измества и фокуса на доказването, като се наблюдава тенденцията разследващите органи да се концентрират върху събирането на доказателства за продължителността на отношения между лицата вместо върху общата им цел. Това позволява и при случаи на обикновено съучастие да се повдигат обвинения за ОПГ само въз основа на продължителността на отношенията между обвиняемите.

В настоящия си вид определението не отчита основния същностен белег на ОПГ – получаването на материални облаги. Като се добави и широкият кръг престъпления, които групата би могла да има за цел да извършва (всички деяния, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода), се стига до определение с прекалено широко приложно поле, което не отразява реално явлениято организирана престъпност, а според някои автори дори го прави „неприложимо, а анархията по прилагането му – голяма и многолика“¹⁴.

1.1.2. Организирана престъпна група и съучастие

Широкият обхват на определението за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК създава предпоставки за смесване на това понятие с класическите форми на съучастие по чл. 20 НК – **подбудителство** (умишлено склоняване на друго лице да извърши престъплението), **помагачество** (умишлено улесняване на извършването на престъплението чрез съвети, разяснения, обещание да се даде помощ след деянието, отстраняване на спънки, набавяне на средства или по друг начин) и **съизвършителство** (участие в самото изпълнение на престъплението).

Въпреки че между ОПГ и обикновеното съучастие има съществени разлики, **в практиката двете понятия често се смесват**. Наблюдава се и тенденцията в повечето случаи на задружна престъпна дейност с участието на три или повече лица да се повдигат обвинения за ОПГ, дори когато обстоятелствата по

¹³ Legislative Guide for the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, New York, UNODC, 2004, p. 13.

¹⁴ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 71.

делото сочат, че става въпрос за обикновено съучастие. Според мнението на адвокати, занимаващи се с дела за организирана престъпност, обикновеното съучастие е почти изоставено в практиката и винаги когато са въввлечени три или повече лица, се повдигат обвинения за организирана престъпна група. Тази тенденция постепенно се засилва както след отпадането на користната цел от определението за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК, която до този момент беше ясен разграничителен критерий между ОПГ и обикновеното съучастие, така и след създаването на специализирания наказателен съд.

За разграничаването на ОПГ от обикновеното съучастие се използват няколко критерия, които обаче не са ясно дефинирани в закона и създават затруднения при правоприлагането.

- **Продължителност на престъпната дейност.** Законът изрично посочва, че ОПГ е трайно сдружение. Това е най-лесният за прилагане критерий, тъй като продължителността на отношенията между обвиняемите е сравнително лесна за установяване. Макар да не е споменато в определението по чл. 93, т. 20 НК, както това е направено в международните актове, трайността на сдружението изключва всички случаи на престъпно сдружаване с оглед инцидентното извършване на едно престъпление. По този въпрос няма място за различни тълкувания, но въпреки това за прецизност на уредбата е препоръчително в определението за ОПГ да се добави пояснението, че става въпрос за сдружение, което не е създадено случайно за непосредственото извършване на престъпление.
- **Структурираност на сдружението.** ОПГ е структурирано сдружение, докато съучастието поначало не е структурирано. Прилагането на този критерий създава сериозни проблеми поради трудностите при определянето на това, кога е налице структурираност, особено предвид второто изречение на чл. 93, т. 20 НК, което уточнява, че сдружението е структурирано и без наличие на формално разпределение на функциите между участниците, продължителност на участието или развита структура. Прецизното определяне на степента на структурираност е от особено значение за правилната квалификация на извършеното престъпление. В практиката обаче този критерий често се пренебрегва или се прилага неправилно, поради което се внасят обвинения за ОПГ, при които впоследствие липсата на организираност между лицата води до усложнения и преквалификации поради невъзможност да се обоснове и да се докаже първоначалната обвинителна теза¹⁵.
- **Цел на сдружението.** ОПГ има за цел извършването на престъпления в страната и в чужбина, за които предвиденото наказание е лишаване от свобода повече от три години. Според теорията при ОПГ има обща воля за извършване на повече от едно престъпление, като за разлика от обикновеното съучастие не е задължително лицата да са конкретизирали тези престъпления.

ОПГ и съучастието са обект на **различен наказателноправен режим** и затова правилното им разграничаване има много голямо значение за съдебната практика. От гледна точка на **момента на възникване на наказателната**

¹⁵ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 76-77.

отговорност съучастието не е наказуемо, преди да е започнало извършването на планираното престъпление, докато участието в ОПГ само по себе си е престъпление и се наказва независимо от извършването на друго престъпление. Различни са и условията за **освобождение от наказателна отговорност поради самоволен отказ**. Съучастниците не се наказват, ако по собствена подбуда се откажат от по-нататъшно участие и попречат да се извърши деянието или предотвратят настъпването на престъпните последици, докато участниците в ОПГ се освобождават от наказателна отговорност, ако доброволно се предадат на органите на властта и разкрият всичко, което им е известно за групата, преди да е извършено от тях или от нея престъпление.

Трудностите при използването на признаците структурираност и цел на практика превръщат трайността на сдружението в основен критерий за разграничаване на ОПГ от обикновеното съучастие. Така, ако от събраните доказателства е видно, че дейността се простира през сравнително продължителен период, се повдига обвинение за ОПГ. Обратно, ако е налице конкретно изолирано престъпление, без от доказателствата да може да се заключи, че групата съществува дълго време, се приема, че е налице обикновено съучастие.

1.1.3. Организирана престъпна група и предварителен сговор

ОПГ често се смесва и с предварителния сговор. Предварителен сговор е налице, когато деянието е **извършено от две или повече лица, сговорили се предварително**. Според теорията, за да има предварителен сговор, извършителите трябва да са взели решение за извършване на престъплението и да са съгласували престъпната си воля известно време преди деянието, в сравнително спокойно състояние и при обсъждане на мотивите „за“ и „против“, като всеки от съизвършителите трябва да е съзнавал участието на останалите¹⁶.

Предварителният сговор е предвиден като квалифициращо обстоятелство за редица престъпления в Особената част на НК, включително за деяния, които са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години и са характерни за организираната престъпност, като например кражба (чл. 195, ал. 1 НК), грабеж (чл. 199, ал. 1 НК) и др. За някои от тези престъпления като например контрабанда на стоки (чл. 242, ал. 1 НК) са предвидени отделни по-тежко наказуеми състави, когато деянието е извършено при предварителен сговор и когато е извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

От практическа гледна точка основните проблеми са свързани с определянето на **съотношението между предварителния сговор и ОПГ**, особено когато за конкретното престъпление са предвидени различни квалифицирани състави, ако деянието е извършено при предварителен сговор и по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ. Така например възможно е участници в ОПГ да извършат контрабанда на стоки в изпълнение на решение на групата. В този случай възниква въпросът, дали извършителите ще носят нака-

¹⁶ Стойнов, Ал., Наказателно право: особена част. Престъпления против собствеността, С., Сиела, 1997, с. 34-35.

зателна отговорност само за контрабанда по поръчение, или в изпълнение на решение на ОПГ (чл. 242, ал. 1, б. „ж“ НК), или деянието ще се квалифицира и като извършено при предварителен сговор (чл. 242, ал. 1, б. „е“ НК).

В теорията преобладава становището, че за разлика от ОПГ при предварителния сговор става въпрос за съгласуване между лицата за извършването на конкретно престъпление. Това означава, че участието в ОПГ само по себе си не би било достатъчно, за да се приложат по-тежките наказания за предварителен сговор. Деянието би се квалифицирало като извършено при предварителен сговор само ако извършителите са се **сговорили специфично за извършването на конкретното престъпление.**

Проблемът е най-сложен при разпоредбата на чл. 199, ал. 1, т. 2 НК, която предвижда по-тежко наказание за грабеж, извършен от две или повече лица, сговорили се предварително да вършат кражби или грабежи. За разлика от останалите случаи на предварителен сговор, предвидени в Особената част на НК, в този случай не става въпрос за извършване на конкретно престъпление, а за съгласуване между две или повече лица за извършване на определена категория престъпления – кражби и грабежи. Както кражбата, така и грабежът са престъпления, наказуеми с лишаване от свобода повече от три години, така че в много случаи предварителният сговор за тяхното извършване ще покрие изискванията за ОПГ.

В тези случаи се поставя въпросът, как ще се определи наказателната отговорност на извършителите, ако те са участници в ОПГ – дали ще се приложи разпоредбата за грабеж, извършен от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ (чл. 195, ал. 1, т. 9 и чл. 199, ал. 1, т. 5 НК), и/или разпоредбата за грабеж, извършен от две или повече лица, сговорили се предварително да вършат кражби или грабежи (чл. 199, ал. 1, т. 2 НК).

Специфична форма на предварителен сговор, много близка до ОПГ, е очертана в разпоредбата на чл. 321, ал. 6 НК. Според този текст наказателна отговорност носи всеки, който „се сговори с едно или повече лица да върши в страната или чужбина престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години и чрез които се цели да се набави имотна облага или да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или местното самоуправление“.

Въпреки систематичното място на разпоредбата като последна алинея на чл. 321 НК не става въпрос за ОПГ, а само за предварителен сговор, т.е. за предварително съгласуване на волята на две и повече лица да вършат престъпления, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода.

Безспорно е, че **предварителният сговор** по чл. 321, ал. 6 НК е **самостоятелно престъпление, различно от образуването, ръководенето и участието в ОПГ.** Между двете престъпления има няколко съществени разлики:

- **минимален брой лица** – предварителен сговор може да е налице между две или повече лица, докато за ОПГ са необходими най-малко три лица;

- **трайност и структурираност** – при предварителния сговор няма изискване за трайност и структурираност, каквито са необходими, за да е налице организирана престъпна група;
- **цел** – за разлика от ОПГ с престъпленията, за чието извършване се съгласуват лицата, при предварителния сговор се преследва особена цел – да се набави имотна облага (користна цел) или да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или местното самоуправление.

Въпросът, който създава сериозни затруднения, е **как се съотнасят ОПГ по чл. 93, т. 20 НК и предварителният сговор по чл. 321, ал. 6 НК**. Когато лицата при предварителния сговор са само две, разпоредбите за ОПГ не могат да се приложат и извършителите ще носят отговорност само по чл. 321, ал. 6 НК. Ако обаче лицата са три или повече, определянето на приложимата разпоредба на практика ще зависи от това, дали сдружението е трайно и структурирано (ако е трайно и структурирано, ще е налице ОПГ, а ако не е, но са налице особените цели по чл. 321, ал. 6 НК, ще е налице предварителен сговор). Подобно разграничение е теоретично издържано, но липсата на ясни критерии за определяне на признаците трайност и структурираност прави практическото му прилагане прекалено субективно. На практика квалификацията на деянието като ОПГ или като предварителен сговор ще зависи единствено от субективната преценка на прокурора и съда до каква степен престъпното сдружение е трайно и структурирано.

Поначало **разпоредбата за предварителния сговор по чл. 321, ал. 6 НК е ненужна** и създава излишно объркване. Тя се прилага само когато деянието не може да се квалифицира като ОПГ, т.е. когато лицата са само две или когато са три или повече, но сдружението не е трайно и структурирано. Това са сравнително малко на брой хипотези и повечето от тях са трудно доказуеми поради необходимостта да се докаже и особената цел (набавяне на имотна облага или упражняване на противозаконно влияние върху дейността на държавен орган). Нещо повече, в много от тези случаи извършителите могат да бъдат привлечени към отговорност по други разпоредби от Особената част на НК.

1.1.4. Организирана престъпна група и престъпно сдружаване

В няколко разпоредби от Особената част на НК е предвидено **сдружаването за извършване на определено престъпление** като например за отвлечане (чл. 142, ал. 5 НК), подправяне на парични или други знаци или платежни инструменти (чл. 246, ал. 1 НК), изпиране на пари (чл. 253а, ал. 1 НК) и документно престъпление (чл. 308, ал. 5 НК). За всички изброени престъпления предвиденото наказание е лишаване от свобода повече от три години, което означава, че всяко сдружаване с цел тяхното извършване, ако е с участието на три или повече лица и е трайно и структурирано, ще представлява ОПГ по смисъла на чл. 90, т. 20 НК.

В теорията се застъпва разбирането, че между престъпното сдружаване и престъпното сдружение има разлика, като сдружаването е по-широко и

може да бъде насочено към създаването както на сдружения, така и на други форми на задружна престъпна дейност¹⁷. Подобно разграничение е твърде теоретично и може да доведе до сериозни затруднения в практиката. Нещо повече, за престъпното сдружаване размерът на предвидените наказания е значително по-малък, отколкото за образуване на ОПГ. Така например, ако е налице сдружение от три лица, създадено с цел изпиране на пари, извършителите могат да бъдат наказани за престъпно сдружаване с лишаване от свобода до две години или с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева. Ако обаче на същите лица бъде повдигнато обвинение за образуване на ОПГ за изпиране на пари, предвиденото наказание вече е лишаване от свобода от пет до петнадесет години.

Съществуването на разпоредби, които предвиждат различни наказания за сходни деяния, не е оправдано. Необходима е законодателна промяна, с която да се разграничи ясно тяхното приложно поле или да се уеднаквят предвидените наказания.

1.1.5. *Понятие за организирана престъпност*

Понятието „организирана престъпност“ е криминологично понятие, поради което в българското законодателство, подобно на повечето наказателни закони по света, то не е легално дефинирано. Вместо това българският законодател е избрал да предвиди легално определение на понятието ОПГ, да определи за престъпления създаването, ръководенето и участието в такава група и да добави по-тежко наказуеми състави за определени престъпления, когато са извършени по поръчение или в изпълнение на решение на такава група.

Този начин на регламентиране на престъпленията, свързани с ОПГ, е широко разпространен. На него се основават повечето национални законодателства, както и най-важните международни актове в областта на противодействието на организираната престъпност. Конвенцията на ООН и Рамковото решение на ЕС съдържат определение на понятието ОПГ, съответно престъпна организация, и определят кое поведение (създаване, ръководене, участие и т.н.) следва да бъде определено за престъпление.

Според редица практикуващи юристи организираната престъпност е по-широко понятие от ОПГ и включва както самата група, така и различните проявления на нейната дейност, включително легализирането на придобитите от групата по незаконен начин средства. По отношение на конкретното съдържание на понятието „организирана престъпност“ мненията се различават, като някои застъпват и крайни становища като например това, че почти всяка престъпност е организирана, тъй като с изключение на непредпазливите престъпления и на някои умишлени престъпления, извършени под въздействието на силно раздразнение, всички останали престъпления разкриват някаква степен на организираност (предварителна подготовка, набавяне на средства, планиране, организация и т.н.).

¹⁷ Пушкарлова, И., *Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България*, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 31.

Единствената характеристика на организираната престъпност, по отношение на която сред специалистите има единодушие, е **користната цел**. Според съдии, прокурори, следователи и адвокати организираната престъпност винаги има користна цел, т.е. набавяне на материална облага. Това не означава, че всяко извършено от участниците в групата престъпление задължително трябва да има такава цел. Освен престъпления, от които непосредствено се извличат материални облаги (например трафик на хора и наркотици, сводничество, изнудване и т.н.), в дейността на групата могат да се включват още престъпления, които създават благоприятни условия за получаване на облага от друга незаконна дейност (например подкуп), както и престъпления, насочени към легализиране на приходи, генерирани от друга незаконна дейност (например пране на пари).

Според някои практикуващи юристи понятието за организирана престъпност е по-широко от образуването, ръководенето и участието в организирана престъпна група и престъпленията, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на такава група. Отделни специалисти са склонни да разглеждат и някои видове съучастие като форми на организирана престъпност, тъй като при съучастие е налице съвместен умисъл, който предполага някаква степен на организация. От различните форми на съучастие като най-близък до организираната престъпност най-често се посочва предварителният сговор.

За различните виждания относно съдържанието на понятието „организирана престъпност“ свидетелстват и резултатите от изследване на разбиранията за характера на организираната престъпност сред съдиите, прокурорите и служителите на специализираните служби на Министерството на вътрешните работи (МВР) за борба с организираната престъпност, проведено от Центъра за либерални стратегии през периода октомври 2004 – февруари 2005 г. Според проучването дори сред институциите, най-тясно свързани с предотвратяването и противодействието на престъпността, няма единно мнение по отношение на съдържанието на понятието „организирана престъпност“.

- **Органите на МВР** разбират организираната престъпност като мрежа за организирана престъпна дейност, включваща както „прости изпълнители“, така и „собственици“ и организатори, които най-често остават невидими за обществото и неговите институции. Особено важни са икономическите и финансовите измерения на проблема, както и участието на политици и държавни служители в престъпните мрежи.
- **Прокуратурата** се придържа към съставите за ОПГ по чл. 321 НК, като взема под внимание мащаба на престъпната дейност (количеството и качеството на извършените престъпления) и участието на представители на държавни институции.
- **Съдът** стриктно се придържа към легалната дефиниция за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК и съставите за ОПГ по чл. 321 НК и споделя най-тясното разбиране за характера на организираната престъпност¹⁸.

От изследването става ясно, че според съдиите, прокурорите и служителите на МВР основните характеристики на организираната престъпност, които

¹⁸ Смилов, Д., Борбата с организираната престъпност: преглед на институционални понятия и стратегии (предварителен доклад), С., Център за либерални стратегии, 2005.

отсъстват от легалното определение за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК, са користната цел и участието на представители на държавните институции.

За разбирането на **законодателя** за организираната престъпност може да се съди по кръга от престъпления, включени в компетентността на новосъздадения специализиран наказателен съд. Основният мотив за създаването на този съд е постигането на по-добри резултати в борбата с организираната престъпност и корупцията. Според чл. 411а, ал. 1 и 2 НПК на специализирания наказателен съд са подсъдни следните категории дела:

- всички дела за образуване, ръководене и участие в ОПГ (чл. 321 НК), организация или група за рекет (чл. 321а НК), ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества (чл. 354в, ал. 2 – 4 НК) и организация или група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост (чл. 162, ал. 3 и 4 НК);
- делата за престъпления, за които е предвидено по-тежко наказание, ако са извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ или група за рекет, включително злоупотреба със служебно положение от длъжностно лице, ако е извършено с участието на такова лице;
- делата за престъпления, за които е предвидено по-тежко наказание, ако са извършени от лице, което се занимава с охранителна дейност, от служител в организация, която извършва охранителна или застрахователна дейност, от лице, което действа по поръчка на такава организация или се представя, че действа по такава поръчка, от лице от състава на МВР или лице, което се представя за такова, включително злоупотреба със служебно положение от длъжностно лице, ако е извършено с участието на такова лице;
- изнудване, извършено от организация или група или по поръчение на лице, организация или група (чл. 213а, ал. 3, т. 3 НК) и други по-тежко наказуеми случаи на изнудване (чл. 214а, ал. 2, т. 1 и 2 НК);
- незаконно превеждане през границата на страната, организирано от група или организация или извършено с участието на длъжностно лице, възползвало се от служебното си положение (чл. 280, ал. 2, т. 5 НК);
- някои по-тежко наказуеми случаи на престъпления с предмет взривни вещества, оръжия и боеприпаси (чл. 337, ал. 2 и 3 и чл. 338, ал. 2 и 3 НК);
- някои по-тежко наказуеми случаи на престъпления с предмет наркотични вещества (чл. 354б, ал. 2 – 4 НК);
- подготовка от чужд гражданин на територията на България за извършване в чужбина на контрабанда на наркотични вещества или на общоопасно престъпление по чл. 356а НК, както и създаването на организация или група със същата цел (чл. 356б НК).

Така очертаната компетентност на специализирания наказателен съд показва, че според българския законодател организираната престъпност най-общо обхваща престъпленията, свързани с ОПГ или група за рекет, някои по-тежко наказуеми случаи на изнудване и на престъпления с предмет оръжия и нар-

котици, както и престъпленията, за които са предвидени по-тежки наказания, ако са извършени от служители на МВР или лица, занимаващи се с охранителна дейност.

Изброяването се основава на принципа, че типичните за организираната престъпност престъпления са тези, за които законодателят е предвидил по-тежко наказуеми състави, когато са извършени по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ или група за рекет.

1.2. ОБРАЗУВАНЕ, РЪКОВОДЕНЕ И УЧАСТИЕ В ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА

1.2.1. Основен състав

Основният състав на образуването, ръководенето и участието в ОПГ е уреден в чл. 321, ал. 1 и 2 НК. Член 321, ал. 1 НК определя за престъпление образуването и ръководенето, а чл. 321, ал. 2 НК – участието в ОПГ.

Систематичното място на разпоредбата е в главата за престъпленията против реда и общественото спокойствие (глава X от Особената част на НК), от което следва изводът, че образуването, ръководенето и участието в ОПГ увреждат и застрашават преди всичко обществените отношения, свързани с нормалния живот на гражданите¹⁹.

И трите престъпления по основните състави за ОПГ са от категорията на т.нар. „формални престъпления“ (престъпления на просто извършване). Формални са тези престъпления, които се смятат за довършени с осъществяването на изпълнителното деяние, без да е необходимо настъпването на специфичен резултат²⁰. Конкретното практическо значение на това деление е, че образуване, ръководене и участие в ОПГ е налице независимо от това, дали е било извършено или дори започнато някое от планираните от групата престъпления. В практиката често образуването, ръководенето и участието се разглеждат не като самостоятелни престъпления, а непременно във връзка с друго извършено престъпление. Този подход е неправилен и затруднява правоприлагането, тъй като неоснователно поставя разследването и доказването на участието в групата в зависимост от разследването и доказването на друго престъпление.

Ако групата вече е извършила едно или повече престъпления, извършителите на тези престъпления ще носят наказателна отговорност както за участието си в ОПГ, така и за извършените от тях други престъпления при условията на т.нар. „реална съвкупност“²¹.

¹⁹ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 75.

²⁰ Стойнов, Ал., Наказателно право: обща част, С., Сиела, 1999, с. 282-283.

²¹ Реална съвкупност е налице, когато едно лице е извършило няколко отделни престъпления, преди да е имало влязла в сила присъда за което и да е от тях (чл. 23, ал. 1 НК).

От субективна страна и при трите форми на изпълнителното деяние престъплението е умишлено. Деянията са възможни само при **пряк умисъл** – деецът съзнава и желае ОПГ да има предназначение да извършва определена категория престъпления²².

Най-сериозни проблеми пред тълкуването и прилагането на разпоредбите на чл. 321, ал. 1 и 2 НК създава дефинирането на изпълнителните деяния образуване, ръководене и участие.

- **Образуване на организирана престъпна група.** Образуването се определя като дейност по съгласуване на волите на две или повече лица (в случая с ОПГ – на три или повече лица) за постигане на определена цел²³. Като образуване могат да се определят дейности като откриване и подбор на участници, склоняването им към участие, организационното им структуриране и т.н. Основните проблеми, които поставя разпоредбата, са два: дали образуването предполага задължително и участие в образуваната група и дали резултатът от деянието е образувана група. По отношение на първия проблем може да се приеме, че **едно лице може да образува ОПГ, без задължително да участва в нея**. По втория проблем обаче – **дали за да е налице престъпление, деянието трябва да е довело до образуването на нова ОПГ** (т.е. дали престъплението е формално или резултатно), се застъпват различни мнения.
- **Ръководене на организирана престъпна група.** Според съдебната практика ръководенето се изразява в поставянето на общи или конкретни задачи в устна или писмена форма, в изработване на план или други указания за постигане на набелязаната цел²⁴. Ръководенето се различава от образуването на ОПГ, но ако едно лице образува и впоследствие ръководи такава група, то трябва да носи отговорност само за едно престъпление.
- **Участие в организирана престъпна група.** Участието е най-леко наказуемото деяние, свързано с ОПГ. То се изразява в съгласие за обвързване в определени взаимоотношения с другите лица в групата. Основният проблем при тази разпоредба е съотношението ѝ с разпоредбата за образуване и ръководене на ОПГ и по-специално дали по-тежко наказуемото деяние поглъща по-леко наказуемото и ако **едно лице образува и участва или ръководи и участва в ОПГ, то ще носи наказателна отговорност само за образуване или ръководене**.

При формулирането на деянията, свързани с ОПГ, българският закон не следва дословно разпоредбите на международните актове, но като цяло покрива техните основни изисквания. Както Конвенцията на ООН, така и Рамковото решение на ЕС дават много подробни описания на видовете поведение, които следва да бъдат криминализирани във вътрешното законодателство на съответните държави.

²² Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 80.

²³ Тълкувателно решение № 23 от 15.12.1977 г. по н.д. № 21/1977 г., ОСНК на ВС.

²⁴ Пак там.

Член 5 от Конвенцията на ООН изисква от държавите – страни по конвенцията, да криминализират следните две групи умишлени действия:

- едното или двете от следните деяния: 1) сговаряне с едно или повече лица за извършването на тежко престъпление с цел, свързана пряко или косвено с придобиването на финансова или друга материална облага и – ако това се изисква от вътрешното законодателство – включително и действие, предприето от един от участниците, в изпълнение на уговореното или участие на ОПГ; и/или 2) поведението на лице, което със съзнание за целта и престъпния характер на дейността на ОПГ или за намерението да се извършат въпросните престъпления, взема активно участие в престъпна дейност на ОПГ или други дейности на ОПГ със съзнанието, че неговото/нейното участие ще допринесе за постигането на посочената престъпна цел; и
- организиране, ръководене, подпомагане, подбуждане, съдействие или подпомагане със съвети извършването на тежко престъпление с участието на ОПГ.

Член 2 от Рамковото решение на ЕС дава още по-подробно описание на подлежащото на криминализиране поведение, като изисква от всяка държава членка да гарантира, че за престъпления се смятат един или и двата вида поведение, свързани с престъпни организации:

- поведението на всяко лице, което преднамерено и като съзнава целта и общата дейност на престъпната организация или намерението да се извършат въпросните престъпления, участва активно в престъпната дейност на организацията, включително чрез предоставянето на информация или материални средства, набирането на нови членове и всякакви форми на финансиране на дейността ѝ, като знае, че това участие ще допринесе за осъществяване на престъпните дейности на организацията;
- поведението на всяко лице, изразяващо се в сговарянето с едно или повече лица за извършване на дейност, която, ако бъде осъществена, би била равнозначна на извършване на престъпления, включени в определението за „престъпна организация“, дори ако това лице не участва пряко в осъществяването на дейността.

Въпросът, който може да породи проблеми в практиката, е дали съставите по чл. 321 НК обхващат **финансирането на ОПГ**. В основните състави по чл. 321 НК финансирането не е изрично посочено като форма на изпълнителното деяние, което поставя въпроса, дали предоставянето на финансови средства може да се квалифицира като участие в групата и дали е възможно едно лице да финансира групата, без да участва в нея.

Според Рамковото решение на ЕС финансирането е форма на активно участие в ОПГ заедно с предоставянето на информация или материални средства, набирането на нови членове и т.н. От друга страна обаче, според чл. 354в, ал. 2 НК, който очертава ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества, участието и финансирането са две различни изпълнителни деяния. Нещо повече, дори да се приеме,

че финансирането може да се разглежда като форма на участие, лицето, което финансира групата, ще носи отговорност като обикновен участник. То няма да може да получи по-тежкото наказание, предвидено за създателите и ръководителите на групата, както това е предвидено при ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества по чл. 354в НК.

Терминологичните несъответствия между разпоредбите на чл. 321 НК и чл. 354в, ал. 2 НК трябва да бъдат отстранени по законодателен път. Същевременно **финансирането на ОПГ трябва да бъде изрично добавено като форма на изпълнителното деяние** в чл. 321 НК, като аналогично на чл. 354в, ал. 2 НК за финансиращите дейността на ОПГ трябва да бъдат предвидени същите наказания, както за лицата, които са образували или ръководят групата.

1.2.2. Самоволен отказ

Член 321, ал. 4 и 5 НК предвиждат по-благоприятни последици за тези участници в ОПГ, които доброволно се предават и сътрудничат на компетентните органи при извършване на разследването. Според правната теория това е т.нар. „самоволен отказ“ от участие в ОПГ. Според чл. 321а, ал. 4 НК разпоредбите се прилагат и по отношение на групата за рекет по чл. 321а, ал. 1 и 2 НК²⁵.

Разпоредбите за самоволения отказ имат за цел да насърчат участващите в престъпната група лица да сътрудничат в хода на разследването. В замяна на това лицата, които оказват подобно сътрудничество, се освобождават изцяло от наказателна отговорност или получават по-леко наказание. Подобен подход е познат и се прилага в редица страни за повишаване на ефективността в предотвратяването и противодействието на организираната престъпност.

Възможност за предприемане на мерки за насърчаване на сътрудничеството с правоприлагащите органи е предвидена и в международните актове.

- Член 26 от Конвенцията на ООН определя, че всяка държава – страна по конвенцията, може да предвиди възможност за смекчаване на наказанието и/или за имунитет срещу наказателно преследване по отношение на лицата, оказали съществено съдействие по време на разследването или съдебното производство. Съдействието може да бъде в

²⁵ По-благоприятни последици при самоволен отказ, макар и при различни условия, са предвидени при почти всички престъпни сдружения. Подобни разпоредби има при противодържавната група (чл. 109, ал. 4 НК), групата за отвлечане (чл. 142, ал. 6 НК), групата за извършване на престъпления против изборните права на гражданите (чл. 169г, ал. 3 и 4 НК), сдружението за подправяне на парични или други знаци или платежни инструменти (чл. 246, ал. 2 НК), сдружението за изпиране на пари (чл. 253а, ал. 4 НК), сдружението за документни престъпления (чл. 308, ал. 6 НК) и организираната престъпна група за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества (чл. 354а, ал. 4 НК).

две форми: **осигуряване на информация**, която ще бъде полезна на компетентните органи при разследването и събирането на доказателства (относно идентичността, характера, състава, структурата, местонахождението или дейността на ОПГ, относно наличието на връзки, включително международни, с други ОПГ и относно престъпления, извършени от ОПГ, или такива, които могат да бъдат извършени), и **осигуряване на фактическа, конкретна помощ** на компетентните органи, която може да допринесе за отнемане на средства от ОПГ или на придобитото от престъпления.

- Член 4 от Рамковото решение на ЕС предвижда, че всяка държава членка може да вземе необходимите мерки, за да гарантира, че наказанията могат да бъдат намалени или че на нарушителя може да не бъде наложено наказание, ако той се **откаже от престъпната дейност** и предостави на административните или съдебните органи **информация**, която при други условия те не биха могли да получат. Информацията трябва да помага на компетентните органи да предотвратят, прекратят или ограничат последиците от престъплението, да идентифицират или да подведат под отговорност другите нарушители, да открият доказателства, да лишат престъпната организация от незаконни средства или от приходите от престъпната ѝ дейност или да предотвратят извършването на други престъпления.

Предвиждането на по-благоприятни правни последици с цел насърчаване на участниците в ОПГ да сътрудничат на разследването се подкрепя от редица съдии, прокурори и разследващи полицаи. Няма единодушие обаче по отношение на обхвата на тези по-благоприятни последици и особено по отношение на пълното освобождаване от наказателна отговорност, което според някои нарушава принципа за справедливост, подкопава концепцията за неизбежност на наказанието и създава условия за неравносечно третиране, тъй като не е предвидено по отношение на случаите на обикновено съучастие. Според противниците на пълното освобождаване от наказателна отговорност приносът за разкриване на престъплението не бива да омаловажава степента на участието в него, която трябва да е водеща при определяне на наказанието. Освен това като аргумент се посочва и съществуването на общи за всички престъпления механизми за освобождаване от наказателна отговорност, например поради малозначителност на деянието по чл. 9, ал. 2 НК.

Според чл. 321, ал. 4 и 5 НК по-благоприятните последици при самоволен отказ се прилагат при определени условия. Законът изисква участникът в групата **да се предаде доброволно на органите на властта и да разкрие всичко, което му е известно за групата.**

НК предвижда **различни последици в зависимост от момента на самоволния отказ.**

- Ако до този момент лицето или групата **не са извършили друго престъпление**, предалият се участник **не се наказва**. Според някои съдии и прокурори тази хипотеза е по-скоро теоретична, защото на практика е много трудно да се разкрие и докаже съществуването на ОПГ, която не е извършила нито едно престъпление.

- Ако с предаването си и с разкритата информация участникът съществено улесни разкриването и доказването на извършени от групата престъпления, наказанието му се определя по реда на чл. 55 НК, т.е. по правилата за **определяне на по-леко наказание от предвиденото в закона** поради наличие на изключителни или многобройни смекчаващи обстоятелства.

Разпоредбите за самоволния отказ разкриват сериозни слабости, които могат да създадат проблеми при тяхното тълкуване и прилагане.

Преди всичко законът предвижда разпоредбите за самоволния отказ да се **прилагат само по отношение на участниците в групата**. Буквалното тълкуване на текста води до извода, че по-благоприятните правни последици няма да намерят приложение, ако предалото се на органите на властта лице е основател или ръководител на групата.

Изключването на облекчения режим за самоволния отказ по отношение на лицата, които са образували или ръководят ОПГ, вероятно е продиктувано от по-високата обществена опасност на тези деяния в сравнение с обикновеното участие. Подобен аргумент, макар и логичен, трудно се вписва в общото предназначение на разпоредбата да повиши ефективността в противодействието на организираната престъпност. От една страна, лицата, които са образували или ръководят ОПГ, обикновено разполагат с много повече информация за нейната дейност от обикновените участници и тяхното доброволно съдействие би допринесло много повече както за разкриване на вече извършени престъпления, така и за предотвратяване на нови престъпни прояви. От друга страна, много често в момента на предаването на лицето на органите на властта все още е рано да се определи неговата конкретна роля в ОПГ. В този смисъл предалият се участник трудно ще бъде убеден да окаже пълно съдействие, ако преценката за прилагането на по-благоприятния режим се извършва на по-късен етап и до голяма степен зависи от информацията, която това лице ще разкрие.

С оглед повишаване на ефективността на противодействието на организираната престъпност е препоръчително **приложното поле на тези разпоредби да бъде разширено**, като бъдат **добавени и лицата, които са образували или ръководят групата**. Подобен подход се прилага в редица държави и възприемането му ще създаде повече стимули за доброволно сътрудничество с правоприлагащите органи от страна на по-високопоставени участници в ОПГ.

Друг проблем при тълкуването и прилагането на разпоредбите за самоволния отказ от участие в ОПГ е свързан с **определянето на момента на отказа**, който законът формулира като „преди да е извършено от него или от нея престъпление“. Прецизното дефиниране на момента на отказа е от особено значение, тъй като от това зависи дали предалият се участник ще бъде освободен от наказателна отговорност.

Използваната формулировка разкрива няколко много сериозни слабости, които трябва да се коригират.

- Не е ясно **какво престъпление не трябва да е извършил участникът**, преди да се предаде на органите на властта. Очевидно е, че за да притежава качеството „участник“ към момента на отказа, предалото се лице вече ще е извършило най-малкото едно престъпление – участие в ОПГ по чл. 321, ал. 2 НК. Дори това престъпление да не се взема предвид, каквато безспорно е била волята на законодателя, остава по-важният въпрос – ще важат ли правилата за освобождаване от наказателна отговорност, ако участникът е извършил престъпление, което не е свързано с дейността на ОПГ. Буквалното тълкуване на текста води до извода, че всяко престъпление, извършено от участника, дори престъпление, извършено по непредпазливост, ще изключи освобождаването от наказателна отговорност за участието му в групата. Подобно тълкуване е лишено от логика, тъй като целта на разпоредбата е превантивна по отношение на дейността на ОПГ, а не по отношение на законосъобразното поведение на съответния участник въобще. От тази гледна точка текстът на чл. 321, ал. 4 НК трябва да бъде променен, за да е ясно какво престъпление не трябва да е извършил участникът или групата. За пример може да се използва аналогичната разпоредба за самоволния отказ от участие в група за извършване на престъпления против политическите права на гражданите по чл. 169г, ал. 4 НК, според която „не се наказва участник в групата, който доброволно се предаде на властта и разкрие групата, преди да е извършено от нея или от него друго престъпление по този раздел“.
- Спорно е **какво се има предвид под това**, че отказът трябва да бъде направен, преди да е **извършено престъпление от групата**. Основен принцип в българското право е, че наказателната отговорност е лична, т.е. групата като такава не може да извърши престъпление. Остава напълно неясно какъв смисъл е вложил законодателят в условието групата да не е извършила престъпление към момента на предаването на участника, т.е. дали става въпрос за престъпление, извършено от друг участник, за престъпление, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на групата, и т.н.
- Разпоредбата не дава отговор на въпроса, **дали ще бъде освободен от наказателна отговорност** участник, който се предаде на органите на властта, преди да е извършил друго престъпление, ако **друг участник в групата е извършил престъпление преди присъединяването на предалия се участник** към нея.
- Не е регламентирано правното значение на **знанието на предалия се участник за други престъпления**, извършени от участници в групата. Буквалното тълкуване на текста води до извода, че освобождаването от наказателна отговорност няма да се приложи, ако друг участник от групата вече е извършил престъпление независимо дали предалият се участник е знаел или не за това. Подобно тълкуване би намалило поощрителния ефект от разпоредбата, тъй като нито един участник не би се предал, ако впоследствие се окаже, че няма да бъде освободен от наказателна отговорност поради това, че има извършено престъпление, за което той не е знаел към момента на предаването си.

Освен спорните въпроси, свързани с тълкуването, разпоредбата на чл. 321, ал. 4 НК създава и други практически проблеми поради **липсата на проце-**

суален механизъм за нейното прилагане. Не е ясно кой от компетентните органи, на кой етап от процеса, на какво основание и с какъв процесуален акт може да освободи от наказателна отговорност предалото се лице.

Освобождаването от наказателна отговорност поради самоволен отказ не е изрично предвидено като основание за прекратяване на наказателното производство по чл. 24, ал. 1 НПК, поради което производство задължително трябва да бъде образувано и нито прокурорът, нито съдията докладчик, нито съдът може да го прекрати.

На досъдебната фаза, ако разследващият орган не повдигне обвинение, той ще наруши задължението си по чл. 219, ал. 1 НПК да докладва на прокурора и да привлече лицето като обвиняем, когато се съберат достатъчно доказателства за виновността му в извършване на престъпление от общ характер и не е налице основание за прекратяване на наказателното производство. Ако след приключване на разследването прокурорът не внесе обвинителен акт, той ще наруши задължението си по чл. 246, ал. 1 НК да състави обвинителен акт, когато е убеден, че са събрани необходимите доказателства за разкриване на обективната истина и за повдигане на обвинение пред съда, няма основание за прекратяване или спиране на наказателното производство и не е допуснато съществено нарушение на процесуалните правила, което е отстранимо.

В съдебната фаза също няма процесуален механизъм за ненаказване на предалия се участник. Съдът е длъжен да осъди подсъдимия, ако обвинението е доказано по несъмнен начин. Оправдателна присъда не може да бъде постановена, тъй като не са налице условията за това съгласно чл. 304 НПК – да не е установено, че деянието е извършено, че е извършено от подсъдимия или че е извършено от него виновно, както и когато деянието не съставлява престъпление.

Не могат да бъдат приложени и разпоредбите за освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание по чл. 78а НК, защото участието в ОПГ е наказуемо с лишаване от свобода от една до шест години, а чл. 78а, ал. 1, б. „а“ НК изисква за престъплението да се предвижда наказание лишаване от свобода до три години или по-леко наказание. Не е възможно и решаване на делото със споразумение, тъй като задължителен елемент от споразумението според чл. 381, ал. 5, т. 2 НПК са видът и размерът на наложеното наказание.

Проблеми създава и иначе по-ясната разпоредба за намаляване на наказателната отговорност по чл. 321, ал. 5 НК. Според тази разпоредба участник в групата, който доброволно се предаде на органите на властта, разкрие всичко, което му е известно за групата и по този начин съществено улесни разкриването и доказването на извършени от нея престъпления, се наказва при условията на чл. 55 НК, т.е. съдът определя наказанието под най-ниския предел или го заменя с по-леко по вид.

От текста не става ясно **дали за налагането на по-леко наказание е необходимо предалият се участник да не е извършил друго престъпление преди предаването си на органите на властта.** Разпоредбата изисква с преда-

ването си и с разкритата информация участникът в групата съществено да е улеснил „разкриването и доказването на извършени от нея престъпления“, но няма индикация какво е правното значение на неговото собствено участие в тези престъпления. Ако предалото се лице е участвало в извършването и на друго престъпление, не е ясно дали намаляването на наказателната отговорност, ако въобще е допустимо, се отнася само за участието му в групата или и за другото престъпление.

Спорните въпроси, които разпоредбите за самоволния отказ поставят, налагат основно прередактиране на текстовете. Прецизирането на тези текстове е особено наложително с оглед голямото им значение в борбата с организираната престъпност, тъй като често успешното разкриване и разследване на тази престъпност зависи изключително много от доброволното съдействие на лица от самите ОПГ.

1.2.3. Квалифицирани състави

Член 321, ал. 3 НК предвижда четири групи по-тежко наказуеми състави за образуване, ръководене или участие в ОПГ.

На първо място, образуването, ръководенето и участието в ОПГ са по-тежко наказуеми, когато **групата е въоръжена**. Според някои автори групата е въоръжена, когато някои от участниците в нея имат достъп до оръжие, което могат да използват, като за оръжие се приема всяка вещь, която по своето обичайно или конкретно придадено предназначение е годна да отнеме човешки живот или да увреди човешкото здраве²⁶.

За да е налице въоръжена ОПГ, не е задължително всички или повечето участници в нея да имат оръжие. Не е задължително и това оръжие да е било използвано за извършването на друго престъпление от предмета на дейност на групата. Достатъчно е да се докаже, че един или повече участници в групата имат достъп до оръжие и могат да го използват за извършване на престъпление.

Остава обаче спорен въпросът, дали по-тежкото наказание следва да се наложи и на тези участници, които не са въоръжени, особено ако не са знаели, че други участници разполагат с оръжие. Препоръчително е разпоредбата да се прецизира, като прилагането на квалифицирания състав се ограничи само до въоръжените участници.

На второ място, образуването, ръководенето и участието в ОПГ е по-тежко наказуемо, когато **групата е създадена с користна цел**. Според международните актове користната цел е елемент от определението за ОПГ, което е логичен подход с оглед на това, че като цяло организираната престъпност има за основна цел генерирането на приходи. Българският законодател също първоначално следваше този подход, но с измененията на Наказателния ко-

²⁶ Стойнов, Ал., Наказателно право: особена част. Престъпления против собствеността, С., Сиела, 1997, с. 53.

декс от април 2009 г. беше възприето друго решение, като користната цел стана квалифициращо обстоятелство и вече не е елемент от определението за организирана престъпна група и от основния състав на престъплението.

Користната цел е налице, когато деецът желае чрез престъплението да набави за себе си или за друго имотна изгода. Имотната изгода може да се изразява както в увеличаване на активите в имуществото на дееца или на някое трето лице (например получаване на пари), така и в намаляване на пасивите (например неплащане на задължение)²⁷.

Както вече беше посочено при анализа на определението за ОПГ, користната цел би трябвало да е елемент от основния състав на престъплението, а не квалифициращо обстоятелство. Основна характеристика на организираната престъпност е нейният стремеж към генериране на печалба от извършваната незаконна дейност, затова не е логично користната цел да бъде само квалифициращо обстоятелство.

На трето място, образуването, ръководенето и участието в ОПГ е по-тежко наказуемо, когато групата е създадена с **цел да върши определени в закона престъпления**. Законодателят е преценил, че тези престъпления са с по-висока степен на обществена опасност, поради което и участниците в групата, която си поставя за цел тяхното извършване, следва да бъдат по-строго санкционирани. Престъпленията, които законодателят е определил като квалифициращи обстоятелства, са изчерпателно изброени и включват:

- отвлечане, противозаконно лишаване от свобода и задържане като заложник (чл. 142, 142а и 143а НК);
- контрабанда на стоки и наркотични вещества (чл. 242 НК);
- подправяне на парични или други знаци или платежни инструменти и престъпления с подправени парични или други знаци или платежни инструменти (чл. 243 и 244 НК);
- изпиране на пари (чл. 253 НК);
- незаконно превеждане през границата на страната (чл. 280 НК);
- престъпления, свързани с взривни вещества, огнестрелни, неогнестрелни, химически, биологични или ядрени оръжия, боеприпаси и пиротехнически изделия (чл. 337 и 339 НК);
- престъпления, свързани с разпространяване на наркотични вещества, склоняване към употреба на наркотични вещества и други престъпления, свързани с улесняване на употребата на такива вещества (чл. 354а, ал. 1 и 2 НК и чл. 354б, ал. 1-4 НК).

Не е ясна логиката на законодателя при определянето на престъпленията, квалифициращи ОПГ като по-опасна за обществото и съответно като по-тежко наказуемо престъпление. От списъка с престъпленията по чл. 321, ал. 3 НК **отсъстват деяния с изключително висока степен на обществена опасност, които са особено характерни за организираната престъпност**, като например склоняване към проституцията (чл. 155 НК), отвлечане с цел

²⁷ Стойнов, Ал., Наказателно право: особена част. Престъпления против правата на човека, С., Сиела, 1997, с. 51-52.

предоставяне за развратни действия (чл. 156 НК), трафик на хора (чл. 159а-159г НК) и др. С оглед адекватното наказване на проявите на организирана престъпност разпоредбата на чл. 321, ал. 3 НК следва да бъде преразгледана и ревизирана, така че да обхване максимално пълно типичните за организираната престъпност престъпления.

На последно място, образуването, ръководенето и участието в ОПГ е по-тежко наказуемо, когато **в групата участва длъжностно лице**. Според чл. 93, т. 1 НК длъжностно лице е това, на което е възложено да изпълнява със заплата или безплатно, временно или постоянно: служба в държавно учреждение с изключение на извършващите дейност само на материално изпълнение или ръководна работа или работа, свързана с пазене или управление на чуждо имущество в държавно предприятие, кооперация, обществена организация, друго юридическо лице или при едноличен търговец, както и на нотариус и помощник-нотариус, частен съдебен изпълнител и помощник-частен съдебен изпълнител.

Участието на длъжностно лице повишава обществената опасност на цялата ОПГ. Разпоредбата отразява заплахата от проникването на организираната престъпност в държавните и обществените структури, което е едно от най-опасните проявления на организираната престъпност. Затова не само длъжностното лице, но и всички останали участници в ОПГ подлежат на по-тежко наказание. От прилагането на разпоредбата обаче би следвало да се изключат онези участници, които не са знаели за участието в групата на длъжностно лице.

1.3. КВАЛИФИЦИРАНИ СЪСТАВИ НА ДРУГИ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШЕНИ ПО ПОРЪЧЕНИЕ ИЛИ В ИЗПЪЛНЕНИЕ НА РЕШЕНИЕ НА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА

В Особената част на Наказателния кодекс има редица престъпления, за които са предвидени **по-тежки наказания, когато деянието е извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ**.

Извършването на деянието по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ е квалифициращо обстоятелство при следните престъпления: убийство (чл. 116, ал. 1, т. 10 НК), причиняване на телесна повреда (чл. 131, ал. 1, т. 8 НК), отвлечане (чл. 142, ал. 2, т. 8 НК), противозаконно лишаване от свобода (чл. 142а, ал. 2 НК), принуда (чл. 143, ал. 2 НК), задържане като заложник (чл. 143а, ал. 3 НК), закана с престъпление (чл. 144, ал. 3 НК), склоняване към проституция, свождане към блудствени действия или съвкупление и предоставяне на помещение за развратни действия (чл. 155, ал. 5, т. 1 НК), отвлечане с цел предоставяне за развратни действия (чл. 156, ал. 3, т. 1 НК), създаване, предлагане и разпространяване на произведения с порнографско съдържание (чл. 159, ал. 5 НК), трафик на хора (чл. 159г НК), кражба (чл. 195, ал. 1, т. 9 НК), грабеж (чл. 199, ал. 1, т. 5 НК), иманярство (чл. 208, ал. 5 НК), изнудване (чл. 213а, ал. 2, т. 5 НК и чл. 214, ал. 2 НК), унищожаване и повреждане на

чуждо имущество (чл. 216, ал. 5 НК), незаконна сеч и незаконно укриване, товарене, транспортиране, разтоварване, съхраняване или преработване на дървен материал (чл. 235, ал. 4 НК), контрабанда на стоки (чл. 242, ал. 1, б. „ж“ НК), изпиране на пари (чл. 253, ал. 3, т. 1 НК), незаконна търговия с културни ценности (чл. 278а, ал. 3 НК), противозаконно отнемане на моторно превозно средство (чл. 346, ал. 6 НК), незаконно получаване на средства от държавния бюджет в големи размери (чл. 256, ал. 2 НК), неправомерно повлияване на развитието или резултата от спортно състезание (чл. 307г, ал. 2, т. 1 НК), умишлен палеж (чл. 330, ал. 2, т. 4 НК) и престъпления, свързани с разпространяване на наркотични вещества (чл. 354а, ал. 2, т. 1 НК).

От практическа гледна точка основният въпрос, който тези квалифицирани състави поставят, е **разграничението между участието в ОПГ и извършването на престъпление по нейно поръчение или в изпълнение на нейно решение**. Нито законът, нито теорията и практиката обаче дават ясен отговор на този въпрос, което поставя редица проблеми пред правоприлагането.

В теорията се застъпват различни становища. От една страна, се защитава тезата, че участието в ОПГ и извършването на престъпление по нейно поръчение или в изпълнение на нейно решение са напълно различни престъпления и е възможно едно лице да действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ както като неин член, така и като външно лице²⁸. От друга страна, се поддържа становището, че ако престъплението е извършено по поръчение на ОПГ, извършителят не е участник в нея, а ако е извършено в изпълнение на решение, тогава става въпрос за участник в групата²⁹.

Мненията на практикуващите юристи също се различават. Според някои едно лице може да извърши престъпление по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ независимо от това, дали членува в нея. Ако извършителят на престъплението е и участник в групата, той ще носи наказателна отговорност и за двете престъпления, а ако е външно лице – ще отговаря само за деянието, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на групата.

Когато участник в ОПГ извърши някое от посочените престъпления, той ще носи отговорност за участието си в групата съгласно чл. 321, ал. 2 НК и за извършеното престъпление съгласно съответния квалифициран състав при условията на реална съвкупност.

По-сложният въпрос възниква в другата хипотеза – когато извършителят не е участник в групата, но извършва престъпление по нейно поръчение или в изпълнение на нейно решение. Във всички случаи, за да е налице умисъл, деецът трябва да съзнава, че изпълнява поръчение или решение на ОПГ, т.е. трябва да е наясно, че зад поръчката стои група от лица, които имат за цел да извършват престъпления. Разграничението между участието в групата и изпълнението на нейно решение или поръчение остава да бъде направено от съдебната практика.

²⁸ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 86-87.

²⁹ Пушкарова, И., Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 59-60.

1.4. НАКАЗАНИЯ ЗА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, СВЪРЗАНИ С ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ГРУПА

1.4.1. Наказания за физически лица

Според чл. 321 НК образуването и ръководенето на ОПГ е наказуемо с **лишаване от свобода** от три до десет години по основния състав и от пет до петнадесет години по квалифицирания състав, а участието в такава група – с лишаване от свобода от една до шест години по основния състав и от три до десет години по квалифицирания състав. Предварителният сговор за извършване в страната или чужбина на престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години и чрез които се цели да се набави имотна облага или да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или местното самоуправление, се наказва с лишаване от свобода до шест години. Участието в ръководството на организация или група за рекет по чл. 321а НК е наказуемо с лишаване от свобода от три до осем години, а участието в такава организация или група – с лишаване от свобода до пет години.

Наказанията за престъпленията, за които са предвидени по-тежко наказуеми състави, ако са извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ, са по-разнообразни, тъй като са съобразени с наказанията, предвидени по основните състави на съответните престъпления.

Таблица 1. Наказания за престъпления, извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група

Престъпление	Наказание по основния състав	Наказание по квалифицирания състав, ако деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група
Убийство (чл. 116, ал. 1, т. 10 НК)	Лишаване от свобода от 10 до 20 г.	Лишаване от свобода от 15 до 20 г., доживотен затвор или доживотен затвор без замяна
Причиняване на телесна повреда (чл. 131, ал. 1, т. 8 НК)	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. за тежка телесна повреда, лишаване от свобода до 6 г. за средна телесна повреда, лишаване от свобода до 2 г. или пробация за лека телесна повреда с разстройство на здравето и лишаване от свобода до 6 м. или пробация, или глоба от 100 до 300 лв. за лека телесна повреда без разстройство на здравето	Лишаване от свобода от 3 до 15 г. за тежка телесна повреда, лишаване от свобода от 2 до 10 г. за средна телесна повреда, лишаване от свобода до 3 г. за лека телесна повреда с разстройство на здравето и лишаване от свобода до 1 г. или пробация за лека телесна повреда без разстройство на здравето

Таблица 1. Наказания за престъпления, извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група (Продължение)

Престъпление	Наказание по основния състав	Наказание по квалифицирания състав, ако деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група
Отвлечане (чл. 142, ал. 2, т. 8 НК)	Лишаване от свобода от 3 до 10 г.	Лишаване от свобода от 7 до 15 г.
Противозаконно лишаване от свобода (чл. 142а, ал. 2 НК)	Лишаване от свобода до 6 г.	Лишаване от свобода от 2 до 8 г.
Принуда (чл. 143, ал. 2 НК)	Лишаване от свобода до 6 г.	Лишаване от свобода от 3 до 10 г.
Задържане като заложник (чл. 143а, ал. 3 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 8 г. и лишаване от свобода от 2 до 10 г. за заплашване с причиняване на смърт или тежка или средна телесна повреда на задържания	Лишаване от свобода от 2 до 10 г. и лишаване от свобода от 5 до 12 г. за заплашване с причиняване на смърт или тежка или средна телесна повреда на задържания
Закана с престъпление (чл. 144, ал. 3 НК)	Лишаване от свобода до 3 г.	Лишаване от свобода до 6 г.
Склоняване към проституция, своджане към блудствени действия или съвкупление и предоставяне на помещение за развратни действия (чл. 155, ал. 5, т. 1 НК)	Лишаване от свобода до 3 г. и глоба от 1000 до 3000 лв. за склоняване към проституция и своджане към развратни действия, лишаване от свобода до 5 г. и глоба от 1000 до 5000 лв. за предоставяне на помещение за развратни действия, лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 5000 до 15 000 лв. за деяние, извършено с користна цел, и лишаване от свобода от 5 до 15 г. и глоба от 10 000 до 50 000 лв. за склоняване или принуда към употреба на наркотични вещества с цел развратни действия	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 5000 до 15 000 лв. за склоняване към проституция, своджане към развратни действия и предоставяне на помещение за развратни действия, лишаване от свобода от 3 до 10 години и глоба от 10 000 до 25 000 лв. за деяние, извършено с користна цел, и глоба от 100 000 до 300 000 лв. за склоняване или принуда към употреба на наркотични вещества с цел развратни действия
Отвлечане с цел предоставяне за развратни действия (чл. 156, ал. 3, т. 1 НК)	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и глоба до 1000 лв.	Лишаване от свобода от 5 до 15 г. и глоба от 5000 до 20 000 лв.

Таблица 1. Наказания за престъпления, извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група (Продължение)

Престъпление	Наказание по основния състав	Наказание по квалифицирания състав, ако деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група
Създаване, предлагане и разпространяване на произведения с порнографско съдържание (чл. 159, ал. 5 НК)	Лишаване от свобода до 1 г. и глоба от 1000 до 3000 лв., лишаване от свобода до 2 г. и глоба от 1000 до 3000 лв. за разпространяване чрез интернет или по подобен начин, лишаване от свобода до 3 г. и глоба до 5000 лв. за разпространяване на лице под 16 години и лишаване от свобода до 6 г. и глоба до 8000 лв., ако за създаването на материала е използвано лице под 18 години, или лице, което изглежда като такава	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба до 10 000 лв., като съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество
Трафик на хора (чл. 159г НК)	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 3000 до 12 000 лв. за трафик без превеждане през границата, лишаване от свобода от 3 до 12 г. и глоба от 10 000 до 20 000 лв. за трафик с превеждане през границата и лишаване от свобода от 3 до 10 г. и глоба от 10 000 до 20 000 лв. за използване на пострадало лице	Лишаване от свобода от 5 до 15 г. и глоба от 20 000 до 100 000 лв., като съдът може да постанови и конфискация на част или на цялото имущество
Кражба (чл. 195, ал. 1, т. 9 НК)	Лишаване от свобода до 8 г.	Лишаване от свобода от 1 до 10 г.
Грабеж (чл. 199, ал. 1, т. 5 НК)	Лишаване от свобода от 3 до 10 г.	Лишаване от свобода от 5 до 15 г., като съдът може да постанови и конфискация до 1/2 от имуществото
Иманярство (чл. 208, ал. 5 НК)	Лишаване от свобода до 3 г. или глоба от 1000 до 5000 лв.	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 10 000 до 30 000 лв.
Изнудване с цел принуждаване към разпореждане с вещ или право или поемане на имуществено задължение (чл. 213а, ал. 2, т. 5 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 1000 до 3000 лв.	Лишаване от свобода от 5 до 15 г. и глоба от 5000 до 10 000 лв., като съдът може да постанови конфискация до 1/2 от имуществото

Таблица 1. Наказания за престъпления, извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група (Продължение)

Престъпление	Наказание по основния състав	Наказание по квалифицирания състав, ако деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група
Изнудване чрез принуждаване на пострадалия чрез сила или заплашване да извърши, да пропусне или да претърпи нещо противно на волята му (чл. 214, ал. 2, т. 1 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 1000 до 3000 лв., като съдът може да наложи конфискация до 1/2 от имуществото	Лишаване от свобода от 5 до 15 г., глоба от 5000 до 10 000 лв. и конфискация до 1/2 от имуществото
Унищожаване и повреждане на чуждо имущество (чл. 216, ал. 5 НК)	Лишаване от свобода до 5 г.	Лишаване от свобода до 10 г., като съдът може да постанови и лишаване от права
Незаконна сеч и незаконни действия с дървен материал (чл. 235, ал. 4 НК)	Лишаване от свобода до 6 г. и глоба от 1000 до 20 000 лв.	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и глоба от 10 000 до 100 000 лв.
Контрабанда на стоки (чл. 242, ал. 1, б. „ж“ НК)	Административно нарушение	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и глоба от 20 000 до 100 000 лв.
Изпиране на пари (чл. 253, ал. 3, т. 1 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 3000 до 5000 лв.	Лишаване от свобода от 1 до 8 г. и глоба от 5000 до 20 000 лв.
Незаконно получаване на средства от държавния бюджет в големи размери (чл. 256, ал. 2 НК)	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 1000 до 5000 лв.	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и конфискация на част или на цялото имущество, както и лишаване от права
Престъпление по служба (чл. 282, ал. 4 НК)	Лишаване от свобода до 5 г., като съдът може да постанови и лишаване от права или пробация	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и лишаване от права (наказанието се налага на длъжностното лице, ако престъплението е извършено с участието на лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група)

Таблица 1. Наказания за престъпления, извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група (Продължение)

Престъпление	Наказание по основния състав	Наказание по квалифицирания състав, ако деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група
Незаконна търговия с културни ценности (чл. 278а, ал. 3 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 1000 до 20 000 лв.	Лишаване от свобода от 3 до 10 г. и глоба от 5000 до 50 000 лв.
Противозаконно отнемане на моторно превозно средство (чл. 346, ал. 6 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 8 г.	Лишаване от свобода от 3 до 12 г., лишаване от право да се управлява моторно превозно средство и конфискация на не по-малко от 1/2 от имуществото
Неправомерно повлияване на развитието или резултата от спортно състезание (чл. 307г, ал. 2, т. 1 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 1000 до 10 000 лв. за склоняване, лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 5000 до 15 000 лв. за предлагане, даване, искане и приемане на наследваща се имотна облага и лишаване от свобода до 3 г. и глоба до 5000 лв. за посредничество	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 10 000 до 20 000 лв.
Палез (чл. 330, ал. 2, т. 4 НК)	Лишаване от свобода от 1 до 8 г.	Лишаване от свобода от 3 до 10 г.
Производство и разпространяване на наркотици (чл. 354а, ал. 2, т. 1 НК)	Лишаване от свобода от 2 до 8 г. и глоба от 5000 до 20 000 лв. за високорискови вещества, лишаване от свобода от 1 до 6 г. и глоба от 2000 до 10 000 лв. за рискови вещества, лишаване от свобода от 3 до 12 г. и глоба от 20 000 до 100 000 лв. за прекурсори или съоръжения или материали за производство на наркотични вещества	Лишаване от свобода от 5 до 15 г. и глоба от 20 000 до 100 000 лв.

Източник: Наказателен кодекс.

Образуването, ръководенето и участието в ОПГ, образуването и ръководенето на група за рекет и почти всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ, са **тежки престъпления** по смисъла на чл. 93, т. 7 НК. Не са тежки престъпления единствено участието в група за рекет и причиняването на лека телесна повреда, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

Видът и размерът на наказанията, предвидени в НК, **съответстват на стандартите, заложи в международните актове**. Конвенцията на ООН не определя конкретния вид и размер на наказанията, които държавите – страни по конвенцията, следва да предвидят за престъпленията, свързани с участието на ОПГ, но изисква при санкционирането им да се взема предвид особената им тежест, а наказанията да се налагат с оглед повишаване на ефективността на правозащитните мерки по отношение на тези престъпления, като се взема под внимание и необходимостта от ограничаване извършването на такива престъпления. Рамковото решение на ЕС изисква от държавите членки да гарантират, че всички форми на съзнателно участие в престъпна организация се наказват с лишаване от свобода, чиято максимална продължителност е най-малко между две и пет години.

Според мнението на представители на правоприлагащите органи предвидените в момента наказания са адекватни на обществената опасност на престъпленията, свързани с организираната престъпност, и промяна във вида и размера на санкциите не се налага. Това становище се споделя и от съдийската общност. Наказанията са сравнително тежки, но това се възприема като характерна особеност за много страни от Югоизточна Европа. Наказанията, предвидени в българското законодателство, са съизмерими с наказанията, предвидени в законодателствата на Гърция, Румъния и Сърбия, но са значително по-тежки от наказанията, предвидени в по-богати държави, като например в скандинавските страни.

Според мнението на съдии, прокурори и разследващи полицаи освен тежестта на предвиденото наказание голямо значение има и неговата неизбежност, особено от гледна точка на т.нар. генерална превенция, т.е. на възпитателното и предупредителното им въздействие върху другите членове на обществото. Независимо от тяхната тежест наказанията не биха имали превантивен ефект, ако не се възприемат от обществото като неизбежни.

Въпреки че предвидените наказания се приемат за адекватни, прави впечатление, че за много от престъпленията е предвидено единствено лишаване от свобода. Тъй като организираната престъпност традиционно се свързва с генерирането на значителни приходи от извършваната незаконна дейност, препоръчително е да се разшири прилагането на финансовите наказания глоба и конфискация. В зависимост от обществената опасност на конкретните престъпления финансови наказания могат да бъдат предвидени кумулативно или алтернативно на лишаването от свобода. Въпреки че поначало глобата и конфискацията нямат реституционен ефект, предвиждането им за повече престъпления, свързани с организираната престъпност, би генерирало повече приходи за държавата и би отслабило допълнително организираната престъпност, лишавайки я от необходимите ѝ финансови ресурси.

1.4.2. Наказания за юридическите лица

В съответствие с изискванията на международните актове през октомври 2005 г. с измененията на *Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН)* бяха въведени имуществени **санкции за юридически лица, които са се обогатили или биха се обогатили от определени престъпления**. Престъпленията са изчерпателно изброени в чл. 83а, ал. 1 ЗАНН и включват някои престъпления против републиката (включително организация или група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост), отвличане, противозаконно лишаване от свобода, принуда, склоняване към проституция, разпространяване на материали с порнографско съдържание, трафик на хора, проповядване на омраза (с изключение на организацията и групата против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост), престъпления против интелектуалната собственост, измама, изнудване, вещно укривателство, подкуп, контрабанда на стоки и наркотици, изпиране на пари, злоупотреба със средства от ЕС, укриване на данъци, каналджийство, подкуп, някои престъпления против спорта, компютърни престъпления, незаконен хазарт, престъпления с наркотични вещества и др.

В групата престъпления, които могат да доведат до имуществена санкция за юридическите лица, които са се обогатили или биха се обогатили от тях, са включени и **всички престъпления, свързани с организираната престъпност** – образуването, ръководенето и участието в ОПГ и организация или група за рекет, предварителният сговор за извършване в страната или в чужбина на престъпления, за които е предвидено наказание лишаване от свобода повече от три години и чрез които се цели да се набави имотна облага или да се упражни противозаконно влияние върху дейността на орган на властта или местното самоуправление, както и всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

Имуществена санкция се налага, когато престъплението е извършено от: лице, овластено да формира волята на юридическото лице; лице, представляващо юридическото лице; лице, избрано в контролен или надзорен орган на юридическото лице; или работник или служител, на когото юридическото лице е възложило определена работа, когато престъплението е извършено при или по повод изпълнението на тази работа. Според чл. 83а, ал. 2 ЗАНН имуществената санкция се налага и когато лице, овластено да формира волята на юридическото лице, лице, представляващо юридическото лице, или лице, избрано в контролен или надзорен орган на юридическото лице, е подбудило или подпомогнало извършването на престъплението, както и когато деянието е спряло на стадия на опита.

Размерът на имуществената санкция зависи от вида и размера на облагата, с която юридическото лице се е обогатило или би могло да се обогати. Ако облагата е имуществена, максималният размер на санкцията е 1 000 000 лв., а минималният – равностойността на облагата. Ако облагата няма имуществен характер или размерът ѝ не може да се установи, санкцията е от 5000 до 100 000 лв. Във всички случаи облагата или нейната равностойност се отнема в полза на държавата, освен ако подлежи на връщане или възстановяване, или на отнемане по реда на НК (чл. 83а, ал. 4 ЗАНН).

Налагането на **имуществена санкция на юридическото лице не зависи от осъществяването на наказателната отговорност на физическото лице** – извършител на престъпното деяние (чл. 83а, ал. 3 ЗАНН).

Според чл. 83а, ал. 5 ЗАНН имуществена санкция не може да бъде наложена на държавата, държавните органи и органите на местното самоуправление, както и на международните организации.

Правната уредба на имуществените санкции за юридически лица е в синхрон с международните актове за противодействие на организираната престъпност.

Конвенцията на ООН, която е сравнително либерална по отношение на начина на регламентиране на отговорността на юридическите лица, изисква от всяка държава – страна по конвенцията, да предприеме мерки за въвеждане на отговорност на юридическите лица за участие в тежки престъпления, в които са замесени организирани престъпни групи. Всяка държава, като се ръководи от принципите на националното си право, може сама да определи дали тази отговорност да бъде наказателна, гражданска или административна. От държавите – страни по конвенцията, се изисква още да предприемат подходящи законодателни, административни или други мерки, насочени към превенция на злоупотребите на ОПГ с юридически лица, включително предвиждане на възможност за освобождаване със съдебно решение или по друг подходящ начин за разумен период на лица, признати за виновни за престъпления по конвенцията, които са действащи директори на юридически лица, регистрирани в съответната държава, както и създаване на национални регистри на лица, освободени от поста си на директори на юридически лица.

Рамковото решение на ЕС дава още по-подробна регламентация на отговорността на юридическите лица³⁰. То изисква от държавите членки да предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че юридическите лица могат да бъдат подведени под отговорност за престъпленията, посочени в рамковото решение и извършени в тяхна полза от лице, което действа самостоятелно или като член на орган на юридическото лице и което заема ръководна длъжност в това юридическо лице въз основа на пълномощие да представлява юридическото лице, правомощие да взема решение от името на юридическото лице или правомощие да упражнява контрол в рамките на юридическото лице. От държавите членки се изисква още да предприемат необходимите мерки, за да гарантират, че юридическите лица могат да бъдат подведени под отговорност, когато липсата на надзор или контрол от страна на лицата, заемщи ръководни длъжности в тези юридически лица, е направила възможно извършването от тяхно подчинено лице на някое от престъпленията, посочени в рамковото решение, в полза на тези юридически лица. Изрично е посочено също, че отговорността на юридическите лица не

³⁰ За целите на рамковото решение юридическо лице означава всяко образувание, което има правосубектност съгласно приложимото право, с изключение на държавите или органите на публична власт при упражняването на държавната власт, както и на публичните международни организации (чл. 5, пар. 4 от Рамковото решение на ЕС).

засяга образуването на наказателни производства срещу физическите лица, които са извършители или съучастници на престъпленията.

Рамковото решение на ЕС предвижда по-голям набор от санкции, като определя, че всяка държава членка предприема необходимите мерки, за да гарантира, че юридическите лица, подведени под отговорност, подлежат на наказания, които са ефективни, пропорционални и възпиращи и включват глоби по наказателното право и друг вид глоби и може да включват и други наказания като например лишаване от правото да се ползват от държавно подпомагане или помощи, временно или постоянно лишаване от правото на упражняване на търговска дейност, поставяне под съдебен надзор, съдебна ликвидация и временно или постоянно затваряне на предприятия, използвани за извършване на престъплението.

Член 83б-83е ЗАНН регламентира **процесуалните правила** за налагане на имуществени санкции на юридически лица. Производството се образува по мотивирано предложение на съответния прокурор до административния съд след внасяне на обвинителния акт или когато наказателното производство не може да се образува или образуването на производството е прекратено на основание, че деецът не носи наказателна отговорност поради амнистия, наказателната отговорност е погасена поради изтичане на предвидената в закона давност, деецът е починал или след извършването на престъплението деецът е изпаднал в продължително разстройство на съзнанието, което изключва вменяемостта.

Прокурорът може да поиска от съда да вземе **мерки за обезпечаване на имуществената санкция** на юридическото лице по реда на *Гражданския процесуален кодекс (ГПК)*.

Съдът разглежда предложението в **открито заседание** с участието на прокурора. Делото се разглежда в рамките на обстоятелствата, посочени в предложението, като въз основа на събраните доказателства съдът преценява получило ли е юридическото лице неправомерна облага, има ли връзка между извършителя на престъпното деяние и юридическото лице и между престъпното деяние и облагата за юридическото лице и какъв е размерът на облагата, ако е имуществена.

Съдът се произнася с решение за налагане на имуществена санкция след влизане в сила на осъдителна присъда или решение по иск за установяване на престъпно обстоятелство по правилата на ГПК³¹. Срещу решението може да се подаде **въззивна жалба или протест** пред съответния въззивен съд, като въззивният съд разглежда жалбата по реда на НПК и решението му е окончателно.

³¹ Според чл. 124, ал. 5 ГПК иск за установяване на престъпно обстоятелство от значение за едно гражданско правоотношение се допуска в случаите, когато наказателно преследване не може да бъде възбудено или е прекратено или спряно, и в случаите, когато извършителят на деянието е останал неоткрит.

1.5. ДРУГИ ПРЕСТЪПНИ ГРУПИ

1.5.1. Терминологични проблеми

Освен ОПГ по чл. 93, т. 20 НК българското наказателно право предвижда и **други видове престъпни сдружения**. Наказателният кодекс обаче е непоследователен в използваната терминология и си служи с различни понятия, като с изключение на ОПГ останалите видове престъпни сдружения нямат легално определение. Това създава проблеми както при разграничаването на отделните видове сдружения, така и при преценката за съотношението между различните разпоредби. По този начин се създават предпоставки за противоречива съдебна практика и за различна наказуемост на едно и също престъпно поведение.

Освен понятието ОПГ, легално определено в чл. 93, т. 20 НК, се използват още понятията „група“ и „организация“. И двете понятия нямат легални дефиниции и тяхното съдържание се определя от съдебната практика.

Според съдебната практика **група** е налице щом две или повече лица съгласуват волята си за осъществяване на едно или повече престъпления, докато **организация** е обединяване на две или повече лица за трайна и устойчива престъпна дейност. За разлика от групата организацията се отличава с по-висока степен на организираност и устойчивост. Тя може да бъде по-многобройна и да има съответни структурни звена или подразделения. По признака трайност и устойчивост организацията и групата се отличават от обикновеното съучастие, възникнало инцидентно³².

Използването на понятието „организация“ е ненужно и създава излишно объркване. То не се използва самостоятелно в нито една разпоредба на Наказателния кодекс, а винаги е в комбинация с термина „група“, като двете понятия са в отношение на алтернативност и предвидените наказания за тях са едни и същи³³. Въпреки че теорията и съдебната практика правят разлика между „група“ и „организация“, подобно разграничение не е необходимо, особено при липсата на съответни легални определения. Нещо повече, от съпоставката между понятията става ясно, че законодателят и съдебната практика възприемат ОПГ като по-сложно сдружение от престъпната организация (по-висок минимален брой лица, изисквания за трайност и структурираност и т.н.), което е нелогично. Затова **понятието „организация“ следва да отпадне** от съответните разпоредби и да **остане само понятието „група“, което да бъде легално дефинирано** въз основа на досегашната съдебна практика. Така разграничението между понятията ще стане сравнително ясно, като обикновена престъпна група ще е налице при съгласуване на волята между две или

³² Тълкувателно решение № 23 от 15.12.1977 г. по н.д. № 21/1977 г., ОСНК на ВС.

³³ Понятието „организация“ се среща в разпоредбите на чл. 109 НК (организация или група за противодържавна дейност), чл. 162 НК (организация или група за престъпления против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост), чл. 213а НК (организация или група за изнудване), чл. 280 НК (организация или група за каналджийство), чл. 321а НК (организация или група за рекет), чл. 346 НК (организация или група за противозаконно отнемане на моторно превозно средство) и чл. 356б НК (организация или група за общоопасни престъпления).

повече лица, а ОПГ – при трайно и структурирано сдружение на три или повече лица.

Разликите между ОПГ и обикновена група също са спорни. Единствената конкретна разлика е минимално необходимият брой участници – трима при организираната и двама при обикновената престъпна група. Останалите разлики като трайност и структурираност са трудни за установяване в практиката поради липсата на ясни обективни критерии. Това създава проблеми при правоприлагането, особено когато за едно и също престъпление видът и размерът на наказанието зависят от избора между двете понятия. Такъв е например случаят с изнудването, което е по-леко наказуемо, когато е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ, и по-тежко наказуемо, когато е извършено по поръчение на организация или група³⁴. Съществуването на подобни близки по съдържание разпоредби без обективни критерии за разграничаване е нежелателно, тъй като създава предпоставки за налагане на различни по тежест наказания за едно и също престъпно поведение.

1.5.2. Съотношение между разпоредбите за различните престъпни сдружения

Описването на различни видове престъпни сдружения в комбинация с непоследователното използване на различни понятия, част от които не са легално определени, създава проблеми при установяване на съотношението между отделните разпоредби, а оттук – и при определянето на наказателната отговорност на извършителите. Поради твърде общото определение на понятието ОПГ и липсата на легални дефиниции на останалите видове организации и групи много често е възможно едно и също престъпно сдружение да се квалифицира като повече от един вид престъпна група.

В теорията се застъпва становището, че разпоредбите за ОПГ са общи, а разпоредбите за останалите видове престъпни сдружения – специални³⁵. Това означава, че разпоредбите за ОПГ следва да се прилагат само тогава, когато съответното престъпно сдружение не може да се квалифицира като друг вид престъпна група или организация³⁶. Ако пък участниците в престъп-

³⁴ Когато изнудването е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, наказанието е лишаване от свобода от две до осем години и глоба от три хиляди до пет хиляди лева (чл. 213а, ал. 2, т. 5 НК), а когато е извършено по поръчение на организация или група, наказанието е лишаване от свобода от пет до петнадесет години и глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, като съдът може да постанови конфискация до 1/2 от имуществото на дееца (чл. 213а, ал. 3 т. 3 НК).

³⁵ Пушкарова, И., *Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България*, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, с. 53.

³⁶ Това становище не е безспорно и са възможни и други виждания. Така например има аргументи в полза на тезата, че извършителят следва да носи отговорност за участието си във всяка група при условията на идеална съвкупност (няколко престъпления, извършени с едно деяние по смисъла на чл. 23, ал. 1 НК), тъй като обикновено различните престъпни сдружения засягат различни обществени отношения, което е видно от систематичното място на разпоредбите в закона. Аргументи могат да се изтъкнат и в полза на становището, че по-тежко наказуемата група поглъща по-леко наказуемата, т.е. извършителят следва да носи наказателна отговорност само за по-тежко наказуемата група.

ното сдружение имат за цел да извършват както престъпления, характерни за специалната група, така и други деяния, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода, ще е налице съвкупност. Това становище се споделя и от повечето съдии и прокурори.

Въпреки това разграничение в практиката могат да възникнат случаи, когато използването на подобен подход или е трудно приложимо, или би довело до налагането на наказание, което не съответства на обществената опасност на извършеното деяние. Затова е необходимо всички разпоредби, отнасящи се до различните видове престъпни сдружения и групи, да бъдат преразглеждани, като се прецизират разликите между тях и се синхронизират наказанията, така че да съответстват на обществената им опасност.

1.5.3. Организация или група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост

Според чл. 162, ал. 3 и 4 НК наказателна отговорност носи всеки, който **образува, ръководи или членува в организация или група, която си поставя за цел да извършва престъпления против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост**³⁷.

Престъпленията, за чието извършване се създава групата или организацията по чл. 162, ал. 3 и 4 НК, са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години (от една до четири години), така че от гледна точка на предмета на дейност **групата попада в обхвата на определението по чл. 93, т. 20 НК**. Това означава, че ако са налице и останалите критерии по чл. 93, т. 20 НК (три или повече лица, трайност и структурираност), тя е вид ОПГ. От това произтичат и основните проблеми пред правоприлагането, тъй като законът не дава ясна индикация за съотношението между отделните разпоредби.

Ако едно лице образува, ръководи или членува в група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост, която е трайна и структурирана и се състои от три или повече лица, то автоматично образува, ръководи или съответно участва в ОПГ. С едно и също деяние се осъществяват съставите и на двете престъпления. Въпросът е, **каква наказателна отговорност би носил извършителят** в подобен случай, тъй като наказанията, предвидени за група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост, са значително по-леки от наказанията, предвидени за ОПГ.

³⁷ Престъпления против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост са проповядване или подбуждане към дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност, чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин (чл. 162, ал. 1 НК) и употребяване на насилие срещу друго или повреждане на имота му поради неговата раса, народност, етническа принадлежност, религия или политически убеждения (чл. 162, ал. 2 НК).

Ако се възприеме становището, че разпоредбите за ОПГ са общи по отношение на всички останали разпоредби, отнасящи се за престъпни сдружения, то основателите, ръководителите и членовете на организацията или групата против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост би трябвало да носят отговорност само по чл. 162, ал. 3 или 4 НК.

Прилагането на този подход създава проблеми, когато е налице някое от обстоятелствата, предвидени в чл. 321, ал. 3 НК, които обуславят налагането на по-тежко наказание в случаите на ОПГ. Пример за подобен случай би била група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост, която е трайна и структурирана, състои се от три или повече лица и е въоръжена. Ако членуването в такава група се квалифицира като престъпление по чл. 162, ал. 4 НК, извършителят ще подлежи на наказание **лишаване от свобода до три години и обществено порицание**. Ако обаче същото деяние се квалифицира като престъпление по чл. 321, ал. 3, т. 2 НК, наказанието ще бъде **лишаване от свобода от три до десет години**.

Липсата на ясни критерии за определяне на съотношението между разпоредбите създава **проблеми и във връзка със самоволния отказ**. Освобождаване от наказателна отговорност или намаляване на наказателната отговорност при доброволно предаване на органите на властта е предвидено като възможност само за участниците в ОПГ, но не и за членовете на организация или група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост. Това означава, че ако участник от групата се предаде доброволно и разкрие информацията, с която разполага, освобождаването му от наказателна отговорност, съответно намаляването на наказателната отговорност, ще зависи от това, за какво престъпление ще му бъде повдигнато обвинение. Ако бъде повдигнато обвинение за членуване в група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост, предалият се участник няма да може да се възползва от привилегирования режим.

Спорните въпроси във връзка със съотношението между разпоредбите за ОПГ и за организация или група против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост могат да доведат до прилагане на различен наказателноправен режим и налагане на различни наказания за едно и също престъпно поведение. За да се избегнат възможни злоупотреби, е необходима законодателна промяна, която ясно да разграничи двете престъпления и да определи съотношението между тях.

1.5.4. Организация или група за противодържавна дейност

Член 109, ал. 1 и 2 НК криминализират образуването, ръководенето и членуването в организация или група, която си поставя за цел да извършва престъпления против републиката³⁸.

³⁸ Престъпленията против републиката са уредени в глава първа от Особената част на Наказателния кодекс и включват измяна, предателство, шпионство, диверсия, вредителство и др.

Организацията и групата за противодържавна дейност се различават от ОПГ по необходимия минимален брой участници, видовете престъпления, които имат за цел да извършват, изискването за трайност и структурираност и т.н. Проблемът, както при групата за престъпления против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост, се състои в **липсата на ясни правила за съотношението между разпоредбите** и за това, каква ще бъде наказателната отговорност в случаите, когато едно и също престъпно сдружение притежава белезите и на организация или група за противодържавна дейност, и на ОПГ.

Ако се следва становището, че разпоредбите за ОПГ са общи, основателите, ръководителите и членовете на групата за противодържавна дейност ще носят отговорност единствено по чл. 109 НК. Това ще важи дори когато групата е трайна и структурирана и се състои от три или повече лица, т.е. когато напълно отговаря на определението за ОПГ.

Спорен остава въпросът, каква ще бъде наказателната отговорност, ако група за противодържавна дейност извършва и други престъпления, наказуеми с повече от три години лишаване от свобода. Въпросът има голямо практическо значение най-вече във връзка с терористичните групи, за които е обичайно да извършват и друга престъпна дейност (трафик на хора, контрабанда, производство и разпространение на наркотици и др.), чрез която набират средства или по друг начин улесняват извършването на противодържавна дейност.

Българският законодател също изглежда няма ясна и последователна концепция по отношение на разликите между организация и група за противодържавна дейност и ОПГ, което личи от противоречивите изменения на чл. 109 НК през последните няколко години. В резултат на тези промени за период от четири години (от септември 2002 г. до септември 2006 г.) групата за противодържавна дейност се определяше като ОПГ, която си поставя за цел да извършва престъпления против републиката.

Разграничаването между двата вида групи има значение и във връзка с **подсъдността**, тъй като делата за образуване, ръководене и участие в група за противодържавна дейност са подсъдни на окръжните съдилища като първа инстанция и на апелативните съдилища като втора инстанция, а делата за образуване, ръководене и участие в ОПГ – съответно на специализирания наказателен съд и на апелативния специализиран наказателен съд.

За да се предотврати появата на противоречива практика и да се улеснят правоприлагащите органи при квалифицирането на извършеното деяние, е препоръчително чрез законодателни промени **да се направи ясно разграничение между организацията и групата за противодържавна дейност и ОПГ.**

1.5.5. Група за извършване на престъпления против политическите права на гражданите

Групата за извършване на престъпления против политическите права на гражданите е описана в чл. 169г НК. Според чл. 169г, ал. 1 и 2 НК наказателна отговорност носи всеки, който образува, ръководи или членува в група, която си поставя за цел да извършва престъпления против политическите права на гражданите³⁹.

За разлика от противодържавната група и групата против националното, расовото и етническото равенство и религиозната и политическата търпимост **повечето престъпления**, които цели групата по чл. 169г НК, **не са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години**. Това изключва прилагането на съставите за ОПГ, защото в тези случаи групата по чл. 169г НК не попада в обхвата на определението за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК.

Някои престъпления против политическите права на гражданите обаче са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години. Това са различните форми на купуване на гласове (чл. 167, ал. 2-4 НК) и някои деяния, извършени от длъжностно лице при или по повод изпълнение на служебните му задължения (чл. 169в НК). В тези хипотези, ако групата отговаря на критериите за ОПГ по чл. 93, т. 20 НК, ще възникне въпросът за съотношението между разпоредбите, съответно за начина на определяне на наказателната отговорност.

Ако се възприеме становището, че разпоредбите за ОПГ са общи и не се прилагат по отношение на групите с конкретно определен предмет на дейност, създателите, ръководителите и членовете на група за престъпления против политическите права на гражданите ще носят отговорност само по чл. 169г НК, дори когато групата покрива критериите за ОПГ (трайност, структурираност, три или повече лица и т.н.).

Това разрешение обаче поставя няколко проблема, които не са изрично разрешени от закона. Такъв е например **проблемът с подсъдността**, тъй като делата за образуване, ръководене и членуване в група за извършване на престъпления против политическите права на гражданите са подсъдни като първа инстанция на районните съдилища, докато делата за ОПГ се разглеждат на първа инстанция от специализирания наказателен съд.

Не е ясно също така каква ще бъде наказателната отговорност на извършителя, когато е налице някое от **квалифициращите обстоятелства** по чл. 321, ал. 3 НК. Така например, ако съществува група за купуване на гласове, която е трайна и структурирана и в нея участват три или повече лица, която е създадена с користна цел (каквата по принцип е характерна при купуването на гласове), участниците в нея ще подлежат на наказание лишаване

³⁹ Престъпленията против политическите права на гражданите са уредени в раздел трети на глава първа от Особената част на НК и включват възпрепятстване на осъществяване на изборното право, склоняване към упражняване на изборното право в полза на определен кандидат, политическа партия или коалиция, упражняване на изборното право два или повече пъти при един избор, нарушаване на тайната на гласуването и др.

от свобода до шест години, ако деянието се квалифицира като престъпление по чл. 169г, ал. 2 НК, и на лишаване от свобода от три до десет години, ако се приложи чл. 321, ал. 3, т. 2 НК.

1.5.6. Група за сключване на сделки или извличане на облаги чрез използване на сила или внушаване на страх

Член 321а НК криминализира **ръководенето или участието в организация или група, която чрез използване на сила или внушаване на страх сключва сделки или извлича облаги**. Става дума за престъплението, станало популярно като „рекет“, при което със сила или заплашване извършителите сключват сделки с пострадалите или извличат облаги от тях.

Групата за рекет има много общи черти с ОПГ по чл. 93, т. 20 НК. При групата за рекет обаче законът изисква активно поведение, определено като сключване на сделки или извличане на облаги. Буквалното тълкуване на разпоредбата води до извода, че това поведение не е само цел на групата, а обективна нейна характеристика, т.е. за да е налице престъпление, групата трябва да е сключила поне една сделка или да е извлякла поне една облага.

Ясна индикация, че законодателят прави **разлика между ОПГ и група за рекет**, е обстоятелството, че в Особената част на НК има престъпления, които са по-тежко наказуеми, когато деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организация или група за рекет⁴⁰.

Разликата между ОПГ и група за рекет поставя въпроса за съотношението между двете разпоредби, когато групата за рекет отговаря и на критериите за ОПГ. Въпреки че сключването на сделки и извличането на облаги с използване на сила или внушаване на страх не е самостоятелно престъпление, подобно поведение в повечето случаи ще може да се квалифицира като друго престъпление (принуда по чл. 143 НК, закана по чл. 144 НК или изнудване по чл. 214 НК). С малки изключения повечето от тези престъпления са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години, така че създаването, ръководенето или участието в група от три или повече лица, която има за цел тяхното извършване, ще може да се квалифицира и като създаване, ръководене или участие в ОПГ.

⁴⁰ Престъпленията, за които е предвидено по-тежко наказание, когато са извършени от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организация или група за рекет, са: отвлечане (чл. 142, ал. 2, т. 8 НК); противозаконно лишаване от свобода (чл. 142а, ал. 2 НК); принуда (чл. 143, ал. 2 НК); задържане като заложник (чл. 143а, ал. 3 НК); закана с престъпление (чл. 144, ал. 3 НК); кражба (чл. 195, ал. 1, т. 9 НК); изнудване с цел принуждаване към разпореждане с вещ или право или поемане на имуществено задължение (чл. 213а, ал. 2, т. 5 НК); изнудване чрез принуждаване на пострадалия чрез сила или заплашване да извърши, да пропусне или да претърпи нещо противно на волята му (чл. 214, ал. 2, т. 1 НК); унищожаване и повреждане на чуждо имущество (чл. 216, ал. 5 НК); престъпление по служба с участието на лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организация или група за рекет (чл. 282, ал. 4 НК); палеж (чл. 330, ал. 2, т. 4 НК); и противозаконно отнемане на моторно превозно средство (чл. 346, ал. 6 НК).

От съпоставката на предвидените наказания следва изводът, че законодателят смята **групата за рекет за престъпление с по-ниска степен на обществена опасност от ОПГ**. За сравнение участието в група за рекет е наказуемо с лишаване от свобода до пет години, в ОПГ – с лишаване от свобода от една до шест години, а в ОПГ с користна цел (с каквато цел на практика се създава една група за рекет) – с лишаване от свобода от три до десет години.

Ако се следва разбирането, че разпоредбите за група за рекет са специални по отношение на тези за ОПГ, щом е налице група за рекет, деянието ще се квалифицира само по чл. 321а НК, дори когато групата отговаря и на критериите за ОПГ. Това означава, че противно на всякаква логика според законодателя участието в група за рекет е деяние със значително по-ниска степен на обществена опасност от ОПГ, създадена с користна цел.

Допълнителни проблеми създава и самата редакция на разпоредбата на чл. 321а, ал. 1 НК, тъй като в нея е предвидено, че наказателна отговорност носят само лицата, които участват в ръководството на групата за рекет и не се споменава нищо за лицата, които са я образували. Тази непоследователност във формулировката на текстовете може да доведе до абсурдната ситуация участник в ръководството на група за рекет да носи отговорност по чл. 321а, ал. 1 НК (лишаване от свобода от три до осем години), а лицето, образувало групата – по чл. 321, ал. 3, т. 1 НК (лишаване от свобода от пет до петнадесет години).

Нещо повече, не е ясно какво е мотивирало законодателя да постави на различен, по-леко наказуем режим групата за рекет в сравнение с ОПГ. За подобно разделение няма сериозно основание, тъй като групата за рекет по никакъв начин не е с по-ниска степен на обществена опасност от ОПГ. Затова е препоръчително **разпоредбата за групата за рекет да бъде изцяло отменена**, а сключването на сделки и извличането на облаги чрез използване на сила или внушаване на страх да бъде добавено към разпоредбата на чл. 321, ал. 3 НК като обстоятелство, квалифициращо образуването, ръководенето и участието в ОПГ като по-тежко наказуеми деяния.

1.5.7. Организирана престъпна група за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества

Член 354в НК криминализира организирането, ръководенето, финансирането и участието в ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества. Разпоредбата поставя редица въпроси, свързани със съотношението ѝ с разпоредбите за обикновената ОПГ, които създават сериозни затруднения при тяхното тълкуване и прилагане в практиката.

Засяването и отглеждането на растения от опиев мак и кокаинов храст и растения от рода на конопа в нарушение на установените в *Закона за контрол върху наркотичните вещества и прекурсорите (ЗКНВП)* правила е самостоятелно престъпление по чл. 354в, ал. 1 НК, за което се предвижда наказание лишаване от свобода от две до пет години, т.е. повече от три години. От това веднага следва изводът, че **когато някой образува, ръководи или участва в група за засяване и отглеждане на такива растения, той автоматично образува, ръководи или участва в ОПГ**. Същото важи и за добиването, производството и преработването на наркотични вещества. Тези деяния са престъпления по чл. 354а, ал. 1 НК и за тях най-лекото предвидено наказание лишаване от свобода е за срок от една до шест години⁴¹.

Разграничението става почти невъзможно, като се вземе предвид разпоредбата на чл. 321, ал. 3 НК, която определя като по-тежко наказуемо престъпление образуването, ръководенето и участието в ОПГ, създадена с цел да върши престъпления по чл. 354а, ал. 1 и 2 НК, т.е. създадена с цел произвеждане, преработване, придобиване или държане на наркотични вещества или техни аналози без надлежно разрешение и с цел разпространение или създадена с цел разпространяване на наркотични вещества или техни аналози.

Въпреки някои чисто теоретични разлики съставите за ОПГ за отглеждане на наркотични растения и производство на наркотични вещества и съставите за ОПГ практически се припокриват. Видът и размерът на **предвидените наказания обаче съществено се различават**. Така например, ако ръководенето на група за производство на наркотични вещества се квалифицира по чл. 354в, ал. 2 НК, предвиденото наказание е лишаване от свобода от десет до двадесет години и глоба от петдесет хиляди до двеста хиляди лева, а ако се квалифицира по чл. 321, ал. 3, т. 1 НК, наказанието е лишаване от свобода от пет до петнадесет години. Коя от двете разпоредби следва да бъде приложена и съответно какво наказание следва да бъде наложено, остава напълно неясно. Несъответствието е съществено, тъй като двете разпоредби не само предвиждат различен срок на наказанието лишаване от свобода, но по единия състав като кумулативно наказание е предвидена и глоба (и то в значителен размер), докато по другия финансова санкция въобще липсва.

Съществени **разлики** има и при разпоредбите, които регламентират последиците при **самоволен отказ**. При ОПГ по чл. 321 НК участникът не се наказва, ако доброволно се предаде на органите на властта и разкрие всичко, което му е известно за групата, преди да е извършено от него или от нея престъпление, или се наказва с по-леко наказание, ако доброволно се предаде на органите на властта, разкрие всичко, което му е известно за групата, и по този начин значително улесни разкриването и доказването на извършени от нея престъпления. При ОПГ по чл. 354в НК участникът не се наказва, ако

⁴¹ Между разпоредбите на чл. 354а, ал. 1 НК и чл. 354в, ал. 2 НК има известни терминологични разлики. Член 354а, ал. 1 НК говори за произвеждане, преработване, придобиване и държане, а чл. 354в, ал. 2 НК – за добиване, произвеждане и преработване. Освен това в текста на чл. 359в, ал. 2 НК за разлика от текста на чл. 354а, ал. 1 НК не е изрично посочено, че деянията се извършват без надлежно разрешително и с цел разпространение. Въпреки тези разлики обаче, едва ли има съмнение, че деянията, за които е създадена групата по чл. 354в, ал. 2 НК, са престъпления по чл. 354а, ал. 1 НК.

доброволно е съобщил на властта всички известни му факти и обстоятелства за дейността на престъпната група. Условието за освобождаване от наказателна отговорност при ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества са значително по-леки, тъй като нито има изискване участникът или групата да не са извършили друго престъпление, нито е необходимо разкритата информация съществено да улесни разкриването и доказването на извършени от групата престъпления.

Съществуващата в момента уредба на практика предвижда два различни наказателноправни режима за едно и също престъпно поведение. Това може да доведе до противоречива практика и до различно третиране на лица, извършили едни и същи престъпления. Подобно положение е неуместно и следва да се коригира с подходящи **законодателни промени**, като е препоръчително текстовете, регламентиращи ОПГ за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества (чл. 354в, ал. 2-4 НК), да бъдат отменени, а към квалифициращите обстоятелства за обикновената ОПГ по чл. 321, ал. 3 НК да бъдат добавени и престъпленията по чл. 354в, ал. 1 НК (засяване или отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа в нарушение на установените в ЗКНВП правила). По този начин противоречията в сега съществуващата уредба ще бъдат преодоляни, като единствената приложима разпоредба по отношение на всички ОПГ, създадени с цел да вършат престъпления, свързани с наркотични вещества, ще бъде нормата на чл. 321, ал. 3 НК.

1.5.8. Група за противозаконно превеждане през границата

Според чл. 280, ал. 2, т. 5 НК превеждането през границата на страната на отделни лица или групи от хора без разрешение на надлежните органи на властта или макар с разрешение, но не през определените за това места, е по-тежко наказуемо, когато е организирано от група или организация.

Същевременно чл. 321, ал. 3 НК определя като по-тежко наказуемо престъпление образуването, ръководенето и участието в организирана престъпна група, когато тази група е създадена с цел да върши престъпления по чл. 280 НК, т.е. да осъществява противозаконно превеждане през границата.

Между двете разпоредби има **терминологична непоследователност**, която може да създаде проблеми при тълкуването им, а оттам – и при практическото им прилагане. Основните затруднения идват от това, че в чл. 280, ал. 2, т. 5 НК се говори за организация или група, а чл. 321, ал. 3 НК – за ОПГ.

Понятието „група или организация“ има по-широко съдържание от понятието ОПГ, тъй като не е ограничено от критериите по чл. 93, т. 20 НК (минимум три лица, структурираност, трайност и т.н.). Това означава, че ако превеждането през границата е организирано от група или организация, която не отговаря на критериите за ОПГ (например не е достатъчно структурирана), деянието ще бъде съставомерно, извършителите ще носят отговорност

по квалифицирания състав на чл. 280, ал. 2, т. 5 НК, но срещу членовете на групата или организацията, организираща престъплението, няма да може да бъде повдигнато обвинение за участие в ОПГ. Обратното обаче не би било вярно. Ако е образувана ОПГ, която има за цел да извършва и извършва противозаконно превеждане през границата, създателите, ръководителите и участниците в тази група ще носят отговорност както по разпоредбите за ОПГ, така и по квалифицирания състав за превеждане, организирано от група или организация, тъй като ОПГ е вид група или организация.

Препоръчително е разпоредбата на чл. 280, ал. 2, т. 5 НК да бъде променена, като за по-тежко наказуеми бъдат определени случаите, когато деянието е извършено по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ. По този начин текстът ще се уеднакви с останалите квалифицирани състави на престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ, и ще се предотвратят възможни проблеми в практиката.

1.5.9. Група за изнудване

Член 213а, ал. 3, т. 3 и чл. 214, ал. 2, т. 2 НК предвиждат по-тежки наказания за **изнудване**, което е **извършено от организация или група или по поръчение на организация, лице или група**⁴².

Двете разпоредби **не са прецизно формуирани** и могат да създадат редица проблеми. Като се има предвид, че по българското право наказателната отговорност е лична, не е ясно как едно престъпление може да бъде извършено от организация или група. Не е ясно и какво точно има предвид законодателят под „организация или група“. Буквалното тълкуване на текста води до извода, че тази организация или група не е задължително да има престъпен характер, достатъчно е само инцидентно да е взела решение или да е поръчала извършването на престъплението.

Неяснотите и **проблемите стават още по-сложни**, когато посочените разпоредби се **съпоставят с другите квалифицирани състави** на изнудването. И при двете форми на изнудване са предвидени отделни квалифицирани състави, когато престъплението е извършено от две или повече лица (чл. 213а, ал. 2, т. 4 и чл. 214, ал. 2, т. 1 НК) и когато е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на група за рекет или ОПГ (чл. 213а, ал. 2, т. 5 и чл. 214, ал. 2, т. 1 НК).

Въпреки някои разлики на теоретично равнище, на практика е много трудно да се разграничат, от една страна, изнудване, извършено от две или

⁴² В Особената част на НК са предвидени две форми на престъплението изнудване – заплашване с насилие, разгласяване на позорящи обстоятелства, увреждане на имущество или друго противозаконно действие с тежки последици за пострадалия или негови близки с цел принуждаване на пострадалия да се разпорежи с вещ или със свое право или да поеме имуществено задължение (чл. 213а, ал. 1 НК) и принуждаване на пострадалия чрез сила или заплашване да извърши, да пропусне или да претърпи нещо противно на волята му и причиняване с това нему или другиму имотна вреда с цел деецът да набави за себе си или за друго имотна облага (чл. 214, ал. 1 НК).

повече лица, и изнудване, извършено от организация или група, а от друга, изнудване, извършено по поръчение на организация или група, и изнудване, извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

Същевременно обаче **наказанията** за изнудване, извършено от организация или група или по поръчение на организация, лице или група (лишаване от свобода от пет до петнадесет години и глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, като съдът може да постанови конфискация до 1/2 от имуществото на дееца), са **значително по-тежки** от наказанията за изнудване, извършено от две или повече лица или по поръчение или в изпълнение на решение на група за рекет или ОПГ (лишаване от свобода от две до осем години и глоба от три хиляди до пет хиляди лева).

От сравняването на наказанията по различните квалифицирани състави става ясно, че организацията или групата по чл. 213а, ал. 3, т. 3 НК разкрива значително по-висока степен на обществена опасност от групата за рекет или ОПГ. Не е ясно обаче каква би била тази организация или група, която, от една страна, да не е група за рекет или ОПГ, а от друга, деянията, извършени от нейни членове или по нейно поръчение, да са по-опасни за обществото.

Различните възможности за тълкуване и неясното съотношение между различните състави създават предпоставки за противоречива и непоследователна съдебна практика и налагане на неадекватни наказания. Подобни двусмислени разпоредби трябва да бъдат коригирани, като в конкретния случай е препоръчително да остане само квалифицираният състав, когато деянието е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на група за рекет или ОПГ.

1.5.10. Организация или група за противозаконно отнемане на моторни превозни средства

Според чл. 346, ал. 6 НК противозаконното отнемане на моторно превозно средство е по-тежко наказуемо, ако е извършено по поръчение на организация или група. Същото по-тежко наказание обаче е предвидено и за случаите, когато отнемането е извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на организация или група за рекет или ОПГ.

Разликата между организация, група и ОПГ не е ясна. За разлика от други аналогични разпоредби в Особената част на НК при противозаконното отнемане на моторно превозно средство предвиденото наказание по двата квалифицирани състава е едно и също, така че терминологичната непрецизност не създава предпоставки за различно наказване на едно и също престъпно поведение.

Въпреки това с оглед постигане на терминологична последователност е препоръчително разпоредбата да бъде коригирана и да остане само квалифицираният състав за престъпление, извършено от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ.

1.5.11. Организация или група по чл. 356б НК

Според чл. 356б, ал. 2 НК, ако с целта по чл. 356б, ал. 1 НК е създадена организация или група, наказанието е лишаване от свобода от една до шест години, а за организаторите и ръководителите – лишаване от свобода от три до осем години, но не повече от наказанието, предвидено за съответното престъпление. Целта на организацията или групата обаче не е съвсем ясна, тъй като чл. 356б, ал. 1 НК предвижда наказание за чужд гражданин, който на територията на републиката се подготвя да извърши в чужбина някое от изброените в текста престъпления (трафик на наркотици и някои общоопасни престъпления). Буквалното тълкуване на текста води до извода, че целта на групата е извършване в чужбина на някое от посочените престъпления.

Не е ясно и за кого се отнася предвиденото наказание по първото предложение на чл. 356б, ал. 2 НК. По второто предложение наказанието се отнася за организаторите и ръководителите на организацията или групата, но по първото предложение субект не е посочен. Тъй като наказанието по първото предложение е по-леко, логично е то да се отнася за обикновените участници в групата.

При организацията или групата по чл. 356б, ал. 2 НК няма предвидени по-благоприятни последици при самоволен отказ.

Повечето престъпления, предвидени в чл. 356б, ал. 1 НК, са наказуеми с лишаване от свобода повече от три години или по-тежко наказание, т.е. създаването на организация или група с цел подготовка за извършване на такива престъпления в чужбина, ако се състои от три или повече лица, ще отговаря на критериите за ОПГ. Наказанията по чл. 356б, ал. 2 НК са еднакви с наказанията за ОПГ по отношение на участниците (лишаване от свобода от една до шест години), но са малко по-леки по отношение на организаторите и ръководителите (лишаване от свобода от три до осем години при групата по чл. 356б, ал. 2 НК и лишаване от свобода от три до десет години при ОПГ). За разлика от ОПГ обаче, при организацията или групата по чл. 356б, ал. 2 НК има допълнително ограничение – наказанието да не надвишава това, предвидено за конкретното престъпление, което организацията или групата възнамерява да извърши.

Допълнителни проблеми възникват и поради това, че сред престъпленията, които групата по чл. 356б, ал. 2 НК подготвя, са и производството и разпространяването на наркотични вещества и дори образуването, ръководенето и участието в група за отглеждане на растения от опиев мак и кокаинов храст или растения от рода на конопа или за добиване, производство или преработване на наркотични вещества. образуването, ръководенето и участието в такава група е предвидено в други разпоредби от Особената част на НК и включването им в чл. 356б, ал. 2 НК е ненужно.

Целият текст на чл. 356б, ал. 2 НК е много неясен, по него липсва съдебна практика и следва или да бъде променен или направо отменен, тъй като голяма част от деянията, които очертава, са предвидени в други разпоредби от Особената част на НК.

2. СЪБИРАНЕ НА ДОКАЗАТЕЛСТВА ЗА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ

За доказване на ОПГ и нейната дейност се прилагат всички предвидени в *Наказателно-процесуалния кодекс* (НПК) средства и способности, както и нормите на *Закона за специалните разузнавателни средства* (ЗСРС), регламентиращи прилагането на специфични оперативни способности (наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденцията и компютризираната информация, контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие) и съответните технически средства. Значение за процеса на доказване имат още разпоредбите на *Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство* (ЗЗЛЗВНП), *Закона за борба с трафика на хора* (ЗБТХ), *Закона за електронните съобщения* (ЗЕС), *Закона за защита на класифицираната информация* (ЗЗКИ)⁴³, *Закона за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност* (ЗОПДИППД), *Европейската конвенция за защита правата на човека и основните свободи* (ЕКПЧ) и др.

Спрямо организираната престъпна дейност независимо от спецификата ѝ са приложими **общите положения** на наказателния процес (чл. 104-107 НПК), отнасящи се до предмета и тежестта на доказване, доказателствата, доказателствените средства, способите на доказване, правилата за събиране и проверка на доказателствата и т.н.⁴⁴ Те са обвързващи за органите на досъдебното производство и съда, които събират и преценяват доказателствата, необходими

⁴³ Законът предвижда, че не се извършва проучване за надеждност по отношение на съдиите, прокурорите, адвокатите и следователите, които получават, считано от момента на встъпването им в длъжност, по право достъп до всички нива на класифицирана информация за срока на заемане на длъжността им при спазване на принципа „необходимост да се знае“, когато информацията е само за конкретното дело (чл. 39, ал. 1, т. 7 и ал. 3, т. 3 ЗЗКИ). В Решение № 6 от 18.11.2004 г. по к.д. № 7 от 2004 г. (Обн., ДВ, бр. 104 от 26.11.2004 г.) КС обръща внимание, че проверката дали има такава необходимост и за какъв обхват сведения се отнася достъпът, може да се осъществи най-добре от съда и постановява: „При упражняването на властнически правомощия, предоставени в защита на субективни права, съществува и опасност от злоупотреби. Съдебната преценка за достъп до сведения, които представляват служебна тайна и включват лични данни, е гаранция срещу правонарушения. За да може съдът да се произнесе, трябва искането на следовател или прокурор за достъп до служебна тайна да бъде мотивирано.“

Всички лица при или във връзка с осъществяване на конституционното им право на защита получават по право достъп до всички нива на класифицираната информация за времето, необходимо за упражняване на правото им на защита, и при спазване на принципа „необходимост да се знае“ (чл. 39а ЗЗКИ).

⁴⁴ Общите положения в частта „Доказване“ на НПК възпроизвеждат основни принципи на наказателния процес, характеризират се с устойчивост и стабилност и от формално-правна гледна точка отговарят на изискванията за справедлив процес. Те се отнасят до предмета и тежестта на доказване, дефинират доказателствата, доказателствените средства и способите на доказване, реда за събиране и проверка на доказателствата и действията по делегация или в друг район.

за разкриване на обективната истина, като използват всички предвидени в закона доказателствени средства – веществени, гласни и писмени (чл. 114-135 НПК), както и традиционните способности на доказване (чл. 136-171 НПК). Наред с това особеностите на ОПГ и на други престъпни деяния, свързани с такава група – организираност, структурираност, материална обезпеченост, прилагане на методи за противодействие на правораздавателните органи, трансграничен елемент, страх у свидетелите от последваща разправа, затрудняват разследването и налагат използването и на специфични доказателствени средства и способности⁴⁵. Това поставя въпроса за адекватността на правната им уредба и за ефективността на прилаганите доказателствени средства и способности за събиране на доказателства по дела за организирана престъпност.

Правната уредба на специфичните доказателствени средства и способности за събиране на доказателства в българското наказателнопроцесуално право от 90-те години на миналия век досега се характеризира с динамика (през 1994 г. е приет първият ЗСРС, през 1997 г. той е отменен с приетия втори ЗСРС, в сила и понастоящем, на 29.04.2006 г. влиза в сила новият НПК, а през периода 2008 – 2011 г. се предприемат още важни промени в законодателството). Реформите в някои отношения бележат напредък, но в много други не водят до очакваните резултати. Част от изследователите и практикуващите юристи застъпват разбирането, че в общи линии настоящата уредба е добра, съдържа гаранции за правото на справедлив процес и е съобразена с основните международни и европейски стандарти, но липсват достатъчно професионални умения за прилагането ѝ, както и ефективен контрол върху използването на отделни процесуални способности (преди всичко на специалните разузнавателни средства). Други застъпват мнението, че правната уредба на събирането на доказателства е остаряла, не отговаря на потребностите и са необходими редица промени.

Независимо от нееднозначните оценки за качествата ѝ действащата уредба на доказателствените средства и способите за доказване по новия НПК (изменяна и допълвана през 2008, 2010 и 2011 г.) е доста детайлна. Тя обхваща основните видове доказателствени средства, чрез които се установяват доказателствата – гласни, веществени и писмени (чл. 115-135 НПК). Подробно уредени са и способите на доказване в наказателното производство – разпит, експертиза, оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства (чл. 136-177 НПК и ЗСРС). С оглед фокуса на изследването върху доказването на ОПГ ще бъде разгледана уредбата на най-често използваните инструменти в тази сфера – **разпита на защитен свидетел и вещо лице и специалните разузнавателни средства (СРС)**.

2.1. РАЗПИТ НА ЗАЩИТЕН СВИДЕТЕЛ И ВЕЩО ЛИЦЕ. ВИДОВЕ ЗАЩИТА

Важно място в уредбата на гласните доказателствени средства в НПК заемат **свидетелските показания**. Законът предвижда, че с тях могат да се установяват всички факти, които свидетелят е възприел и които допринасят за разкриване

⁴⁵ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 108-109.

на обективната истина. Предвид спецификата на организираната престъпност специално внимание заслужават показанията на т.нар. защитени свидетели⁴⁶. В теорията и в практиката фигурата на „защитения свидетел“ се разглежда като основен процесуален инструмент при доказване на ОПГ⁴⁷. Защитата на свидетели е важен елемент и на противодействието на трансграничната организирана престъпност и е предмет на международноправно регулиране – Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, в сила за България от 29.09.2003 г.⁴⁸, действащите правни актове на Европейския съюз, сред които Резолюция на Съвета на ЕС от 23 ноември 1995 г. за защита на свидетелите в борбата с международната организирана престъпност⁴⁹ и Резолюция на Съвета от 20 декември 1996 г. за лица, които сътрудничат на съдебното производство в борбата с международната организирана престъпност, както и в редица инструменти на Съвета на Европа и др.⁵⁰

В НПК е уредена защитата на две групи свидетели: първата – защитени с **лична физическа охрана** от органите на МВР, и втората – защитени чрез **запазване в тайна на тяхната самоличност** (чл. 123, ал. 2, т. 1 и 2 НПК), наричани в практиката анонимни свидетели. Режимът на защита на втората група заедно с някои допълнителни елементи на защита е приложим и към служителя под прикритие, когато се разпитва като свидетел. В редица специални закони се урежда допълнителна защита на свидетели в контекста

⁴⁶ Защитата на свидетели е регламентирана за пръв път през 1997 г. с въведения нов чл. 97а в стария НПК. Впоследствие тази регламентация е доразвита в новия НПК и някои специални закони.

⁴⁷ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 110 и сл.

⁴⁸ „Член 24

Защита на свидетелите

1. Всяка държава – страна по конвенцията, следва да предприеме съответни мерки според възможностите, с които разполага, за осигуряване на ефективна защита при опасност от отмъщение или сплашване на свидетели в наказателното производство, които дават показания за престъпления по тази конвенция, както и на роднини и други техни близки, ако е необходимо.
2. Без това да засяга правата на обвиняемия, включително правото на справедлив процес, мерките по алинея 1 от този член могат да включват:
  - а) определяне на ред за физическа защита на такива лица, като например преместване, доколкото е необходимо и разумно, или даване на разрешение за неразкриване или частично разкриване на информация, свързана със самоличността и местонахождението им, когато това е уместно;
  - б) установяване на такива правила по отношение на доказателствата, които позволяват даването на свидетелски показания да се извършва по начин, осигуряващ безопасността на свидетеля, като разрешаване на използването на комуникационни технологии – видеовръзки или други подходящи средства.
3. Държавите – страни по конвенцията, следва да преценят възможностите за сключване на споразумения или спогодби с други държави за преместване на лица по смисъла на алинея 1 от този член.
4. Мерките, предвидени в този член, се прилагат и по отношение на жертвите на престъпления, доколкото те са свидетели.”

⁴⁹ Съгласно резолюцията „свидетел“ е лице, което притежава сведения или информация, интересувани компетентния орган и е поставено в опасност поради участието си в процеса.

⁵⁰ Вж. по-подр. Резюме на законодателно проучване на тема: Защита на свидетеля в законодателството на европейските страни и САЩ (януари, 2004), <http://parliament.bg/students/index.php?action=displays&id=148>

на защитата на определени категории лица: лица, застрашени във връзка с наказателното производство (ЗЗЛЗВНП), и лица, които са се съгласили да сътрудничат за разкриване на извършителите на трафик на хора (ЗБТХ).

От текстовете на действащата уредба се налага заключението, че т.нар. защитен свидетел е свидетел, който се ползва с един от двата вида или и с двата вида защита по НПК, или със защита, предоставена по силата на специален закон.

2.1.1. Защита на свидетел по НПК

Правното положение на защитения свидетел е съчетание от общите норми, очертаващи правното положение на свидетеля изобщо, и специалните норми, отнасящи се само до защитените свидетели. Общите правила определят лицата, които не могат да бъдат свидетели или които могат да откажат да свидетелстват, правата и задълженията на свидетеля и обстоятелствата, по които свидетелят не е длъжен да дава показания. Те важат, доколкото прилагането им не се изключва или модифицира от специалните норми.

Въз основа на това разбиране могат да се формулират няколко основни положения във връзка с приложимостта на общите правила.

Първо, лицата, които не могат да бъдат свидетели, не могат да бъдат и защитени свидетели:

- лицата, които са участвали в същото наказателно производство в друго процесуално качество, освен обвиняемия, спрямо когото производството е прекратено или завършено с влязла в сила присъда; пострадалият, частният обвинител, гражданският ищец, гражданският ответник; поемните лица, както и служители на МВР или на военната полиция, присъствали при извършване на основните процесуално-следствени действия (вкл. лицата, които са извършвали действия по разследването и съдебни следствени действия, и в случаите, когато протоколите за извършените от тях действия не са изготвени при условията и реда, предвидени в НПК);
- лицата, които поради физически или психически недостатъци не са способни да възприемат правилно фактите, които имат значение за делото, или да дават достоверни показания за тях.

Второ, възможността за отказ от свидетелстване формално е в сила и за защитения свидетел, ако е съпруг, възходящ, низходящ, брат или сестра на обвиняемия или се намира във фактическо съжителство с него. Същевременно, логично е да се приеме, че отказът от свидетелстване изключва мерките на защита. Приложното поле на възможността за отказ е модифицирано и с оглед на вида специална защита. И двете форми на защита се прилагат, когато лицето вече е приело ролята на свидетел. Това означава, че или не е налице основание за отказ от свидетелстване, или свидетелят не е пожелал да се възползва от него. В случай че лицето откаже да свидетелства на някое от изброените основания, мерките за защита следва да бъдат отменени. При

втората форма на защита за една от възможните хипотези – когато свидетелят с тайна самоличност е служител под прикритие, законът въвежда забрана лицето да се разпитва, ако са налице достатъчно основания да се предполага, че в резултат на свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота и здравето му и на определен кръг от негови близки лица, както и ако това е пречка за изпълнението на функциите му (чл. 123а, ал. 1 НПК). За тази група защитени свидетели императивната норма, забраняваща те да бъдат разпитвани, когато са налице посочените основания, дерогира правото им на личен избор дали да се възползват или не от възможността за отказ от свидетелстване. В този случай необходимостта застрашеният свидетел с тайна самоличност да бъде защитен е на преден план.

Трето, защитеният свидетел има всички права, каквито има и всеки друг свидетел: право да откаже да даде показания по въпроси, отговорите на които биха уличили в извършване на престъпление него, негови възходящи, низходящи, братя, сестри или съпруг или лице, с което той се намира във фактическо съжителство, съчетано със забрана да бъде разпитван относно обстоятелствата, които са му били поверени като защитник или повереник; право да си служи с бележки за цифри, дати и други, които се намират у него и се отнасят до неговите показания; да получи възнаграждение за загубения работен ден и да му бъдат заплатени разноските, които е направил, да иска отмяна на актовете, които накърняват правата и законните му интереси, да се консултира с адвокат, ако смята, че с отговора на поставения въпрос се засягат правата му във връзка с обстоятелствата, по които не е длъжен да дава показания.

Четвърто, задълженията на свидетеля по чл. 120 НПК във връзка с явяването му и даването на показания са задължения и на защитения свидетел, но търпят редица модификации във връзка със специалната защита, с която той се ползва, и нейната конкретна форма – лична физическа охрана или запазване в тайна на неговата самоличност. За свидетелите с тайна самоличност се прилага специален ред за призоваване и разпит.

Специалните правила в НПК се отнасят до основанията и процесуалните предпоставки за прилагане на мерките за защита на свидетел, процедурата, по която те се вземат и осигуряват, както и специалния ред за участието на защитения свидетел в наказателното производство.

- **Основания за прилагане на мерките за защита на свидетел**

Към мерките за защита на свидетел в наказателното производство може да се пристъпи само при наличието на определени обстоятелства. Съгласно изискванията на чл. 123, ал. 1 НПК трябва да са налице **достатъчно основания** да се предполага, че в резултат на свидетелстването е възникнала или може да възникне реална опасност за живота и здравето на свидетеля, неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които свидетелят се намира в особено близки отношения. По отношение на последната категория лица се приема, че това са лицата, с които свидетелят живее в едно домакинство. Поради липсата на законова дефиниция обаче преценката зависи от всеки конкретен случай.

За да се допусне защита, трябва да се установи, че **опасността е конкретна, обективно съществува или има непосредствена възможност да възникне и е свързана с участието на свидетеля в наказателното производство**. Предоставянето на защита на свидетели, изложени на опасност или риск от опасност, цели да гарантира личната сигурност, здравето и живота на тях и техните близки и да осигури по този начин възможността им да свидетелстват свободно и безпристрастно, без да се чувстват застрашени или принудени да постъпят по един или друг начин (да дадат неточни показания, да променят или оттеглят показанията си) под въздействието на натиск и страх. Наред с това осигуряването на надеждни и достоверни свидетелски показания допринася за ефективен и справедлив наказателен процес и често е от решаващо значение за доказването на престъпна дейност и за наказване на извършителите.

С оглед важността на проблематиката и необходимостта от обща наказателна политика по отношение на защитата на свидетели Комитетът на министрите на Съвета на Европа в *Препоръка № R (97) 13 относно заплашването на свидетели и правото на защита* определя комплекс от общи принципи, които държавите членки да спазват (раздел II). С оглед нарастващия риск от заплашване на свидетели в сферата на организираната престъпност и голямото значение на свидетелските показания за разкриването и доказването на този вид престъпна дейност са препоръчани и мерки, които държавите трябва да предприемат във връзка с организираната престъпност (раздел III). За целите на препоръките са формулирани дефиниции за **свидетел, заплашване, анонимност и сътрудник на правосъдието**⁵¹.

Във връзка с необходимостта от предоставяне защита на застрашен свидетел в литературата се обръща внимание на необходимостта от проверка на всички твърдения на лицето относно наличието на заплахата, които да бъдат подкрепени и потвърдени от данни, събрани чрез други доказателствени средства, за да бъде направен обоснован извод за необходимостта от постановяване на защитна мярка⁵².

⁵¹ Свидетел – всяко лице, независимо от статуса си съгласно наказателнопроцесуалното право на държавата, което притежава относима към наказателното производство информация. Тази дефиниция включва експерти/вещи лица и преводачи.

Заплашване – всяка пряка, непряка или потенциална заплахата за свидетел, която може да възпрепятства изпълнението на задължението му да свидетелства свободно от каквото и да е влияние, да даде безпристрастни показания или да е последица от самото предоставяне на показанията му. Тази заплахата може да произтича от самото съществуване на дадена престъпна организация, известна с насилие и репресии, или от принадлежността на свидетеля към затворена социална група, в която той е в неблагоприятна позиция.

Анонимност – идентификационните данни на свидетеля остават напълно неизвестни за обвиняемия.

Сътрудник на правосъдието – всяко лице, срещу което има повдигнато обвинение или е осъдено, или е било съучастник на престъпници, или е взело участие в каквато и да е друга престъпна организация, или в извършването на престъпление, определени като организирана престъпност, но е съгласно да сътрудничи с органите на наказателното правосъдие, особено като дава информация за престъпното сдружение или за каквото и да е деяние, свързано с организираната престъпност.

⁵² Недялкова, Ел., Правна регламентация на защитата на свидетеля според българския НПК, законодателствата на САЩ, европейски и други държави, вж. http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/4_2008/Zashtita_SVIDET_ENredakcia_10_2009.pdf

Наред с преценката на обстоятелствата, обосноваващи опасността за свидетеля, според някои автори е необходимо да се прецени и обстоятелството дали показанията на свидетеля се отнасят **до съществени съставомерни факти и допринасят за изясняване на обстоятелствата по делото**⁵³.

Подобно становище се поддържа и в Тълкувателно решение № 2 от 16.07.2009 г. по т.д. 2/2009 на ОСНК на ВКС. Съдът се позовава на Препоръка № R/97/13 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно заплашването на свидетели и правото им на защита и приема, че „компетентният национален орган следва да допуска свидетел със запазена в тайна самоличност след изслушване на страните и при установяване, че животът и свободата на съответното лице и близките му са сериозно застрашени, както и че самият свидетел предизвиква доверие и **показанията му са от съществено значение за делото**”.

Независимо че преценката на това обстоятелство не е формулирана като изрично изискване в НПК, тя е необходима, за да бъде оправдано предприемането на мерки за защита, които често са свързани с усложняване на процедурата по доказване, ограничаване на определени права и свободи на свидетеля и при необходимост – на негови близки, както и разходи от различен характер. Аргументите в полза на такъв подход се извличат и от обстоятелството, че със защитата на свидетеля с тайна самоличност се стесняват съществени права на обвиняемия и защитника му, тъй като те не могат пряко да участват в събирането и проверката на доказателства и преди всичко – в проверката на показанията на анонимния свидетел, нямат данни за самоличността му и не могат да задават въпроси за нея или такива, които биха я разкрили, и т.н. Това представлява отклонение от принципа за равни процесуални права на страните в наказателното производство (чл. 12, ал. 2 НПК). Налице е и отклонение от закрепените в Конституцията основни принципи на правораздаването, според които „съдилищата осигуряват равенство и условия за състезателност на страните в съдебния процес” и „производството по делата осигурява установяването на истината” (чл. 121, ал. 1 и 2 Конституцията на Република България). Във връзка с осигуряването на тези принципи Конституционният съд (КС) приема, че „Конституцията допуска само такива ограничения на конституционно признати права, които са оправдани от гледна точка на особено значими обществени интереси – Решение № 5 от 1992 г. по к.д. № 11/1992 г., Решение № 7 от 1996 г. по к.д. № 1/1996 г., Решение № 18 от 1997 г. по к.д. № 12/1997 г., Решение № 12 от 2003 г. по к.д. № 3/2003 г.”⁵⁴

По силата на конституционните норми и международните ангажименти на страната законодателството следва да държи сметка за необходимостта от баланс между обществения интерес от борбата с престъпността и правата на обвиняемия, включително правото на справедлив процес. За да не се нарушават равнопоставеността и правата на участниците в процеса, защитата на свидетел и в частност на свидетел с тайна самоличност, се допуска само като **временна мярка** и по изключение в процеса на доказване на престъпна

⁵³ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 120.

⁵⁴ Решение № 6 от 18 ноември 2004 г. по к.д. № 7 от 2004 г. (Обн., ДВ, бр. 104 от 26.11.2004 г.).

дейност. Практиката по прилагането на това законодателство обаче очертава тенденция към все по-често прилагане на мерки за защита на свидетели чрез тайна самоличност.

- **Видове защита по НПК**

Двата основни вида защита по НПК са осигуряване на лична физическа охрана от органите на МВР и запазване в тайна на самоличността на свидетеля. Те могат да се прилагат поотделно и заедно. Защитата чрез запазване в тайна на самоличността на свидетеля се прилага само лично спрямо свидетеля, докато осигуряването на лична физическа охрана може да се прилага и по отношение определения в закона кръг от негови близки лица (чл. 123, ал. 3 НПК). Необходима предпоставка за това е съгласието на тези лица или съгласието на законните им представители.

Законът предвижда и допълнителни мерки за защита. Със съгласие на защитения свидетел (и при двата вида защита) могат да се използват СРС за опазване на неговото и на близките му здраве и живот. Защитеният свидетел или определените в закона негови близки могат да бъдат включени в програмата за защита при условията и по реда на ЗЗЛЗВНП. В срок от 30 дни от вземането на мярката за защита прокурорът или съдията докладчик може да направи предложение за това (чл. 23, ал. 8 НПК).

Във връзка със защитата на свидетеля е уреден и режимът на достъп до него. НПК предвижда **ограничен непосредствен достъп до защитения свидетел**. Право на непосредствен достъп е предоставено само на съответните органи на досъдебното производство и съда, а на защитника и повереника – само ако свидетелят е посочен от тях (чл. 123, ал. 5 НПК).

Правото на достъп до защитения свидетел не е уредено достатъчно прецизно. Не е уточнено съдържанието на понятието „непосредствен достъп“ и не е определено приложното поле на уредбата, а това може да породви различно тълкуване и прилагане в практиката. Логично е да се заключи, че тази уредба се отнася до всички видове защитени свидетели. Същевременно прилагането на общите правила за разпит на свидетели, защитени с физическа охрана, не дава генерално основание за ограничаване на достъпа до тях, освен ако по преценка на органите на досъдебното производство и съда не е наложително с оглед самото осигуряване на тяхната защита.

От анализа на правната регламентация на защитения свидетел в НПК може да се заключи, че разглежданата уредба за ограничения достъп има характер на **допълнителна гаранция за осигуряване защитата на свидетеля** и е приложима спрямо двата вида защитени свидетели, но въпреки това приложното й поле се нуждае от прецизиране.

- **Процедура за вземане и осигуряване на мерките за защита**

Мерките за защита на свидетел могат да бъдат предприети във всяка фаза на наказателното производство, когато възникнат обстоятелства, които дават основание да се обоснове предположението за наличието на възник-

нала или предстояща реална опасност. Те се вземат от прокурора, съдията докладчик или съда по тяхна инициатива или по искане на свидетеля. Съгласието на свидетеля, за когото ще се прилага защитата, е безусловно необходима процесуална предпоставка. А според застъпеното по-горе становище решаващият орган следва да преценява и дали обстоятелствата по делото могат или не могат да бъдат изяснени без показанията на свидетеля. В акта за осигуряване на защита на свидетеля се посочват: органът, който го издава, датата, часът и мястото на издаване, обстоятелствата, които налагат осигуряването на защитата, видът на взетата мярка, а в случаите на запазване в тайна на самоличността на лицето, чиято защита се осигурява – и данните за неговата самоличност, идентификационният номер, който му се дава, както и подписите на лицето и на органа. Във всички случаи, ако са налице основанията за защита, законът изисква мерките да са **незабавни**.

С измененията в НПК от 2010 г. по-детайлно се урежда процедурата по **защита на служител под прикритие чрез запазване в тайна на неговата самоличност**. В този случай е необходимо разрешение за използване на специалното разузнавателно средство разследване на служител под прикритие, дадено предварително от председателя на компетентния съд (окръжен съд, военен или специализирания наказателен съд) или от изрично оправомощен от него заместник-председател. Водеща роля в процеса на прилагане на разследването чрез служител под прикритие има ръководителят на структурата (министърът на вътрешните работи или писмено оправомощен от него заместник-министър, председателят на Държавната агенция „Национална сигурност“ (ДАНС) или писмено оправомощен от него заместник-председател), която осигурява и прилага разследването чрез служител под прикритие. Въз основа на разрешението на компетентния съд той дава писмено разпореждане за прилагане на разследването чрез служител под прикритие. Той определя възможността за възникване на опасността, водеща до забрана за разпит на служителя (по чл. 123а, ал. 1 НПК), и уведомява писмено наблюдаващия прокурор и съда, като последните нямат каквото и да е право на преценка. Те не разполагат с данни за самоличността на служителя под прикритие и могат да ги получат само след мотивирано писмено искане до ръководителя на структурата, която осигурява и прилага разследването чрез служител под прикритие. Това става с писмено разрешение за разкриване на самоличността, което се дава след преценка, че няма да възникне опасността по чл. 123а, ал. 1 НПК. В този случай наблюдаващият прокурор и съдът са длъжни да вземат всички възможни мерки за запазване в тайна самоличността на служителя под прикритие. При действието на тази уредба на засилена защита на данните на самоличността на служителя под прикритие обаче, структурите, които осигуряват и прилагат този оперативен способ, разполагат с цялата информация и право на преценка за предоставянето ѝ на наблюдаващия прокурор и съда. Макар това решение да се аргументира с необходимостта да се гарантират сигурността на служителя и конфиденциалността на разследването, то накърнява независимостта на съдебната власт и налага впечатлението, че органите на специализираните структури се ползват с по-голямо доверие от страна на законодателя, отколкото органите на съдебната власт.

- **Специфични процесуални правила за осигуряване присъствието и разпита на анонимни свидетели**

НПК предвижда **специален ред за разпит на свидетел с тайна самоличност и разпит на служител под прикритие като свидетел**. Той не се отнася за свидетелите, чиято защита се изразява само в лична физическа охрана, които се разпитват по общия ред. Нормите, регламентиращи общия ред за разпит, се прилагат за свидетелите с тайна самоличност и служителите под прикритие при спазване на специални правила или при неуредени от специалния ред случаи. Сред приложимите общи правила е задължението на органа, който извършва разпита, да покани свидетеля да даде добросъвестно показания, да го предупреди за отговорността, която носи, ако откаже да направи това, даде неистински показания или премълчи някои обстоятелства, както и да му разясни при какви обстоятелства не е длъжен да дава показания съгласно чл. 121 НПК, правото за отказ от свидетелстване, задължението на свидетеля да обещае, че добросъвестно и точно ще изложи всичко, което знае по делото, и да го изложи във форма на свободен разказ, възможността да му се поставят въпроси за допълване на неговите обяснения или за отстраняване на непълноти, неясноти и противоречия, изискването въпросите да бъдат ясни, конкретни, свързани с обстоятелствата по делото и да не подсказват отговора и да не подвеждат към определен отговор (чл. 139 НПК).

Общото в статута на тези два вида свидетели – тайната самоличност, е повод в литературата и в практиката те да бъдат наричани **анонимни свидетели**, обуславя и близостта в правилата за разпита им. Въпреки наличието на много общи характеристики разпитът на свидетел с тайна самоличност и на служител под прикритие са уредени отделно. Различията произтичат от спецификите в реда за използване, осигуряване и прилагане на СРС и в частност на разследването чрез служител под прикритие като оперативен способ. Това дава основание да се препоръча уредбата на разпит на свидетел с тайна самоличност да се прилага субсидиарно по отношение на разпита на служител под прикритие по въпросите, по които липсва регламентация.

По силата на чл. 178, ал. 9 НПК анонимните свидетели се призовават за разпит по особен ред – присъствието на свидетели с тайна самоличност се осигурява от прокурора, а на служителя под прикритие – от ръководителя на структурата, прилагаща разследването под прикритие, или оправомощено от него лице.

Приложимите правила за разпит на анонимните свидетели, целящи запазване в тайна на самоличността им, изискват: 1) в протоколите за разпит на свидетел с тайна самоличност и на служител под прикритие вместо данните за самоличност да се вписва идентификационният номер на свидетеля (чл. 139, ал. 1, изр. второ НПК); 2) разпитът на такива свидетели да се провежда по начин, недопускащ разкриване на самоличността им (чл. 280, ал. 5 НПК), което изключва прилагането на правилата за очна ставка по отношение на свидетелите с тайна самоличност (чл. 143, ал. 4 НПК); 3) анонимните свидетели да остават на разположение на съда в подходящо помещение извън

Каре 1. Подзаконова уредба за осигуряване присъствието на свидетел с тайна самоличност

Детайлната процедура за осигуряване от прокурора (чрез началника на съответното РПУ на МВР и определените от него служители от оперативния състав) на присъствието на свидетел с тайна самоличност е регламентирана в специална инструкция⁵⁵. С нея се вмениява и задължение на председателя на окръжния съд да предоставя на съответните органи на МВР специално помещение за техническо оборудване и охрана на защитения свидетел (чл. 12). Уредени са и други важни въпроси като например изменянето на мярката със съгласието на лицето от органа, който я е постановил (когато самоличността на защитения свидетел бъде разкрита – чл. 9), отмяната на мярката (по молба на лицето или при отпадане на необходимостта), реда за воденето от МВР, прокуратурата, следствието и съда на специални регистри, в които се завеждат всички документи, получени и съставени по повод и във връзка с вземането и прилагането на мярка за защита на свидетел, предаването на оригиналните протоколи за разпит на защитен свидетел от един орган на друг лично от органа, у когото се съхраняват в отделен запечатан плик, и т.н. Инструкцията е издадена при действието на стария НПК и макар да е в сила, се нуждае от осъвременяване и синхронизиране.

И в друга инструкция, също издадена преди приемането на новия НПК, се регламентира защитата на свидетеля, като се възпроизвеждат някои текстове от цитираната по-горе първа инструкция, включително относно осигуряване на защитен свидетел, специалните регистри за воденето на специален отчет на делата със защитени свидетели и за ОПГ⁵⁶ и т.н.

Прегледът на подзаконовата уредба показва, че тя се нуждае от унифициране и привеждане в съответствие с разпоредбите на новия НПК, от осъвременяване и детайлизиране, като се вземат под внимание натрупаният положителен и отрицателен опит по прилагането ѝ, чуждите добри практики и развитието на законодателството.

⁵⁵ Инструкция за взаимодействието между органите на МВР, следствието, прокуратурата и съда за осъществяване на защитата на свидетели по чл. 97а и изготвяне и съхраняване на веществените доказателствени средства по чл. 111, ал. 2 и чл. 191, ал. 3 от Наказателно-процесуалния кодекс, издадена от Министерството на правосъдието и правната евроинтеграция, МВР, Главната прокуратура на Република България и Националната следствена служба. (Инструкцията е издадена на основание § 74 от Преходните и заключителни разпоредби на приетия през 1997 г. Закон за изменение и допълнение на стария Наказателно-процесуален кодекс.)

⁵⁶ В Инструкция № 1 от 22.03.2004 г. за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване, издадена от Прокуратурата на Република България, Министерството на вътрешните работи и Националната следствена служба (обн., ДВ, бр. 30 от 13.04.2004 г. попр., ДВ, бр. 37 от 4.05.2004 г., изм., ДВ, бр. 63 от 4.08.2006 г.) е регламентирано воденето на специален отчет на делата със защитени свидетели и за организирана престъпна група, като в районните прокуратури се водят на специален отчет делата със свидетели, по отношение на които са взети мерки за защита, а окръжните и Софийска градска прокуратура водят на специален отчет делата със свидетели, защитени по НПК, и делата, образувани срещу организирани престъпни групи.

съдебната зала⁵⁷ (чл. 280, ал. 3 НПК), от което следва, че **страните в съдебното производство не присъстват на разпита**⁵⁸, а разпитът на анонимния свидетел се извършва от съда при закрити врата.

Специалните правила на НПК задължават органите на досъдебното производство и съда, които разпитват свидетеля с тайна самоличност, да вземат **всички възможни мерки** за запазване в тайна на неговата самоличност, включително когато се провежда разпит на свидетел чрез видеоконференция или телефонна конференция (чл. 141, ал. 1 НПК).

С развитието на технологиите разпитът чрез видеоконференцията и телефонната конференция се утвърждава като съвременен способ за събиране и проверка на доказателства, използван успешно в технологично развитите държави, включително редица държави – членки на ЕС. Тези технически средства за комуникация са особено подходящи за разпит на анонимни свидетели, тъй като позволяват по-лесно да се скрие самоличността им. Най-общо видеоконференцията се определя като „двупосочна интерактивна виртуална комуникация, използваща електронно оборудване и мрежови системи за предаване на звук, картина и данни между отдалечени крайни потребители“⁵⁹.

Тъй като с мерките за защита чувствително се ограничават правата на страните в процеса и преди всичко – на подсъдимия, респ. обвиняемия, по отношение събирането и проверката на доказателствата, се въвеждат възмож-

⁵⁷ Това е отклонение от общия ред за разпит на свидетели по време на съдебното следствие, при който разпитаните свидетели не могат да напускат съдебната зала преди приключване на съдебното следствие освен с разрешение на съда, взето след изслушване на страните.

⁵⁸ Това разбиране преобладаващо се поддържа в съдебната практика. В Решение № 234 от 04.08.2011 г. по к.н.д. 1314/2011, н.к., II н.о. на ВКС се приема за основателно възражението (признато за основателно и от въззивната инстанция) за допуснато нарушение на правилото на чл. 142, ал. 2 вр. ал. 1 НПК, изразило се в провеждане на разпита на защитения свидетел в съдебното производство с участието на прокурора. В мотивите на съда се казва: „За разлика от досъдебното производство, където прокурорът е централен орган по разследването и съответно има правомощия да осъществява ръководство и контрол, които включват възможност да участва или дори лично да провежда разпита на защитените свидетели в отсъствие на защитата, то в съдебното производство той има качеството на страна, ползваща се с равни права с тези на защитата. Освен това съдебните процедури имат и важното предназначение да компенсират ограниченията, които защитата е понесла на досъдебната фаза с цел гарантиране справедливостта на процеса, разгледан както в аспекта за равенство на страните по чл. 6, т. 1 от ЕКЗПЧ, така и особено в аспекта по чл. 6, т. 3, б. „д“ от ЕКЗПЧ, свързан с осигуряване на адекватна възможност за проверка на показанията на свидетели при съблюдаване на правилата за състезателност. Това е от особено значение за случаите, касаещи показанията на анонимни свидетели или отсъстващи такива, а също и обяснения на подсъдими, въз основа на които – единствено или в решаваща степен, се постановява осъдителна присъда. Този стандарт, развит в практиката на Европейския съд по правата на човека – вж. развитието на практиката на ЕСПЧ по делата срещу X. – Kostovski (10.11.1989), Doorson (26.03.1996), Van Mechelen and others (23.04.1997), Kok (1990), Visser (14.02.2002), както и Isgro v. Italy (19.02.1991), Ludi v. Switzerland (15.06.1992), Biritus v. Lithuania (28.03.2002), PS v. Germany, Luca v. Italy (2001), Krasniki v. the Czech Republic (28.02.2006), Al-Khawaja and Tahery v. UK. (20.01.2009) и др., следва да бъде строго съблюдаван с оглед изпълнение на задълженията на България като страна – членка на ЕКЗПЧ, за осигуряване на ефективни средства за защита по чл. 13, вр. чл. 6 от ЕКЗПЧ с оглед конкретиката по настоящото дело.“

⁵⁹ Вж. Наръчник относно разработване и въвеждане на механизми за координация и взаимодействие в и между органите на съдебната власт във връзка с делата от особен обществен интерес, ВСС, С., 2010, с. 12 (<http://www.vss.justice.bg/bg/start.htm>).

ности, които компенсират тези ограничения. Специална норма (чл. 141, ал. 2 НПК) предвижда преписи от протоколите за разпит на свидетеля без неговия подпис в досъдебната фаза да се предявяват незабавно на обвиняемия и на неговия защитник, а в съдебното производство – на страните, които писмено могат да поставят въпроси на свидетеля.

Подобни специални норми липсват в реда за разпит на служител под прикритие, но изтъкнатата по-горе общност в статута на двете категории свидетели дава основание да се препоръча те да бъдат приложими и за последния, което да намери съответен законодателен израз.

С измененията на НПК в сила от 28.05.2010 г. се допусна възможност за разпит чрез **видеоконференция и телеконференция** и по отношение на свидетел, намиращ се в страната (чл. 139, ал. 8 и 9). До влизането в сила на тези изменения НПК уреждаше разпита чрез видеоконференция или телефонна конференция само по линия на международната правна помощ по наказателни дела: разпит чрез видеоконференция или телефонна конференция на лице, което е свидетел или вещо лице в наказателно производство и се намира в Република България, разпит с участието на обвиняем, както и разпит на лице, което се намира в чужбина (чл. 474); реда за подаване на поръчка за друга държава или международен съд (чл. 475) и за изпълнение на поръчка на друга държава или международен съд (чл. 476). Международното сътрудничество при разпити чрез видеоконференция или телефонна конференция се урежда подробно във Втория допълнителен протокол към Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси (чл. 9 и 10).

Понастоящем по силата на специалните процесуални правила, съдържащи се в чл. 141 и 141а, разпит чрез видеоконференция и телеконференция и на двата вида анонимни свидетели се извършва чрез променен глас, а чрез видеоконференция – и при променен образ на свидетеля (чл. 141, ал. 3 НПК). Преди началото на разпита на свидетел с тайна самоличност съдия от първоинстанционния съд по местонахождението на свидетеля удостоверява, че разпитваното лице е същото, на което е даден идентификационният номер с акта за защита на свидетел (чл. 123, ал. 4, т. 6 НПК). При служител под прикритие ръководителят на структурата, която осигурява и прилага разследването чрез служител под прикритие или оправомощено от него лице, свидетелства, че разпитваното лице е същото, на което е даден съответният идентификационен номер (чл. 174, ал. 6 НПК). В последния случай към протокола за разпит се прилагат искането за използване на служителя под прикритие и разпорежданията за разследване чрез служител под прикритие и за прилагане на СРС от съответните структури на МВР или на ДАНС (чл. 174, ал. 6 и чл. 175, ал. 2 НПК).

Процедурата за разпит на служителя под прикритие не е уредена изчерпателно. Прочитът на чл. 141а, ал. 1 може да създаде погрешното впечатление, че разпитът му като свидетел се извършва само по реда на чл. 139, ал. 8, т.е. в съдебното производство – само чрез видеоконференция или телефонна конференция. Това впечатление се опровергава от разпоредбата на чл. 280, ал. 3, съгласно която разпитаните анонимни свидетели и от двете категории остават на разположение на съда в подходящо помещение. При това положение

ние логично е да е приеме, че правилата на ал. 1 и 2 на чл. 141 се прилагат и по отношение на разпита на служителя под прикритие.

С измененията на НПК в сила от 28.05.2010 г. се въвежда **забрана служител под прикритие да бъде разпитван като свидетел**, когато са налице достатъчно основания да се предполага, че в резултат на свидетелстването може да възникне реална опасност за живота или здравето на служителя и на определения в закона кръг негови близки, както и ако това е пречка за изпълнение на функциите му (чл. 123а, ал. 1).

Доказателствената сила на показанията на свидетел с тайна самоличност е ограничена чрез възприетия принцип, че обвинението и присъдата не могат да се основават само на техните показания. С това се цели да се компенсират ограниченията в правата на участниците в наказателното производство, наложени поради необходимостта от защита на свидетеля с тайна самоличност. След измененията на НПК в сила от 28.05.2010 г. този принцип важи и за показанията на служител под прикритие (чл. 124). Това решение, подобно на конституционния принцип, че никой не може да бъде осъден само въз основа на неговото самопризнание (чл. 31, ал. 1), доразвит в НПК, че присъдата и обвинението не могат да се основават само на самопризнанието на обвиняемия (чл. 116), означава, че съответните органи са **задължени да събират и други доказателства** по даденото дело. Разгледани сами по себе си, тези изменения могат да се оценят като повишаване на мерките за защита правата на обвиняемия и гаранция за разкриване на обективната истина. Те обаче трябва да се разглеждат и в контекста на измененията в чл. 177, които се отнасят до доказателствената сила на данните, получени при използването на СРС. Според първоначалната редакция на първата алинея на чл. 177 обвинението и присъдата не можеха да се основават само на данните от СРС и само на тях и на показанията на свидетел с тайна самоличност. С измененията отпадна последната част и според сега действащата уредба обвинението и присъдата не могат да се основават само на показанията на свидетел с тайна самоличност, съответно на служител под прикритие, нито само на данните от СРС, но се допуска **съчетаването** на двата способа. Това разрешение предизвика оспорване на неговата конституционсообразност. Независимо от позицията на КС⁶⁰, че изменението не противоречи на

⁶⁰ Вж. Решение № 10 от 28 септември 2010 г. по к.д. № 10 от 2010 г. КС мотивира своето решение с гаранциите за справедлив процес и правото на защита на всеки, независимостта на съдебната власт и основните начала на съдебния процес – обективната истина, равенството на страните, публичното разглеждане на делото и задължението за мотивираност на актовете на правораздаването. КС не намира опора в Конституцията за придаване на различна сила на отделните видове доказателства и доказателствени средства, нито за такива с предварително определена сила освен изключението по отношение на самопризнанието. Приема се, че рискът от манипулиране на вещественно доказателство (видеозапис, звукозапис, фотоснимка и т.н.), изготвено по реда на ЗСРС, е сходен с риска от манипулиране на всяко друго аналогично по характер вещественно доказателство. Същата теза се застъпва и по отношение на свидетелските показания, „тъй като без цялостен анализ на събрания доказателствен материал не би могло отнапред да се приеме различна степен на достоверност на свидетеля с тайна самоличност в сравнение с всички останали свидетели“. КС приема, че оспорените изменения са в съответствие с международните договори, по които България е страна, а именно чл. 6, т. 1, изр. 1, т. 3, б. Д от ЕКПЧ и чл. 14, т. 1, изр. 1 и т. 3 МПГПП и са в духа на практиката на ЕСПЧ. С примери от практиката на ЕСПЧ се обосновава тезата, че допустимостта и оценяването на доказателствата следва да се решават от националното законодателство и вътрешните съдебни органи на съответната държава. Изискването в НПК

Конституцията и международните договори, то продължава да поражда критики, които се отнасят до рисковете от нарушения на принципите на състезателност и равенство на страните и на правото на справедлив процес и защита. Главният аргумент срещу възможността обвинението и присъдата да се основават на съчетанието от показанията на свидетели с тайна самоличност и данните от СРС е секретността и на двата способа, поради което са ограничени както средствата за защита, така и гаранциите за разкриване на обективната истина и възможностите на съда за проверка (при широкото използване само на тайни източници на доказателства е по-висок и рискът от съдебни грешки). Постановвяването на присъди, основаващи се само на тайни доказателства, чийто източник може да бъде дори един и същ, е сериозна заплаха за човешките права. В случай на нарушаване на основни права остава открит пътят за обжалване пред Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и за осъждане на държавата. Очертаните възможни негативни последици от новото законодателно решение могат да повлияят отрицателно и на ефективното противодействие и наказване на организираната престъпност. Всичко това налага преосмислянето му, включително и на предложението за връщане на първоначалната редакция на този текст или регламентиране на необходимостта от събиране на други доказателства, подкрепящи обвинението, различни от събраните с двата секретни способа.

2.1.2. Разпит на вещо лице. Експертизата като доказателствено средство

Експертизата и разпитът на вещо лице заемат важно място в процеса на доказване изобщо и в частност на организираната престъпна дейност. В правната доктрина съществуват различни виждания и теории за процесуалната природа на експертизата. В българската наказателноправна наука доминира разбирането, че експертизата не може да се разглежда като доказателство или доказателствено средство, а се отнася към способите за събиране и проверка на доказателствата. Тя се определя като система от действия (изискващи специални знания и умения) по изготвяне на доказателствени средства, по обогатяване на наказателния процес с нови материали, запазване на откритите нови материали и т.н. Такъв е и подходът на законодателя – в НПК експертизата е определена като един от способите на доказване (чл. 136, ал. 1) и е уредена в самостоятелен раздел III в глава четиринадесета „Способи на доказване“.

По отношение на **процесуалната природа на експертното заключение** се поддържа разбирането за неговия специфичен характер и самостоятелното

показанията на свидетелите с тайна самоличност да бъдат подкрепени с други, различни по вид доказателства, се приема като достатъчно за осигуряване баланс на интересите на защитата с правата на другите участници в процеса (сред които и защитените свидетели). За хипотезата, в която обвинението може да се е позовало само на съчетанието от показанията на свидетел/и с тайна самоличност и данните от СРС с абсолютно същия източник на информация (например при телефонно подслушване релевантни към предмета на доказване се оказват единствено изявленията на известни за страните лица, като същите се разпитват като свидетели с тайна самоличност), се приема, че в духа на практиката на ЕСПЧ съдът не би следвало да постанови осъдителна присъда без други доказателства, подкрепящи обвинението (разбира се, ако бъде постановена присъда, остава открит пътят до ЕСПЧ). Подобно развитие КС разглежда като изключение, което не налага въвеждането на абсолютна забрана за осъждане въз основа на комбинацията от свидетели с тайна самоличност и СРС.

му място в системата на наказателнопроцесуалното доказателствено право. Това разбиране отхвърля опитите за приравняването му към доказателство или доказателствено средство⁶¹. Експертното заключение се определя като „основан на специални знания извод от известни за неизвестни факти“, оценките, които се съдържат в него, се отнасят до фактически въпроси, но не и до тълкуване на правни норми, нямат обвързващ характер за разследващите органи и съда, а само подпомагат разкриването на обективната истина⁶². Със специфичния характер на експертизата доктрината обяснява и специфичния характер на **процесуалното положение на експерта или вещото лице**, което не е страна в процеса, а участник, различен от всички останали, привлечен за извършване на определена работа⁶³.

Правната уредба отчита така очертаните специфики на експертизата и предвижда правила за назначаването, подготовката и извършването ѝ, случаите, в които е задължителна, лицата, на които се възлага, и лицата, които не могат да бъдат вещи лица (за тях са в сила основанията за отвод на съдии и съдебни заседатели, като наред с това се установява несъвместимост и за свидетелите по делото; лицата, които се намират в служебна или друга зависимост от обвиняемия или неговия защитник, от пострадалия, частния тъжител, гражданския ищец, гражданския ответник или от техните повереници; лицата, извършили ревизията, материалите от която са послужили като основание за започване на разследването; лицата, които не притежават необходимата професионална правоспособност), задълженията и правата на вещите лица, изискванията към експертното заключение и неговата доказателствена сила и т.н.

НПК изрично установява, че експертното заключение не е задължително за съда и за органите на досъдебното производство, но задължава съответния орган да се мотивира, когато не е съгласен със заключението (чл. 154).

В използването на експертизи при доказване на ОПГ се наблюдават редица модификации, наложени от изтъкнатите вече характеристики на този вид престъпна дейност и нейното разследване. Например някои права на вещото лице, включително да изисква допълнителни материали и да взема участие в извършването на отделни действия по разследването, не биха могли да му се предоставят, ако това би довело до разкриване на самоличността на анонимен свидетел. От друга страна, за самото вещо лице може да възникне опасност по подобие на опасността за свидетеля и той да се нуждае от защита по същите причини, както свидетелят. Нещо повече, дефиницията за свидетел в цитираната по-горе Препоръка № R (97) 13 на Комитета на министрите на Съвета на Европа относно заплашването на свидетели и правото на защита включва и експертите, респективно вещите лица. Такава защита е предвидена и в ЗЗЛЗВНП.

⁶¹ Павлов, Ст., Наказателен процес на Република България, обща част, С., 1996, с. 384 и сл.

⁶² Пак там, с. 386-388.

⁶³ Пак там, с. 402. Макар процесуалното положение да е близко до това на свидетеля, вещото лице е друг вид участник в процеса. За разлика от свидетеля вещото лице не подлежи на принудително довеждане, а за неявяване или отказ да даде заключение без уважителни причини се наказва с глоба до 500 лева, като, ако посочи уважителни причини за неявяването си, глобата се отменя (чл. 149, ал. 5 НПК).

В чл. 149, ал. 6 НПК е предвидена възможност разпит на вещо лице, което се намира извън страната, да се извършва и чрез видеоконференция или телефонна конференция, когато това се налага от обстоятелствата по делото. С основание се повдига въпросът, защо законът урежда само хипотезата, когато вещото лице се намира извън страната. Допускането на тази възможност и когато вещото лице е в страната би довело до ускоряване на процеса и спестяване на време и финансови разходи. Още повече, че такава възможност е уредена за свидетелите с тайна самоличност без оглед на тяхното местонахождение. И в двата случая по-сериозният и реален проблем е недостигът на необходимото техническо оборудване на съдилищата, чието преодоляване е належащо наред с промяната в правната регламентация.

Изследването на практическото прилагане на експертизите очертава няколко проблемни области.

Първата проблемна сфера са **техническите експертни оценки**, чието значение нараства поради факта, че за целите на всякакъв вид престъпна дейност все по-масово се използват компютри и смартфони. Доказателствата често се намират в такива устройства. Техническата експертиза на този тип средства е свързана със значителни разходи и понастоящем се прави главно от Научноизследователския институт по криминалистика и криминология на МВР. Поради това и поради нарастващия брой технически средства за изготвянето на такава експертна оценка към момента се чака около 9 месеца, което води и до забавяне на разследването.

Експертизи се възлагат на още два института на МВР – Института по специална техника и Института по компютърни технологии, чиито ресурси също са ограничени. По-рядко се назначават и външни експерти – когато институтите на МВР не разполагат с необходимите експертни знания или по искане на защитата.

Създаването на възможности за извършване на експертни оценки в повече на брой и независими центрове е път към преодоляване на трудностите в тази сфера.

Проблеми и при другите експертизи създава **сравнително високата цена**, която се заплаща на различни финансови и други технически експерти. При ДНК експертизите освен с цените съществуват проблеми и със **сроковете**.

Съществен проблем са **липсата на достатъчно методически указания** за събиране на веществени доказателства при разследване на по-сложни финансови престъпления и **липсата на специализирани знания и подготовка** у разследващите. Затова често от множеството иззети финансови документи само много малка част могат да послужат като годни доказателства в съда.

Наред с изтъкнатите проблеми, за да се избегне каквато и да е пристрастност или съмнения в безпристрастността на вещото лице, е необходимо да се гарантира правото и на двете страни в процеса да посочват експерти, както и да се осигури разпитът на експертите на обвинението и на защитата да се извършва при еднакви условия. Липсата на такова еднакво третиране се раз-

глежда от ЕСПЧ като нарушаване на правото на справедлив процес (чл. 6, т. 1 ЕКПЧ) и на принципа за равенство на страните (чл. 6, т. 3, б. „д“) като негов присъщ елемент, изискващ призоваването и разпитът на свидетелите на защитата да се извършват при същите условия, както свидетелите на обвинението⁶⁴.

2.1.3. Защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство

Целта на ЗЗЛЗВНП, декларирана в чл. 2, е да подпомага борбата с **тежките умишлени престъпления и с организираната престъпност**, като осигурява безопасността на лицата, чиито показания, обяснения или информация са от съществено значение за наказателното производство. Основанието в отделен закон да бъдат уредени условията и реда за осигуряване на специална защита на лица, застрашени във връзка с наказателно производство, и на лица, пряко свързани с тях, е, че в определени случаи **тези лица не могат да бъдат защитени със средствата, предвидени в НПК**.

Кръгът лица, които могат да получат специална защита по ЗЗЛЗВНП, е изчерпателно определен в закона и е значително по-широк от защитените лица по НПК. Освен свидетелите той включва всички останали основни участници в наказателното производство – **частен обвинител, граждански ищец, обвиняем, подсъдим, вещо лице, поемно лице, както и осъдения**. Мерките за защита могат да се прилагат още и по отношение на лица, пряко свързани с изброените застрашени лица – възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намират в особено близки отношения (чл. 3).

Същевременно само наличието на застрашеност за лице от изброената категория не е достатъчна предпоставка за получаване на специална защита. За разлика от материалноправните предпоставки за получаване на защита за свидетел по НПК по този закон застрашените лица могат да получат специална защита само когато с показанията, обясненията или информацията си осигуряват **доказателства от съществено значение**⁶⁵ в наказателни производства за изчерпателно изброени **тежки умишлени престъпления от общ характер**, както и за **всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група**.

Може да се обобщи, че за да получи едно лице защита по ЗЗЛЗВНП, е необходимо кумулативно да са изпълнени четири условия:

- лицето да е застрашено във връзка с наказателно производство;
- лицето да не може да бъде защитено по НПК;
- наказателното производство да е по някой от изброените състави на тежки умишлени престъпления от общ характер или за престъпление,

⁶⁴ Вж. Case of Boenisch v. Austria (Application no. 8658/79), Judgment 6 May 1985, European Court of Human Rights, <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Bonisch&sessionid=86973030&skin=hudoc-en>

⁶⁵ Преценката за значението на показанията на свидетеля за изясняване на обстоятелствата по делото е важна и за обосноваване на необходимостта от защита по НПК, но не е изрично формулирана законова предпоставка, а по-скоро теоретично изведена необходимост.

извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група;

- с показанията, обясненията или информацията си лицето да осигурява доказателства от съществено значение по делото.

По отношение на получените статут на защитени лица по ЗЗЛЗВНП се предприема комплекс от мерки, предвидени в *Програмата за защита на застрашени лица* (Програмата за защита), които са задължителни за всички държавни органи и длъжностни лица, както и за всички юридически и физически лица (чл. 5). Програмата за защита има **по-широк обхват на действие** от защитата на свидетели по НПК и включва пет мерки:

- лична физическа охрана – дейност по защита на телесната неприкосновеност от противоправни посегателства;
- охрана на имуществото – дейност по неговата физическа защита от противоправни посегателства;
- временно настаняване на безопасно място – незабавно преместване на защитеното лице за кратък период на друг адрес, различен от постоянното му място на живеене;
- промяна на мястото на живеене, мястото на работа или учебното заведение, или настаняване в друго място за изтърпяване на наказанието;
- пълна промяна на самоличността.

Всички посочени мерки могат да се прилагат **заедно или поотделно** и се съпътстват от дейности по осигуряване на **социална, медицинска, психологическа, правна или финансова помощ**.

За разлика от мерките по НПК, които са само временни, мерките по този закон могат да се прилагат както **временно** – докато съществуват причините за тяхното прилагане, така и **постоянно**.

Обработването на лични данни на защитените лица по този закон е държавна тайна, т.е. те се ползват с **по-силна защита**, отколкото по НПК, според който опазването на тайната е задължение само на органите на досъдебното производство и съда.

При прилагане на мерките „временно настаняване на безопасно място“ и „промяна на мястото на живеене, мястото на работа или учебното заведение, или настаняване в друго място за изтърпяване на наказание“ с изричното писмено съгласие на защитеното лице временно се създават нови основни данни за него, които се унищожават след отпадане на необходимостта от тяхното обработване (чл. 6, ал. 3). Тъй като мярката „пълна промяна на самоличността“ в най-голяма степен може да засегне както правата на защитеното лице, така и на трети лица, законът предвижда по-строги изисквания и ограничителни условия за нейното прилагане. Тя се прилага само като **изключителна мярка**, когато защитата не може да бъде осигурена чрез някоя от другите мерки (чл. 6, ал. 4) и не освобождава защитеното лице от изпълнение на задълженията му към държавата или към трети лица (чл. 12, ал. 1). При пълна промяна на самоличността се издава нов документ за самоличност, личните данни в който не могат да бъдат еднакви с чужди лични данни (чл. 12, ал. 3).

Пълната промяна на самоличността може да се осъществи и чрез промяна на външни физически белези на защитеното лице (чл. 12, ал. 4). Организацията на мерките по-подробно е уредена на подзаконово равнище.

В закона е регламентирано създаването на органи за неговото изпълнение, а по-детайлна регламентация за тях се съдържа в Правилника за неговото прилагане.

- **Съвет по защита на застрашени лица** (Съвет по защита) към министъра на правосъдието, отговорен за осъществяване на Програмата за защита. Председател на Съвета е заместник-министър на правосъдието, а членове – ръководителят на Бюрото по защита на застрашени лица, съдия от ВКС, прокурор от Върховната касационна прокуратура (ВКП), следовател от Националната следствена служба (НСЛС) и по един представител на длъжност директор на дирекция от МВР и от ДАНС.
- **Бюро по защита на застрашени лица** (Бюро по защита), създадено за прилагане на мерките по програмата като специализиран отдел в Главна дирекция „Охрана“ към Министерството на правосъдието (МП). Ръководител на Бюрото е главният директор на Главна дирекция „Охрана“.

Съгласно определената в закона процедура (чл. 15-17) включването в Програмата за защита се извършва по предложение на окръжния прокурор, а в съдебното производство – на съдията докладчик, отправено до Съвета по защита. Предложението за предоставяне на защита се прави служебно или по искане на застрашеното лице, разследващия орган, наблюдаващия прокурор или началника на мястото за лишаване от свобода, когато предложението се отнася за лишени от свобода. В случаите, в които искането не произхожда от застрашеното лице, е необходимо и неговото изрично писмено съгласие. Окръжният прокурор или съдията докладчик разглежда искането в тридневен срок от получаването му и внася в Съвета по защита обосновано предложение за включване в Програмата за защита или отказва да внесе предложението. Предложението трябва да е писмено с предписаното в закона съдържание (чл. 16). Спорно е решението на законодателя да изключи възможността за обжалване на отказа на прокурора или съдията докладчик. То следва да бъде обсъдено и евентуално ревизирано с оглед гарантирането на защита на застрашеното лице и евентуалното му участие в процеса като свидетел.

Фактическият състав на придобиването на статут на защитено лице по ЗЗАЗВНП включва:

- **предложение** от окръжния прокурор или от съдията докладчик;
- **решение на Съвета по защита** за предоставяне или недопускане на защита след преценка, дали показанията, обясненията или информацията на застрашеното лице са от съществено значение за наказателното производство, както и на обективността и степента на заплахата;
- **споразумение**, сключено между Бюрото по защита и застрашеното лице или настойника, или попечителя му, ако то е недееспособно.

В закона са определени реквизитите на споразумението, сред които са видът на мярката за защита и помощта, които се предоставят, времетраенето

на защитата, правата и задълженията на страните по Програмата за защита, условията за оттегляне от споразумението (чл. 19, ал. 1). В споразумението се отбелязва времето на неговото подписване, което е изключително важно, тъй като от този момент се придобива **статутът на защитено лице**.

Правната природа на споразумението не е определена, законът само указва, че то няма характер на гражданскоправен договор по смисъла на Закона за задълженията и договорите (ЗДД). От това може да се заключи, че то представлява особен вид договор, към който са приложими разпоредбите на ЗЗЛЗВНП като специален закон. В споразумението са определени правата и задълженията на страните по него – защитеното лице и Бюрото по защита.

През времетраенето на защитата защитеното лице има определени задължения: да избягва контакти с криминално проявени лица, да се въздържа от действия, които могат да застрашат сигурността му или да попречат на изпълнението на Програмата за защита, да се съобразява с мерките за защита, да съобщава незабавно на Бюрото по защита чрез служителя за връзка всяка информация, която му е станала известна, относно предмета на наказателното производство, във връзка с което е придобило статут на защитено лице, да изпълнява задълженията си към физически и юридически лица, които са възникнали преди включването му в Програмата за защита и които не се изпълняват от държавата, да информира незабавно Бюрото по защита чрез служителя за връзка за всички промени в състоянието си и за извършваните от него дейности по време на изпълнението на Програмата за защита и да не разгласява включването си в Програмата за защита.

От своя страна Бюрото по защита е длъжно да изпълнява мерките за защита по споразумението, да осигурява присъствието на защитеното лице в наказателното производство, да не разгласява информацията, която му е известна във връзка с изпълнението на Програмата за защита.

Споразумението се вписва в **специален регистър**, поддържан и съхраняван на електронен и на хартиен носител от Бюрото по защита, което при обработване на данните, подлежащи на вписване в регистъра, е длъжно да осигурява мерките за защита, предвидени в ЗЗКИ (чл. 25, ал. 2 и 6 ППЗЗЛЗВНП).

По изричната разпоредба на чл. 141 ал. 4 НПК (нова алинея, въведена с измененията от 2010 г.) при разпит на защитени по ЗЗЛЗВНП, по отношение на които взетата мярка за защита е временно настаняване на безопасно място или промяна на мястото на живеене, мястото на работа или учебното заведение, настаняване в друго място за изтърпяване на наказанието или пълна промяна на самоличността, се прилагат **правилата за разпит на свидетел с тайна самоличност**. Така отклоненията от основните начала на процеса се разпростират върху много широк кръг защитени лица, включително такива, по отношение на които не е взета мярка за скриване на самоличността, без да се предвиждат необходимите гаранции за компенсирание на ограниченията на правата на страните в процеса.

Поради естеството на мерките за защита по ЗЗЛЗВНП няма точна и публично достъпна информация и статистика за прилагането им – например по

видове престъпления и брой дела, по които са предприети такива мерки, по брой защитени лица и статуса им в наказателния процес, по видове мерки и т.н. Това затруднява изследването и преценката за използването и ефикасността на този важен инструмент за доказване на организираната престъпност. Според публично оповестени данни от Бюрото по защита за периода от влизане в сила на закона и Програмата за защита през 2005 г. до края на 2011 г. общо около 30 защитени лица са свидетелствали срещу извършители на тежки престъпления; веднага след началото на програмата, още през 2005 г., двама свидетели по ключови дела са били изведени извън страната и продължават да живеят в чужбина със сменена самоличност и под строг контрол за придвижване и контакти; понастоящем освен по нашумелите процеси, известни от медиите като „Наглите“, „Октопод“, „Килърите“ и „Златко Баретата“, защита е предоставена на свидетели и по редица други дела⁶⁶.

По мнения на разследващите благодарение на показанията на защитени лица през последните години са „разбити“ някои от най-мощните престъпни групи, а много от подсъдимите са наказани. Същевременно се признава, че между тях има и такива, които не успяват да се приспособят към новия живот и се отказват от показанията си и предоставената им защита. Тези проблеми се нуждаят от специализирани изследвания с оглед подобряване на правната рамка и ограничаване на проблемите при нейното прилагане, както и от институционално укрепване на компетентните за това органи, регламентиране на тяхната отговорност при неизпълнение или превишаване на правомощията им, въвеждане на независим контрол върху тяхната работа при строго спазване на правилата на секретност.

За прилагане на някои мерки за защита от нарастващо значение е международното сътрудничество. Според действащата правна уредба Бюрото по защита може да иска и да оказва съдействие по осъществяване на защитата при условията на взаимност или въз основа на международен договор, по който България е страна. Сключването на международни договори е въпрос на **държавна политика**, която би следвало да взема под внимание становищата на компетентните в осигуряването на защита органи, които непосредствено познават проблемите и потребностите, както и резултатите от различни анализи на проблематиката и изследвания на българския и чуждестранния опит.

2.1.4. Защита във връзка с трафика на хора

Трафикът на хора е опасно престъпление срещу личността и правата на гражданите, най-често свързано с **организирана престъпна дейност с трансграничен характер**, поради което е предмет на регулиране от множество международни актове и договори, голяма част от които са в сила за България. Действащият в България *Закон за борба с трафика на хора* (ЗБТХ) декларира като своя цел да осигури взаимодействието и координацията между

⁶⁶ Вж. Гурмева, С., 20 защитени свидетели, скрити от мафията в чужбина. – В. „24 часа“, 22.12.2011 г., <http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1159398>

държавните и общинските органи, както и между тях и неправителствените организации за предотвратяване и противодействие на трафика на хора и изграждане на националната политика в тази област. За изпълнението му са създадени национална и местни комисии за борба с трафика на хора, приюти за временно настаняване на жертви на трафика на хора и центрове за закрила и помощ на жертви на трафика на хора.

Законът дефинира като жертва всяко лице, което е било обект на трафик на хора, и определя реда за предоставяне на **закрила и помощ** на лицата, жертва на трафик, както и задълженията на съответните държавни органи. Пострадалите от трафик на хора имат всички права, които имат пострадалите от престъпления⁶⁷, както и допълнителните права по този закон – да ползват приютите за временно настаняване и центрoвете за закрила, да получат помощ и подкрепа от дипломатическите и консулските представителства в чужбина и да получат **специална закрила** (например продължаване на престоя им в приютите за временно настаняване и предоставяне на разрешение за продължително пребиваване в страната).

На досъдебните органи е вменено задължението, след като идентифицират лицата, които са жертви на трафика на хора, незабавно да ги информират за възможността да получат **специална закрила**, ако в едномесечен срок декларират съгласието си да **сътрудничат** за разкриване на престъплението. Този срок може да бъде продължен до два месеца, когато лицето, жертва на трафика, е дете (чл. 26).

Предоставянето на **статут на специална закрила** се извършва по искане на лицето, жертва на трафик, с постановление на прокурора, в тридневен срок от постъпването на искането. Отказът на прокурора за предоставяне на статут може да се обжалва в тридневен срок пред по-горния прокурор, който е длъжен да се произнесе по жалбата незабавно (чл. 27).

За целите на доказването на ОПГ значението на този закон е, че предоставя защита на лицата, които са жертви на трафик на хора и са изразили съгласие да **сътрудничат** за разкриване на извършителите на трафика. Това сътрудничество се различава от сътрудничеството на лица, които са участвали в извършването на престъпление или в ОПГ, определени от Препоръка № R (97) 13 като „сътрудници на правосъдието“. В единия случай става въпрос за пострадали от престъпление, а в другия – за разкаял се участник в извършване на престъпление, който е заинтересован с обясненията си да намали наказанието си. В първия случай лицето най-често се разпитва като свидетел и неговите показания са равностойни на всички останали доказателства,

⁶⁷ В Закона за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления се урежда редът за информиране на пострадалите от престъпления за техните права (чл. 6). Информацията се съдържа в брошура на български, английски, немски и френски език, издавана и разпространявана от Националния съвет за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления. Информацията се публикува на интернет страниците на Националния съвет за подпомагане и компенсация на пострадали от престъпления, Министерството на вътрешните работи, организациите за подкрепа на пострадали, както и на органите, компетентни да приемат сигнали за извършените престъпления, да предоставят правна помощ, защита и финансова компенсация.

докато във втория случай даваните обяснения от обвиняемо лице трябва внимателно да се преценяват от съда, тъй като при тях има голям риск от недостоверност⁶⁸.

Статутът на **специална закрила** се получава **за срока на провеждане на наказателното производство**. Съгласно закона тази специална закрила включва: предоставяне на разрешение за продължително пребиваване в страната на чужди граждани и продължаване на престоя в приютите (чл. 25). Разрешението за продължително пребиваване се издава по реда на *Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ)* от съответните служби за административен контрол при МВР въз основа на постановлението на прокурора. Необходимо условие за издаване на разрешение е лицето да притежава документи за самоличност или да съдейства за идентификация на самоличността си. Престоят в приютите се продължава в съответствие със срока, определен в постановлението на прокурора, и не може да надвишава срока за приключване на наказателното производство.

В закона са определени три хипотези, в които статутът на специална закрила се прекратява от прокурора преди изтичане на определения от него срок: когато лицето е подновило контактите си с извършителите на престъплението, за чието разкриване е декларирало съдействието си, както и ако прокурорът счете, че декларираното съгласие е привидно или съществува опасност за обществения ред и националната сигурност (чл. 30, ал. 1 ЗБТХ). Постановлението на прокурора за прекратяване на статута подлежи на обжалване в тридневен срок пред по-горния прокурор, който се произнася по жалбата незабавно.

Лицата, на които е предоставен статут на специална закрила, се ползват и от защитата, която се предоставя на всички жертви на трафик – **анонимност и защита на данните за самоличност** (чл. 20).

В закона изрично се посочва, че статутът на защитен свидетел по реда на НПК не е пречка да се придобие статут на специална закрила и като жертва на трафик (чл. 31 ЗБТХ). Обратното също е възможно. НПК допуска възможността пострадалият от престъпление да бъде разпитан като свидетел, дори когато в съдебната фаза е конституиран като частен обвинител и/или граждански ищец (чл. 118, ал. 1, т. 2 НПК). Няма забрана, дори най-често е наложително, лицето, пострадало от престъпление, да бъде разпитвано като **свидетел с тайна самоличност**⁶⁹. ВКС поддържа това разбиране и обръщайки внимание на правото на обвиняемия/подсъдимия да получи възможно най-пълна информация за фактическите обстоятелства на обвинението, включително посочването на пострадалото лице, приема, че когато то е защитен свидетел с тайна самоличност, „индивидуализацията на престъплението се формулира чрез указване на времето, мястото и начина на извършването му, както и описание на тези индивидуализиращи характеристики на жертвата

⁶⁸ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 131-132.

⁶⁹ И в по-общ план, както беше посочено по-горе, за целите на доказването законодателството допуска участието на едно и също лице в различни процесуални качества (чл. 118, ал. 1, т. 1, 2 и 3 НПК).

като пол, възраст, особени качества (бременна жена) и пр., когато са признаци от състава на престъплението⁷⁰.

Законодателното решение за възможността качеството на защитено лице – жертва на трафик, на което е предоставен статут на специална закрила, да се съвмести със статута на защитен свидетел по НПК, е **полезно за практиката**, тъй като пострадалият от трафик на хора често може да бъде важен свидетел за доказване на престъпната дейност и трябва да получи адекватна защита. Същевременно предоставянето и прекратяването на статут на специална закрила по ЗБТХ е изцяло в правомощията на прокуратурата. Контрол върху решенията на прокурора по линия на обжалването се осъществява само от по-горния прокурор. **Съдът е изключен** от тази процедура. Съдията докладчик или съдът са компетентни само когато лицето със статут на специална закрила по ЗБТХ се ползва и със защитата на свидетел по НПК. В тези случаи се прилага и предвидената в кодекса процедура, в която в зависимост от фазата на наказателното производство решаваща роля има съдията докладчик или съдът.

2.1.5. Практически проблеми

Във връзка с разпита на свидетели и събирането на гласни доказателствени средства се очертават няколко групи общи практически проблеми.

- **Проблеми от материално-техническо естество**

За органите на досъдебното производство големи затруднения създава липсата на **специализирани стаи за разпити** и **специализирани стаи за разпознаване** (оборудвани с огледален прозорец) в повечето полицейски управления. По информация на представители на органите на досъдебното производство не са редки случаите, когато заподозрените се нареждат в двора на съответната сграда, а свидетелят ги разпознава отдалеч, което освен неефективно и ненадеждно е процесуално недопустимо и опорочава доказването. Необходимостта от специално оборудвани стаи за разпит се изтъква и във връзка със създаването на по-добри възможности за изготвяне на звукозаписи и видеозаписи на разпитите на свидетели. Това са важни способности, които могат да се използват в съдебния процес, особено когато се констатира противоречия в показанията, когато свидетелят твърди, че не си спомня нещо, отказва се от показанията си, дадени пред органите на досъдебното производство, и други подобни, но сами по себе си **нямат доказателствена сила**, както нямат такава и изобщо показанията на свидетеля, дадени в досъдебното производство.

Липсата на **достатъчно и модерно оборудвани криминалистични лаборатории** възпрепятства навременното извършване на необходимите сложни експертизи. В някои случаи в рамките на международната правна помощ експертизи се извършват в чужбина, което също отнема време, а и увеличава разходите за разследване. Това прави наложително инвестирането в създава-

⁷⁰ Вж. Тълкувателно решение № 2 от 16.07.2009 г. по т.д. № 2/2009 ОЧНК на ВКС.

не и развитие на такива лаборатории, както и в подготовка и перманентно обучение на експерти.

Сред основните проблеми от материално-техническо естество за органите на досъдебното производство и съда е **липсата на оборудване на съдилищата за видеоконференция и сигурна връзка** за провеждане на разпит. По тази причина България не може да предоставя информация в рамките на Европейската съдебна мрежа за налично оборудване на съдилищата си, която е важна за комуникацията между държавите – членки на ЕС, в сътрудничеството им по трансгранични дела за организирана престъпност. При необходимост, когато чуждестранен съд отправи молба за такава връзка, се налага наемане на оборудване.

Промяна в това състояние се очертава с пилотното внедряване на видеоконферентна връзка между Висшия съдебен съвет (ВСС), Софийския градски съд (СГС) и Софийския затвор⁷¹. В индикативната бюджетна програма (2010 – 2012 г.) за развитие на видеоконферентните връзки, подготвена от ВСС, са определени етапите, сроковете и необходимия бюджет за закупуване на стационарни видеоконферентни системи за оборудване на апелативните съдилища (5 броя зали), на ВКС и Върховния административен съд (ВАС), а по план до второто тримесечие на 2012 г. и на окръжни съдилища (14 броя зали), закупуване на 3 мобилни станции (мобилното оборудване може да се ползва при необходимост от различни съдилища, които нямат стационарно; то е подходящо и за използване на други места, на които може да се намира разпитваното лице – болница, затвор и т.н.), осигуряване на оперативна съвместимост с други видеоконферентни системи и достатъчна свързаност и т.н.⁷² Не бива да се пренебрегва и необходимостта от обучение за работа със системите за видеоконференция.

Своевременното решаване на очертаните проблеми, за което е необходим и финансов ангажимент от страна на изпълнителната власт, би довело до ускоряване на наказателните производства, до спестяване на средства за разходи във връзка с осигуряване на свидетели и вещи лица, избягване на рискове за сигурността на свидетелите с тайна самоличност, произтичащи от придвижването им, както и до по-ефективно участие на българското наказателно правосъдие в производства по трансгранични дела за организирана престъпност.

- Проблеми във връзка с **доказателствената сила на свидетелските показания и гарантиране анонимността на свидетелите**

НПК предвижда изготвянето на звукозаписи и видеозаписи на разпита в досъдебното производство по определен ред, но запазва изискването за изготвяне на протокол за разпит, към който се прилага съответният запис.

⁷¹ Вж. по-подр. Стратегически насоки за използването на видеоконферентните връзки в съдебната система за разпити, експертизи, свидетелстване и представяне на веществени доказателства, Програма и бюджет за развитието на видеоконферентните връзки в съдебната система и Насоки за промяна на нормативната уредба, Висш съдебен съвет, С., 2010, <http://www.vss.justice.bg/bg/start.htm>

⁷² Пак там.

Изготвянето на записи не променя доказателствената сила на свидетелските показания, дадени в досъдебното производство. Свидетелските показания от досъдебното производство могат да се използват в съда само когато свидетелят е разпитан пред съдия (хипотезата на чл. 223 НПК⁷³), като показанията се прочитат при условията и по реда, установен от закона (чл. 281 НПК⁷⁴). При

⁷³ „Чл. 223. (1) Когато съществува опасност свидетелят да не може да се яви пред съда поради тежка болест, продължително отсъствие от страната или по други причини, които правят невъзможно явяването му в съдебно заседание, а също и когато е необходимо да се закрепят показания на свидетел, които са от изключително значение за разкриване на обективната истина, разпитът се извършва пред съдия от съответния първоинстанционен съд или от първоинстанционния съд, в чийто район се извършва действието. В този случай делото не се предоставя на съдията.

- (2) Органът на досъдебното производство осигурява явяването на свидетеля и възможност на обвиняемия и неговия защитник, ако има такъв, да участват при провеждането на разпита.
- (3) Доколкото няма особени правила, разпитът по ал. 1 се провежда по правилата на съдебното следствие.
- (4) Обвиняемият или неговият защитник могат да поискат от органа на досъдебното производство разпит на свидетел по ал. 1. Отказът се отразява в протокол, подписан от съответния орган, обвиняемия и защитника.”

⁷⁴ „Чл. 281. (Изм., ДВ, бр. 32 от 2010 г., в сила от 28.05.2010 г.) (1) Показанията на свидетел, дадени по същото дело пред съдия в досъдебното производство или пред друг състав на съда, се прочитат, когато:

1. между тях и показанията, дадени на съдебното следствие, има съществено противоречие;
  2. свидетелят отказва да даде показания или твърди, че не си спомня нещо;
  3. свидетелят, редовно призован, не може да се яви пред съда за продължително или неопределено време и не се налага или не може да бъде разпитан по делегация;
  4. свидетелят не може да бъде намерен, за да бъде призован, или е починал;
  5. свидетелят не се явява и страните са съгласни с това;
  6. свидетелят е малолетен и при разпита му са присъствали обвиняемият и неговият защитник.
- (2) По реда на ал. 1 могат да бъдат прочетени обясненията, дадени по същото дело от обвиняем, който се разпитва на основание чл. 118, ал. 1, т. 1.
  - (3) При условията по ал. 1, т. 1 – 6 показанията на свидетел, дадени пред орган на досъдебното производство, се прочитат, когато при разпита са участвали обвиняемият и неговият защитник, ако такъв е упълномощен или назначен. Когато подсъдимите са повече, за прочитане на показанията е необходимо съгласие на тези от тях, които не са били призовани за разпита или са посочили уважителни причини за неявяването си, и прочетените показания се отнасят до повдигнатото им обвинение.
  - (4) Когато не могат да бъдат прочетени по реда на ал. 3, показанията на свидетел, дадени пред орган на досъдебното производство, се прочитат, ако са налице условията по ал. 1, т. 1 или 2.
  - (5) При условията по ал. 1, т. 1 – 6 показанията на свидетел, дадени пред орган на досъдебното производство, могат да се прочетат със съгласието на подсъдимия и неговия защитник, гражданския ищец, частния обвинител и техните повереници.
  - (6) При условията по ал. 1, т. 1 – 6 показанията на свидетел, дадени пред орган на досъдебното производство, могат да се прочетат по искане на подсъдимия или на неговия защитник, когато не е уважено искането им по чл. 223, ал. 4.
  - (7) В случаите по ал. 3 и 5 преди получаване на съгласие от подсъдимия за прочитане на показанията съдът му разяснява, че прочетените показания могат да се ползват при постановяване на присъдата. За това съдебно следствено действие по искане на подсъдимия съдът му назначава защитник, ако няма такъв.

провеждането на разпит пред съдия органът на досъдебното производство трябва да осигури както явяването на свидетеля, така и възможност на обвиняемия и неговия защитник, ако има такъв, да участват при провеждането на разпита. Докато при доказване на конвенционални престъпления този ред не създава особени проблеми, в случаите на организирана престъпност ситуацията е усложнена поради наличието на по-голям брой обвиняеми и защитници. Това дава повод на представителите на разследващите органи да се застъпват за законодателни промени, даващи по-широки възможности за използване на показанията от досъдебното производство. Това мнение се аргументира и с необходимостта да се намали рискът от излагането на свидетеля на последващ натиск, но не отчита рисковете от манипулиране и натиск по време на досъдебното производство, които могат да доведат до нарушаване на правото на справедлив процес и принципа за равенство на страните.

При сега действащото законодателство, за да се избегнат срещи „лице в лице“ на пострадали от престъпления или свидетели с обвиняемите, както и рисковете от заплахата за свидетелите или оказване на натиск върху тях, тези лица най-често се разпитват като свидетели с тайна самоличност, а когато се налага, им се предоставя и специална закрила.

Защитата на свидетеля сама по себе си обаче невинаги е решение, защото практиката показва, че анонимността на свидетеля и независимостта на свидетелските показания се гарантират много трудно. Представителите на съда и прокуратурата въпреки различните акценти в мненията им са единодушни за трудностите по запазване на тайната самоличност. Те споделят, че на практика самоличността на защитения свидетел може да се разкрие от самите му показания. Фактите, за които анонимните свидетели дават показания, обикновено са такива, че за обвиняемите, респективно подсъдимите и техните защитници, лесно става ясно кой стои зад скритата самоличност (например, когато се описва среща между анонимния свидетел и обвиняемия, когато не е присъствало друго лице, от информацията за професионалната квалификация, вида работа или други характеристики на лицето, които се разкриват). Освен това често анонимните свидетели по едно дело са обвиняеми по друго дело, по което тяхната самоличност е известна на всички. Представителите главно на защитата в наказателното производство обръщат внимание, че последната хипотеза създава и съмнения за обстоятелствата, при които анонимният свидетел се е съгласил да свидетелства, както и за правомерността на предприетите действия за това (например възможно е той да се е съгласил да свидетелства срещу замяна на мярката му за неотклонение по делото, по което е обвиняем, с по-лека, възможно е да му е оказван натиск и различни форми на принуда и т.н.).

Възможности за оказване на натиск и въздействие върху свидетелите съществуват и след внасяне на обвинителния акт в съда и по време на съдеб-

---

(8) Осъдителната присъда не може да се основава само на показания, прочетени по реда на ал. 4.

(9) Използването на звукозапис и видеозапис не се допуска, преди да се прочетат показанията на свидетеля.

(10) Когато свидетелят е разпитан по делегация, прочита се протоколът за разпит.

ното производство. При връчване на преписа от обвинителния акт защитата и обвиняемият се запознават и със списъка със свидетели, които ще бъдат призовани. Това дава възможност във времето, преди реално свидетелите да се явят пред съда, да се предприемат опити за оказване на въздействие (най-често чрез подкуп, натиск и заплаха) върху тях, а също и върху поемните лица.

Въпреки трудностите по гарантиране на тайната самоличност използването на анонимни свидетели се увеличава и от предвидено в закона изключение се превръща в практика. Това се потвърждава от мненията на различни участници в процеса, според които увеличаването на случаите, в които се използват анонимни свидетели, невинаги е в отговор на обективна необходимост и невинаги дава очакваните резултати. От изолираните статистически данни обаче не може да се изведе безспорно заключение нито за това, нито за резултатността на този способ. По данни на прокуратурата през 2010 г. по 101 производства е приложена **защита на свидетели** (през 2009 г. по 84, а през 2008 г. по 86 производства). Предприетите мерки на защита от прокурор са 224 (при 158 през 2009 г. и 136 през 2008 г.), от които 217 за запазване в тайна на самоличността и само 7 случая на осигуряване на физическа охрана⁷⁵.

С оглед на обективните трудности за гарантиране на анонимността на свидетелите България като държава – страна по Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, може да използва по-широко възможностите за сключване на споразумения или спогодби с други държави за преместване на защитени свидетели и техните близки (чл. 24 ал. 3), но основна пречка за това е липсата на финансов ресурс.

Посочените проблеми – скъпоструващото и трудно гарантиране на анонимността, както и спорната понякога ефективност, подкрепят заключението, че разпитът на защитени свидетели трябва да се прилага само по изключение и при стриктно спазване на изискванията на закона, особено като се имат предвид произтичащите от него отклонения от принципа за равенство на страните и други основни начала на процеса.

- Проблеми във връзка с **поемните лица**

Фигурата **поемни лица** се използва в българския наказателен процес при събирането на доказателства в досъдебното производство. В общите положения към способите на доказване са уредени статутът и редът за избирането на поемни лица, както и присъствието им на изброените в закона процесуално-следствени действия, а именно оглед, претърсване, изземване, следствен експеримент и разпознаване на лица и предмети (чл. 137, ал. 1 НПК). Макар тези действия да не се разглеждат в настоящото изложение, фигурата поемни лица се коментира, тъй като с нея са свързани някои общи проблеми на разследването и доказването. Съществуването ѝ има своите критични и привърженици.

⁷⁵ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г., <http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>

Привържениците на запазването на този институт приемат, че чрез поемните лица се гарантират законосъобразността на извършените процесуално-следствени действия, достоверността на събрания доказателствен материал и недопускането на нарушения на човешките права. Критиците изтъкват, че изискването за поемни лица затруднява процеса на разследване и доказване, внушава недоверие към органите на досъдебното производство и т.н.

За да се разберат проблемите, които възникват в практиката във връзка с поемните лица, е необходимо да се имат предвид особеностите на правната уредба. Преди всичко присъствието на поемни лица при извършването на посочените от закона процесуално-следствени действия в **досъдебното производство** е задължително. В противен случай е налице неотстранимо процесуално нарушение, което води до негодност на съответното процесуално действие и на събраните с него доказателства (протоколът се отстранява от доказателствения материал). Смисълът от поемните лица е те да наблюдават откриването на веществените доказателства при извършването на огледа, претърсването и изземването, както и при разпознаване и да удостоверят това с подписването на протокола. Във връзка с това законът задължава поемните лица „да се явят, след като бъдат поканени, и да останат на разположение, докато са необходими“, като за неизпълнение на тези задължения те отговарят **като свидетели** (чл. 137, ал. 3 НПК). Законът предвижда редица права на поемните лица – да правят бележки и възражения по допуснатите непълноти и закононарушения; да искат поправки, изменения и допълнения на протокола; да подписват протокола при особено мнение, като писмено изложат съображенията си за това; да искат отмяна на актовете, които накърняват техните права и законни интереси; да получат съответно възнаграждение и да им се заплатят разноските, които са направили (чл. 137, ал. 4). Органът, който извършва съответното действие по разследването, има задължението да избере поемните лица между лица, които нямат друго процесуално качество и не са заинтересовани от изхода на делото и да ги запознае с правата им.

При тази уредба разследващите реално изпитват трудности с намирането на поемни лица, особено когато действията по разследването се извършват през нощта, в лошо време или на отдалечени места. Те свидетелстват, че повечето граждани трудно приемат тази роля и много рядко я възприемат сериозно и като граждански дълг. Освен че нямат мотивация, повечето от тях нямат и никаква подготовка и макар да им се обяснява какво точно трябва да гледат и какъв ред да спазват, те невинаги го осъзнават, а много от тях се отказват. Проблем представлява и обстоятелството, че поемните лица често влизат в ролята си едва след като мястото е обезопасено, т.е. ако е имало въоръжена съпротива или принудително задържане с употреба на сила, те идват след това и на практика не са в състояние реално да гарантират, че не е имало никаква полицейска намеса в доказателствения материал (например не е подхвърлен наркотик).

Влияние върху поведението на поемните лица може да окаже и стресът от събираните доказателства: наркотици, оръжие, в някои случаи и кръв, трупове и т.н. Възможността поемните лица да бъдат призовани за свидетели освен положителен ефект разкрива и някои негативни за процеса на доказ-

ване рискове, общи за всички свидетели. Например в много случаи поради бавния ход на делата поемните лица, призовани като свидетели, не могат да си спомнят детайли от действието, на което са присъствали, и когато трябва да дадат показания за важни факти и процедури в процеса на събиране на доказателствата, на които са присъствали, често не са в състояние да го направят. Срещат се и случаи, в които обвинението или защитата се опитват да повлияят на поемните лица. Тъй като тези лица са изключително немотивирани да съдействат на процеса, това не е особено трудно.

Разбира се, в много случаи поемните лица чрез показанията си предотвратяват злоупотреби на полицаи.

Често срещана практика е обаче пред опасността действията им да бъдат опорочени и атакувани или пък нарушенията им разкрити, разследващите да използват за поемни лица свои колеги или свои близки. Има и сведения, че служители на частни охранителни фирми се ползват за „дежурни“ поемни лица (най-вероятно срещу ответни неофициални услуги, които им се предоставят от полицията).

Полицаят, който не е дознател или разследващ, граждански ищец, пострадал или експерт по делото, няма друго процесуално качество и може да бъде поемно лице. Към това разбиране се придържа и съдебната практика, от която е видно, че съдът преценява и обстоятелството, дали участвалите като поемни лица полицаи са заинтересовани от изхода на делото⁷⁶. Независимо от това в хода на наказателния процес присъствието на полицаи като поемни лица често се използва от подсъдимите и тяхната защита за оспорване на годността на протокола като доказателствено средство. За да избегнат това, някои разследващи избягват да определят полицаи като поемни лица, което води до други затруднения.

В други случаи се наблюдава тенденция да се разширява приложното поле на поемните лица и до такива способности, като експертизата⁷⁷, както и до други действия извън предвидените в НПК. Всичко това също забавя процеса, защото служи като повод за възражения и обжалване. Практиката на касационната инстанция в тази сфера е еднозначна. ВКС приема, че полицейските служители, които участват в задържането на лице, не са разследващи по смисъла на НПК, нямат друго процесуално качество и не са заинтересовани от изхода на делото, поради което могат да участват като поемни лица⁷⁸.

⁷⁶ Вж. Решение № 389 от 14.10.2009 г. по н.д. № 403/2009 г., Н. К., II Н. О. на ВКС; Решение № 517 от 27.10.2010 г. по н.д. № 514/2010 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.

⁷⁷ Относно експертизата вж. Решение № 570 от 23.12.2009 г. по н.д. № 554/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.

⁷⁸ Вж. Решение № 517 от 27.10.2010 г. по н.д. № 514/2010 г., Н. К., III Н. О. на ВКС: „Задържането на лице по чл. 63, ал. 1, т. 1 ЗМВР, за което има данни, че е извършило престъпление, не е способ на доказване. Участвалите в него полицейски служители не са разследващи органи по смисъла на гл. VI НПК. Не са имали процесуално качество в процеса. От друга страна, изпълнението на служебните задължения при задържането не ги прави и заинтересовани от изхода на делото, за да не могат да участват като поемни лица. В този смисъл са и мотивите на районния съд по същите възражения, възприети и от въззивната инстанция“.

Масово явление са случаите, когато в съдебно заседание се явява поемно лице за разпит в ролята на свидетел и чистосърдечно заявява, че не е присъствало на описаното в протокола следствено действие, а само се е разписало в него, че не си спомня нищо и т.н.

Поради изтъкнатите причини много често действията по разследване се извършват в присъствие на едно поемно лице и дори без поемни лица. А последиците от подобни недостатъци са необратими.

След неуспешния опит при промените в НПК през 2010 г. този институт да бъде премахнат или поне да се ограничи до присъствието само на едно поемно лице, въпросът за осъвременяването му отново трябва да се постави на дискусия. Във всички случаи обаче са необходими гаранции за законосъобразното прилагане на института от разследващите, добросъвестното изпълнение на задълженията на поемно лице и обективна преценка от страна на съда в съответствие с очертаната практика.

2.2. СПЕЦИАЛНИ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА

Специалните разузнавателни средства (СРС) могат да играят важна роля за разследване и доказване на престъпността и **преди всичко на организираната престъпност** предвид очертаните ѝ специфики. За разлика от традиционните способности за разследване СРС се прилагат без знанието на засегнатите лица и са свързани с намеса в техния личен живот⁷⁹. Предвид на тези обстоятелства са необходими ефективни гаранции срещу превръщането им в средство за произвол и злоупотреби.

В НПК СРС са уредени като **самостоятелен способ за събиране на доказателства в досъдебното производство** в раздел осми на глава XIV. Детайлна уредба на използването, осигуряването и прилагането на СРС като способ за „предотвратяване и разкриване на тежки престъпления по реда на НПК“ се съдържа и в действащия ЗСРС, а на подзаконово равнище – в Инструкция № 1 от 22 март 2004 г. за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване.

Различията в уредбата по НПК и по ЗСРС обикновено се обясняват с различното им предназначение и приложно поле⁸⁰. Режимът по НПК се прилага от органите на досъдебното производство, докато режимът на ЗСРС се прилага и от определен кръг специални служби за превенция и други оперативни цели. Този подход на законодателя обаче трудно може да бъде приет безкритично. Тъй като с урежданата материя поначало се ограничават важни конституционни права на гражданите и други права на страните в процеса, подходът би трябвало да е изключително внимателен, прецизен, рационален и да не създава рискове от различни интерпретации и злоупотреби.

⁷⁹ Вж. по-подр. в този смисъл Решение № 528 от 29.01.2010 г. по н.д. № 585/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.

⁸⁰ Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010, с. 150 и сл.

Различната уредба извън НПК разкрива описаните рискове. Независимо дали и до каква степен служи на декларираното предназначение – предотвратяване на тежки престъпления, тя невинаги може едновременно с това да служи и на целите на доказването в наказателното производство. Поради това, ако се стигне до образуването на такова, събраните данни не биха могли да се използват като годни доказателства (освен в предвидените изключения), а събирането на нови доказателства може и да не е възможно. Наред с това налице са и различия, които се дължат на липса на синхронизиране на разпоредбите в различните по степен и приети по различно време нормативни актове.

2.2.1. Дефиниране и приложно поле на специалните разузнавателни средства

СРС са дефинирани в различните нормативни актове по сходен начин. В съществуващите дефиниции обаче има известни нюанси, които не произтичат от обективното различие в предназначението им.

Съгласно НПК СРС са **технически средства** – електронни и механични съоръжения и вещества, които служат за документиране на контролирани лица и обекти, и **оперативни способности** – наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденция и компютърна информация, контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие (чл. 172, ал. 1).

Според ЗСРС (чл. 2) СРС са **технически средства и оперативни способности за тяхното прилагане**, които са определени по начин, идентичен с начина в НПК. Общата дефиниция на СРС обаче е обвързана и с изготвянето на **веществени доказателствени средства** – кинозаписи, видеозаписи, звукозаписи, фотоснимки и белязани предмети. Наред с това в ЗСРС се съдържа и кратка дефиниция на всеки оперативен способ, докато в НПК те са само изброени. Освен това законът изрично постановява, че при прилагането на оперативните способности се извършва документиране чрез фотографиране, видеозаписване, звукозаписване и филмиране върху **материални носители** (чл. 11).

Инструкция № 1 за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване се позовава на ЗСРС, но дефинира специалните разузнавателни средства в известно отклонение от съдържащата се в него дефиниция. Разликата е в изброените веществени доказателствени средства, които се изготвят – освен изброените в закона, включва и диапозитиви (чл. 160, ал. 1). Текстът, определящ оперативните способности (чл. 160, ал. 3), също не е съобразен с редакцията на ЗСРС в сила от 29.04.2006 г. и респективно – с новия НПК, и не включва добавените в тях три нови способа – **контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие**.

При определяне на приложното поле на специалните разузнавателни средства също се наблюдават известни различия в отделните нормативни актове извън дължащите се на несъвпадащото им предназначение. В НПК се допуска използването им от органите на досъдебното производство при раз-

следване на изрично посочени в НПК **тежки умишлени престъпления**, сред които престъпления, свързани с ОПГ, ако съответните обстоятелства не могат да бъдат **установени** по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности. В ЗСРС изрично са посочени случаите, в които се използват СРС – само ако това се налага за предотвратяване на тежки умишлени престъпления по реда на НПК и необходимите данни не могат да бъдат **събрани** по друг начин. Наред с несъществената терминологична разлика в приложното поле по ЗСРС не присъства хипотезата, когато установяването на обстоятелствата е свързано с изключителни трудности. По този пункт няма основания за различен подход в уредбата и тя следва да бъде уеднаквена.

Както се отбелязва в позицията на КС, при използването на СРС чрез технически средства и оперативни способности се навлиза в личната сфера на контролираните лица, засягат се граждански права, ползващи се с конституционна защита (чл. 32 – 34 от КРБ) и международно признание (чл. 8 ЕКЗПЧ и чл. 17 от Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП)), което налага използването на специалните разузнавателни средства само субсидиарно на другите способности за доказване – „ако съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности“⁸¹. Подобна позиция отстоява последователно и ВКС, който се позовава на изискването на закона СРС да се прилагат тогава, когато са изчерпани другите традиционни способности за разследване и те не са дали резултат. Нарушаването на това изискване се определя като съществено процесуално нарушение и отменително основание. Някои от разгледаните случаи дават основание на ВКС и за извода, че органът, поискал прилагането на СРС, не познава изискванията на закона и въвежда в заблуда контролиращия орган⁸².

Предвид своето предназначение ЗСРС предвижда приложно поле на СРС извън досъдебното производство – за предотвратяване и разкриване на тежки престъпления и по отношение на **дейности, свързани със защитата на националната сигурност**.

Във връзка с това в чл. 12 ЗСРС приложното поле е конкретизирано с оглед на лицата и обектите, спрямо които могат да се използват СРС. Това са:

- лица, за които са получени данни и има основание да се предполага, че изготвят, извършват или са извършили тежки престъпления;
- лица, за чиито действия са получени данни и има основание да се предполага, че се използват от лицата от горната група, без да им е известен престъпният характер на извършваната дейност;
- обекти за установяване самоличността на посочените по-горе две групи лица;
- лица и обекти, свързани с националната сигурност;
- лица, които са дали писмено съгласие за използването на специални разузнавателни средства за опазване на живота или имуществото им.

⁸¹ Решение № 10 от 28 септември 2010 г. по к.д. № 10 от 2010 г. Обн., ДВ, бр. 80 от 12.10.2010 г.

⁸² Решение № 528 от 29.01.2010 г. по н.д. № 585/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.

Инструкция № 1 се отклонява от уредбата на закона в тази сфера и допуска прилагането на СРС по отношение на лица, за чиито действия са получени данни и има основание да се предполага, че се използват от **други лица** (а не само от лицата, за които са получени данни и има основание да се предполага, че изготвят, извършват или са извършили тежки престъпления, както е в закона), без да им е известен престъпният характер на извършваната дейност. Тази разпоредба разширява приложното поле на СРС в противоречие със закона и не следва да се прилага.

Посочените несъответствия обосновават необходимостта от уеднаквяване на подзаконовата уредба с разпоредбите на специалния закон и на последните – с тези на НПК. Нещо повече, необходимо е да се възприеме **единен режим за използване на СРС**, като всички принципни положения бъдат уредени в НПК, а чрез законова делегация (каквато в момента липсва) те да се доразвият в специалния закон, където да се уредят в детайли отделните хипотези.

2.2.2. Рег за използване на СРС

НПК определя най-общо процедурата по подаване на искане за използване на СРС, разрешението за това, реда и срока за прилагането им за **нуждите на наказателното производство**. За използване на СРС в досъдебното производство наблюдаващият прокурор подава **мотивирано писмено искане** до съда (чл. 173 ал. 1).

ЗСРС в чл. 13, основно изменен и допълнен през 2008 г. и частично през 2009 г., определя лицата, които съобразно тяхната компетентност имат право да искат използване на СРС и да използват събраните чрез тях данни и веществени доказателства:

- Главна дирекция „Борба с организираната престъпност“ (ГДБОП), Главна дирекция „Криминална полиция“, Главна дирекция „Охранителна полиция“, Главна дирекция „Гранична полиция“, дирекция „Вътрешна сигурност“, областните дирекции на МВР, специализираните дирекции (с изключение на дирекция „Технически операции“), териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели на ДАНС;
- службите „Военна информация“ и „Военна полиция“ към министъра на отбраната;
- Националната разузнавателна служба;
- наблюдаващият прокурор, който подава писмено мотивирано искане до съда за използване на специални разузнавателни средства по досъдебно производство (чл. 13, ал. 2).

След промените в ЗСРС от кръга на оправомощените лица отпаднаха главният прокурор, ВКП, ВАП, Военноапелативната прокуратура, апелативните прокурори, Софийската градска прокуратура (СГП), окръжните и военноокръжните прокуратури, НСлС и съответните следствени служби (новата редакция на текста отразява промените в структурата на полицията и Министерството на отбраната (МО), както и в досъдебното производство). Ос-

нователно правото да се иска използване на СРС от страна на прокуратурата е предоставено само на наблюдаващия прокурор с оглед на неговата роля в досъдебното производство, което е в съответствие с НПК.

Други органи извън посочените не могат да искат и да използват специални разузнавателни средства (чл. 13, ал. 3 ЗСРС). В Инструкция № 1 се възпроизвежда по-стара редакция на чл. 13, поради което кръгът на лицата не отговаря на определения в закона. Тази разпоредба е противозаконна в не следва да поражда действие. Запазването ѝ обаче, макар и хипотетично, може да породи объркване, което да забави даването на разрешение за използване на СРС, което пък от своя страна да забави или осуети разследването.

Реквизитите на искането за използване на СРС са нормативноустановени, макар че между разпоредбите на НПК и ЗСРС няма пълно съвпадение. В ЗСРС те са по-детайлно формулирани, а именно:

- пълно и изчерпателно посочване на фактите и обстоятелствата, даващи основание да се предполага, че се подготвя, извършва или е извършено тежко престъпление, които налагат използването им;
- пълно описание на извършените до момента действия и резултатите от предварителната проверка или разследването;
- установъчни данни на лицата или обектите, спрямо които ще се използват;
- срокът на ползването;
- оперативните способности, които трябва да се приложат;
- оправомощеното длъжностно лице, което да бъде уведомявано за получените резултати (чл. 14, ал. 1 ЗСРС).

Съгласно чл. 173, ал. 1 и 2 НПК искането на прокурора, който наблюдава разследването, трябва да съдържа същите реквизити, по-общо формулирани. Тъй като в досъдебното производство само наблюдаващият прокурор може да иска използването на СРС, в реквизитите на неговото искане не се включва информация за оправомощеното длъжностно лице, което да бъде уведомявано за получените резултати от използването на СРС.

За два случая НПК предвижда **допълнителни реквизити**. Когато искането е за разследване чрез служител под прикритие, ръководителят на структурата, която го осигурява и прилага, или оправомощено от него лице представя на компетентния да даде разрешение орган **писмена декларация от служителя**, че е запознат със задълженията си и задачите по конкретното разследване. Декларацията се съхранява от ръководителя на структурата и в нея вместо данни за самоличността на служителя се посочва личният му идентификационен номер, определен от структурата, която осигурява и прилага разследването чрез служител под прикритие (чл. 173, ал. 3 НПК). Когато специалните разузнавателни средства се използват със съгласието на лицето, спрямо което се използват, към мотивираното искане се прилага и **писменото съгласие** на това лице (чл. 173, ал. 5 и чл. 14, ал. 2 ЗСРС).

Разрешението за използване на СРС е **предварително** и се дава **само от съда**. Законодателят урежда диференцирано конкретния съдебен орган, до

който се отправя искането, в зависимост от подсъдността на престъплението, което се разследва, и в определени случаи – от професионалната принадлежност на обвиняемия. Съгласно общото правило искането се отправя до председателя на окръжния съд или изрично оправомощен от него заместник-председател (за София-град – на СГС). По дела, подсъдни на **специализирания наказателен съд**, разрешението се дава предварително от неговия председател или оправомощен от него заместник-председател (чл. 174, ал. 3 НПК). За използване на СРС по отношение на военнослужещите разрешението се дава от председателите на съответните окръжни военни съдилища или оправомощен от тях заместник-председател.

Разрешение за използване на специални разузнавателни средства дава председателят на съответния апелативен съд или изрично оправомощен от него заместник-председател, когато се иска прилагане на специални разузнавателни средства спрямо **съдия или административния ръководител или неговите заместници от съответния окръжен съд**.

Съдът, до който е отправено искането, е длъжен да се произнесе незабавно след получаването му, като актът и искането се връчват на органа, който го е направил (чл. 174, ал. 1-5 НПК и чл. 15 ЗСРС). НПК предвижда воденето на **регистър** на направените искания и издадените разрешения.

Самото **осигуряване и прилагане** се осъществява само от съответните структури на МВР – специализирана дирекция „Оперативни технически операции, специализирано звено за осигуряване и прилагане на разследване чрез служител под прикритие“, или на ДАНС – специализирана дирекция „Технически операции“ (чл. 175, ал. 1 НПК и чл. 20, ал. 1 ЗСРС). Министърът на вътрешните работи или писмено оправомощен от него заместник-министър, съответно председателят на ДАНС или писмено определен от него заместник-председател, въз основа на получено писмено разрешение от съответния съд следва да даде **писмено разпореждане** за прилагане на СРС от съответната структура. В зависимост от това, от коя дирекция се прилагат СРС, по-нататъшното разпореждане се дава от председателя на съответната дирекция или оправомощен от него заместник-председател. Като изключение по-съкратен ред е предвиден, когато е направено искане за използване на оперативния способ подслушване от дирекция „Вътрешна сигурност“ на МВР срещу служител на министерството – министърът на вътрешните работи може да предложи на председателя на ДАНС да издаде писмено разпореждане за прилагането му от специализираната дирекция „Технически операции“ на агенцията след получаването на писменото разрешение от съда.

За разлика от това във връзка с възможността СРС да се използват и за дейности, свързани с националната сигурност, Националната разузнавателна служба и разузнавателните служби на МО могат да притежават и прилагат СРС в рамките на своята компетентност (чл. 20, ал. 2 ЗСРС).

Законодателството предвижда изключения от общия ред за използване на СРС в ситуация на **неотложност**. В НПК такава хипотеза е предвидена само по отношение на един способ – **разследване чрез служител под прикритие** (чл. 173, ал. 4 НПК). Той може да се използва в неотложни случаи,

когато това е единствената възможност за осъществяване на разследването и по разпореждане на наблюдаващия прокурор. Преценката за наличието на ситуация на неотложност и за липсата на други възможности за извършване на разследването е предоставена на наблюдаващия прокурор и подлежи на санкция от съответния съд в срок до 24 часа. Дейността на служителя под прикритие се прекратява, ако в срок до 24 часа не бъде дадено разрешение от съответния съд, който се произнася и по съхраняването или унищожаването на събраната информация.

ЗСРС предвижда възможности за прилагането на **всички специални разузнавателни средства** в неотложни случаи, като прилагането им може да започне веднага след получаване на писменото разрешение от съда, без да се спазва последващата процедура на разпореждания, която вече беше описана. В ЗСРС липсва дефиниция на „неотложен случай“, а преценката е предоставена на **оправомощените ръководители на съответната дирекция**. Единственото изискване на закона е за **незабавно уведомяване** на министъра на вътрешните работи или писмено оправомощения от него заместник-министър, съответно на председателя на ДАНС или писмено оправомощения от него заместник-председател.

Препоръчително е уредбата да бъде доразвита, като в закона се определят ясни критерии за това, кои ситуации и кога се разглеждат като неотложен случай, а в уведомлението да се мотивира наличието на неотложен случай.

В случаите на **непосредствена опасност** от извършване на тежки умишлени престъпления или **заплаха за националната сигурност** съгласно чл. 18 ЗСРС специалните разузнавателни средства могат да се използват и без разрешение на съда, само въз основа на разпореждане на министъра на вътрешните работи или на писмено оправомощения от него заместник-министър, съответно на председателя на ДАНС или на писмено оправомощения от него заместник-председател. Използването се прекратява, ако в срок от 24 часа не бъде потвърдено от съда. С разрешението му се валидират и извършените до този момент действия. С решението си съдът се произнася и по съхраняването или унищожаването на събраната с използваните СРС информация.

Срокът за използване на специалните разузнавателни средства е **до два месеца** от даването на разрешението с възможност при необходимост да бъде продължен, но с не повече от 4 месеца, по реда за получаване на първоначалното разрешение, т.е. общият срок не може да бъде по-дълъг от 6 месеца (чл. 175, ал. 3-4 НПК и чл. 21 ЗСРС). С изтичането на разрешението срок използването на СРС се прекратява служебно от структурите, компетентни да ги прилагат.

Извън този случай ЗСРС предвижда още основания, на които се преустановява прилагането на СРС, обособени в две групи. В първата група попадат случаите, когато е постигната предвидената цел или използването им не дава резултати. В тези случаи органите, поискали разрешение за използването на СРС, отправят писмено искане до структурите, които ги прилагат. Във втората група са включени три хипотези, в които прилагането на СРС може да не започне или да бъде прекратено предсрочно от прилагащата структура:

първо, когато има опасност от разкриването на оперативните способности; второ, когато тяхното прилагане стане невъзможно; и трето, когато възникне опасност за живота или здравето на служителя под прикритие или на неговите възходящи, низходящи, братя, сестри, съпруг или лица, с които се намира в особено близки отношения, когато опасността произтича от възложените задачи (чл. 22, ал. 1-3 ЗСРС). Независимо от основанията за прекратяване специализираната структура, прилагаща СРС, е длъжна незабавно след прекратяването писмено да уведоми съда, издал разрешението, и органа, който го е поискал и е издал разпореждане за използването на съответното СРС. За втората група основания се изисква уведомлението да е **мотивирано**. Логиката на последното изискване е, че прилагащата специализирана структура сама преценява и взема решение за прекратяване или неизползване на СРС.

НПК урежда същите основания за прекратяване (чл. 175, ал. 5), но без да ги разделя в две групи. Предвидено е и писменото уведомление до органа, дал разрешението, който в случаите, когато събраната информация не се използва за изготвяне на веществени доказателствени средства, разпорежда нейното унищожаване (чл. 175, ал. 6). По силата на НПК във всички случаи на преустановяване прилагането на СРС уведомлението трябва да е мотивирано. Препоръчително е изискването на НПК за мотивирано уведомление да се въведе за всички основания по ЗСРС.

На органите, поискали разрешение за използване на СРС, се вменява задължението да подпомагат структурите, прилагащи СРС, с актуални данни за самоличността на лицата и обектите, спрямо които се прилагат (чл. 23 ЗСРС).

2.2.3. *Веществени доказателствени средства и доказателствена сила на данните, получени при използване на СРС*

В НПК се съдържат процесуалните правила за разследването чрез използване на СРС. Най-важно за доказването в наказателния процес са **резултатите** от прилагането на СРС и тяхното използване. По отношение на тях се прилагат някои от общите правила на НПК за изготвянето на веществени доказателствени средства и прилагането им към делото и специалните норми на НПК и ЗСРС. Съдът и органите на досъдебното производство са задължени да събират и проверяват и веществените доказателствени средства, изготвени при използването на специални разузнавателни средства, в предвидените от този кодекс случаи (чл. 125, ал. 2 НПК).

НПК определя, че два от оперативните способности – контролирана доставка и доверителна сделка, служат за събиране на веществени доказателства, а при разследването чрез служител под прикритие той се разпитва като свидетел (чл. 172, ал. 4). Извън общите правила за изготвяне на веществени доказателствени средства в НПК няма изрични текстове за това, как се изготвят доказателствените средства при използването на останалите оперативни способности. В ЗСРС са изброени веществените доказателствени средства, които се изготвят при използване на СРС – **кинозаписи, видеозаписи, звукозаписи,**

фотоснимки и белязани предмети (чл. 2, ал. 1), които представляват различен вид документиране в зависимост от използваното техническо средство⁸³.

С развитието на технологиите вероятно ще се появяват и нови видове веществени доказателствени средства. Тъй като с използването на СРС винаги се нарушават определени лични права (например временно се ограничават неприкосновеността на жилището и тайната на кореспонденцията и на другите съобщения – чл. 1, ал. 2 ЗСРС) и съществува риск от неправомерна намеса в личната сфера, **законодателството в тази сфера трябва не само да е изчерпателно и синхронизирано, но и да се осъвременява периодично.**

По правило веществените доказателствени средства, получени при използване на СРС, се изготвят в два екземпляра и в срок до 24 часа от изготвянето им се изпращат запечатани на прокурора, поискал разрешението, и на съда, дал разрешението (чл. 176, ал. 1 НПК). По изключение (въведено с изменението и допълненията на НПК в сила от 28.05.2010 г.) прокурорът, поискал разрешението, може да постанови изготвянето на веществените доказателствени средства **в повече от два екземпляра** (чл. 176, ал. 2 НПК). Това е възможно само когато за доказване се ползват и данните, получени при прилагане на СРС по друго наказателно производство или по искане на някой от специализираните органи, оправомощени да искат прилагане на СРС по ЗСРС. И в тази хипотеза в срок от 24 часа от изготвянето на веществените доказателствени средства запечатан екземпляр се изпраща на съда, дал разрешението, а останалите екземпляри – на прокурора, за прилагане към съответните наказателни производства.

Веществените доказателствени средства, получени при използване на СРС, се отразяват в протокол, съставен при условията и по реда на НПК. Като изхожда от принципа, че протоколите, съставени по този начин, са писмени доказателствени средства за извършване на съответните действия, за реда, по който са извършени, и за събраните доказателства (чл. 131 НПК), законодателят предвижда **специални изисквания към протокола за веществените доказателствени средства**, получени при използване на специални разузнавателни средства.

Първо, протоколът трябва да е подписан от ръководителя на структурата, изготвила вещественото доказателствено средство, и да има определени реквизити – да са посочени времето и мястото на прилагане на специалното разузнавателно средство и изготвянето на съответните веществени доказателствени средства, самоличността на контролираното лице, използваните оперативни способности и технически средства; текстово възпроизвеждане на съдържанието на вещественото доказателствено средство (чл. 132, ал. 2 НПК) и условията, при които са възприети резултатите от ползването (чл. 29, ал. 4, т. 5 ЗСРС).

⁸³ Конституционният съд приема, че повечето оперативни способности, по-конкретно наблюдението, подслушването, проследяването, проникването, белязването и проверката на кореспонденция и компютърна информация, са свързани с непосредствено изготвяне на веществени доказателствени средства като кинозаписи, видеозаписи, звукозаписи, фотоснимки и белязани предмети (вж. Решение № 10 от 28 септември 2010 г. по к.д. № 10 от 2010 г., обн., ДВ, бр. 80 от 12.10.2010 г.).

Второ, към протокола трябва да се приложат искането за използване на специалното разузнавателно средство, писменото съгласие на лицата за използването на СРС за опазване на живота, здравето и имуществото им в предвидените от закона случаи, разрешението за използването му и разпоредането на компетентния орган по реда на Закона за специалните разузнавателни средства (чл. 132, ал. 3 НПК).

Трето, неразделна част от протокола са **веществените доказателствени средства, които се прилагат към делото** (чл. 132, ал. 4 НПК) и се съхраняват по определения ред (чл. 29, ал. 5 ЗСРС). Към протокола могат да се прилагат скици, планове, схеми и други графични изображения (чл. 29, ал. 6 ЗСРС).

Спазването на тези изисквания е условие за валидност на протокола. Наред с тях в отделен текст на НПК (чл. 172, ал. 5) се разпорежда всички материали, изготвени при използването на СРС, включително компютърноинформационните данни, събрани и записани чрез специални технически средства, да бъдат **приложени към делото**.

Уредбата на доказателствената сила на данните, получени при използване на специални разузнавателни средства, е много важна както за ефективността на правосъдието, така и за баланса на правата и интересите на страните в процеса. Общото правило е, че в наказателното производство могат да се ползват само резултати, получени в рамките на направеното искане за използване на СРС. От това правило има две изключения. Първото е предвидено за случаите, когато при прилагането им се разкрият данни за друго тежко умишлено престъпление, за чието разследване е допустимо използването на СРС (чл. 177, ал. 2 НПК). Второто предвижда възможност за доказване на тежко умишлено престъпление (за чието разследване могат да се използват СРС) да се ползват и данните, получени при прилагане на СРС по друго наказателно производство или по искане на някой от специализираните органи, оправомощени да искат прилагане на СРС по ЗСРС (чл. 177, ал. 3 НПК). Умелото и в рамките на закона използване на тези изключения може да бъде много резултатно при разследване на престъпления, извършени от организирана престъпна група, между които обикновено има тясна връзка – както по линия на участниците в групата, така и между отделните деяния на групата.

Самата процедура по изготвяне на веществени доказателствени средства в хода на прилагането на СРС детайлно е уредена в глава IV от ЗСРС, като уредбата е съобразена и със спецификите на по-широкото приложно поле на закона. Документирането на резултатите от прилагането на специални разузнавателни средства се извършва на хартиен или друг носител от съответния орган на специализираната структура на МВР или ДАНС непосредствено след получаването им (чл. 25, ал. 1 ЗСРС). Незабавно след изготвянето му този носител се изпраща на органа, който е направил искането за използване на СРС. Заедно с него се изпращат и вещите, получени при контролирана доставка или доверителна сделка, а по искане на органа, поискал използването на СРС – и изготвените снимки, записи, скици и планове. Специализираните структури, които прилагат и осигуряват СРС, са задължени да съхраняват материалния носител в срока на ползване на СРС и да изготвят веществени доказателства.

НПК вменява в задължение на **доставчиците на компютърноинформационни услуги** да подпомагат съда и органите на досъдебното производство при събирането и записването на **компютърни информационни данни** чрез прилагане на специални технически средства, но само тогава, когато това се налага за разкриване на изброените в кодекса престъпления и са налице изискванията за прилагането на СРС. Искането за съдействие трябва да е мотивирано и в съответствие с тези изисквания на закона. В противен случай доставчиците могат да откажат съдействие.

От това, дали е спазен режимът на изготвяне на доказателствените средства при използване на СРС, зависи дали те ще могат да се приобщят към доказателствата по делото и да се използват в процеса. Това се установява в процеса на **проверка и оценка** на доказателствения материал, които са основни моменти в процеса на доказване⁸⁴. Спецификата на СРС налага органите на досъдебното производство и съдът при проверка на събраните със СРС доказателства да извършат всички необходими действия за проверка не само на достоверността на доказателствените материали (респективно на доказателствените средства), но и на спазването на установения процесуален ред за тяхното събиране⁸⁵. Наличието на което и да е от изброените по-долу нарушения на този ред прави невъзможно използването на резултатите от прилагането на СРС в процеса и може да осуети наказателното преследване:

- искането за използване на СРС не е било направено от компетентния орган;
- искането е било недопустимо;
- разрешението, дадено от съда, е било извън рамките на направеното искане;
- разпореждането на компетентния орган за прилагане на СРС се отклонява от разрешението, дадено от съда;
- СРС са прилагани, след като е изтекъл срокът на разрешението;
- СРС са прилагани без разрешение и такова не е дадено в определения срок от 24 часа;
- веществените доказателствени средства не са изготвени съгласно установения в закона ред;
- протоколът за изготвяне на веществените доказателствени средства не отговаря на предвидените в закона изисквания;
- веществените доказателствени средства не са изпратени в срок от 24 часа след изготвянето им на прокурора, поискал, и на съда, дал разрешение за използването на СРС.

Неспазването на реда и начина за събиране на веществени доказателствени средства чрез СРС има сериозни негативни последици.

На първо място, то може да доведе до неправомерно засягане на основни права и свободи на личността и до нарушаване на основните начала на

⁸⁴ Вж. подр. Павлов, Ст., Наказателен процес на Република България: обща част, с. 343-348.

⁸⁵ По изрична разпоредба на НПК (чл. 125, ал. 2) съдът и органите на досъдебното производство следва да събират и проверяват и веществените доказателствени средства, изготвени при използването на специални разузнавателни средства.

наказателния процес, което влияе отрицателно и върху процеса на доказване. Такива хипотези биха възникнали, ако веществените доказателствени средства, изготвени при използване на СРС, не обхващат целия срок, през който са прилагани СРС или цялата събрана информация (например подслушване, при което отделни реплики са извадени от общия контекст на водения разговор).

На второ място, може непосредствено да се възпрепятства доказването на престъплението. Често в такива случаи критиката се насочва срещу съда, без да се държи сметка за конкретните причини за представянето на негодни доказателства и недоказване на обвинението.

Тъй като изготвянето на веществените доказателствени средства е задължение изключително на съответните специализирани структури и се извършва в условията на секретност, е необходимо да се регламентират по категоричен начин действията им и да се осъществява контрол от страна на ръководителите на тези структури и органа, поискал използването на СРС, както и да се търси отговорност при нарушения, които водят до компрометиране на доказателствата или до използването на тези инструменти за нерегламентиран натиск. Конкретните предложения за законодателни промени включват още въвеждане на:

- срокове за изготвяне на веществени доказателствени средства;
- изискване всички резултати през целия срок на прилагане на СРС да се трансформират във веществени доказателствени средства;
- категорична забрана да се използва първичната информация, записана на материалния носител по чл. 24 ЗСРС, в наказателното производство⁸⁶.

ЗСРС задължава председателите на окръжните или апелативните съдилища, дали разрешения за използване на СРС, да включват в годишните си доклади „данни за броя на дадените разрешения и изготвените веществени доказателствени средства“ (чл. 29, ал. 8). Прегледът на тези данни от последните години очертава тенденция към **увеличаване на исканията и на издадените разрешения** за прилагане на СРС⁸⁷. Същевременно прилагането на СРС в повече от половината от случаите е **безрезултатно**. Това заключение се основава на съпоставяне на данните за разрешения брой СРС и изготвените при тяхното използване веществени доказателствени средства. Обобщена информация за това съдържа и първият годишен доклад на **парламентарната подкомисия** за контрол и наблюдение на процедурите по използване на специални разузнавателни средства, както и върху достъпа до трафични данни по чл. 250а, ал. 1 от Закона за електронните съобщения (ЗЕС) за 2010 г. Според доклада през този период българските съдилища са издали 15 864

⁸⁶ И сега ЗСРС предвижда тази информация да се отразява на хартиен или друг носител и тя да съответства на информацията, съдържаща се на материалния носител по чл. 24, който трябва да се съхранява от специализираните структури, прилагащи СРС, но няма санкции при неспазването на това изискване.

⁸⁷ Броят на исканията и издадените разрешения не отразява броя на досъдебните производства, тъй като в много случаи се иска разрешение за прилагане на повече от един оперативен способ.

разрешения за използване на СРС, постановили са 134 отказа, а изготвените веществени доказателствени средства са 3388⁸⁸.

Информацията за най-големите съдилища, в които са концентрирани и повече дела за ОПГ, още по-убедително илюстрира очертаната тенденция⁸⁹. Така например през 2010 г. в СГС⁹⁰ са издадени общо **6213 разрешения** по ЗСРС, постановените **откази са 15**, а постъпилите **веществени доказателствени средства – 709**. До 10.05.2010 г., когато влизат в сила измененията и допълненията в Закона за електронните съобщения (ЗЕС), съгласно които достъпът до данни вече се разрешава от председателя на районния съд или оправомощен от него съдия, разрешенията са 4942. За сравнение през 2009 г. същият съд е издал 3662 разрешения по ЗСРС, а по ЗСРС и ЗЕС – 5449, постановени са 15 отказа и са постъпили 390 веществени доказателствени средства, а за 2008 г. са издадени 2418 разрешения по ЗСРС, постановени са 21 отказа и са постъпили 329 ВДС⁹¹. Подобно е състоянието и в Окръжния съд – Пловдив, заемащ второ място в страната по натовареност след Софийския градски съд. Според отчетния доклад за работата му през 2010 г. при общ брой искания за използване на СРС от **1761** (936 от прокуратурата, а останалите 815 – на МВР/ДАНС) са издадени **1751** разрешения, по които на съда са предадени **197** веществени доказателствени средства. Това означава, че в преобладаващия брой случаи прилагането на СРС не е послужило на доказването в процеса.

През 2010 г. Бургаският окръжен съд, четвърти по брой на магистрати и натовареност в страната след СГС и окръжните съдилища във Варна и Пловдив, е издал **697** разрешения за употреба на специални разузнавателни средства – от тях **399** са по искане на прокурори, а **298** са по искане на ръководители на органите по чл. 13, ал. 1, т. 1 ЗСРЗ (Областни дирекции на МВР, ГДБОП, Главна дирекция „Криминална полиция“, Главна дирекция „Гранична полиция“ и ДАНС)⁹². Разрешените СРС през предходните две години са, както следва:

⁸⁸ Според обявените данни от същия доклад броят на лицата, спрямо които са прилагани СРС, е 5763, разрешените лично от министъра на вътрешните работи СРС за неотложни случаи на заплаха за националната сигурност са 142, но нито един български гражданин не е бил уведомен, че е подслушван и проследяван неправомерно, по реда на чл. 34з от ЗСРС.

⁸⁹ По данни от Доклада за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на следващите органи през 2010 г. (<http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>) най-много досъдебни производства от особен обществен интерес за организираната престъпност през 2010 г. (2/3 от всички досъдебни производства) са били наблюдавани в СГП, ОП – Пловдив, ОП – Варна, и ОП – Бургас, като най-голям брой обвинителни актове за организирана престъпност са внесени в съда от СГП (35), ОП – Пловдив (10), и ОП – Варна (10).

⁹⁰ През 2010 г. Наказателното отделение на СГС обсъжда на общо събрание въпроса, дали използването на СРС представлява основание за съда да разглежда делото при закрити врата при условията на чл. 263, ал. 1 НК и след обсъждане се стига до становището, че ако данните, получени в резултат на използване на СРС, не представляват държавна тайна, тъй като не застрашават нито националната сигурност, нито суверенитета на страната, тогава не следва да се ограничава публичността на съдебното заседание. Вж. Годишен отчет на дейността за 2010 г., Общо събрание на съдиите от Софийски градски съд, 14.03.2011 г.

⁹¹ След промените в Закона за електронните съобщения в сила от 10.05.2010 г. Софийският районен съд е бил сезиран с 5121 бр. искания по чл. 250а, ал. 1 ЗЕС, от които по 1114 са били постановени откази.

⁹² Най-масово използваният способ е подслушване с дадени 384 разрешения (55 %).

466 за 2009 г. и 236 за 2008 г. Същевременно за 2010 г. са постъпили общо **131** веществени доказателствени средства. Внесените с обвинителен акт и със споразумение досъдебни производства с веществени доказателствени средства през 2010 г. в Бургаския окръжен съд са общо **24**. В годишния доклад за дейността на съда е направен изводът, че „ефективността“ на използването им за съдебния район спрямо общия брой разрешения е **18,8 %**, а спрямо броя на лицата – **49,8 %**⁹³. Броят на разрешенията, издадени за защита на националната сигурност, е едва 41, или 5,88 % от всички.

В доклада се обосновава заключението, че многобройните искания за СРС, прилагани, когато традиционните способи на разследване не са дали резултат, **също не дават резултат за разкриваемост на престъпленията в региона.**

За същия период – 2010 г., Хасковският окръжен съд е издал **657** разрешения за прилагане на СРС и са изготвени едва **53** броя веществени доказателствени средства⁹⁴.

И в докладите на прокуратурата се отчита тенденция към значително увеличаване на исканията за използване на СРС. За 2010 г. увеличението е с 31,4 % спрямо предходната 2009 г. и около 2 пъти и половина спрямо 2008 г. Според обобщената статистика за 2010 г. искания за използването на СРС са направени за прилагането на 11 618 способа (при 8843 за 2009 г. и 4690 за 2008 г.), от които уважените от съда са 11 402 (98,1 %). Прокурорите са изготвили 3427 искания за справки с данни, по които са предоставени 3104 справки, или 90,6 %. Очертаните тенденции се обясняват с увеличаване ръст на новообразуваните дела за престъпления от особен обществен интерес – с 22 % спрямо 2009 г., с активизиране дейността на правоохранителните органи в противодействието на организираната престъпност или с усложняването на тежката престъпност (увеличаване броя на участниците, степента на организираност и използваните от тях средства за затрудняване и противодействие на разкриването им)⁹⁵.

Наред с тези обективни причини обаче не може да не се взема под внимание и изкушението на разследващите да прибягват по-често към събиране на доказателства със специални вместо с конвенционални процесуални средства за доказване.

⁹³ Вж. Годишен доклад за дейността на Окръжен съд – Бургас, и районните съдилища от Бургаски съдебен район за 2010 г. Съгласно данните от доклада 255 от исканията са били за физически лица, а 8 – за обекти с цел установяване самоличността на лица, извършващи престъпна дейност. СРС са били прилагани спрямо 263 души, от които 16 сами са поискали да бъдат подслушвани заради заплахи срещу живота и имуществото им, за което са дали писмено съгласие по чл. 12, ал. 2 ЗСРЗ. От издадените 697 разрешения исканията най-често са били за разкриване на следните престъпления: чл. 321 НПК – организирана престъпна група; за престъпления против паричната и кредитната система; за грабеж, кражба, изнудване; чл. 308, ал. 2 НПК; измама; пране на пари; контрабанда; престъпления против реда и управлението; подкуп и др.

⁹⁴ Отчетен доклад за работата на Окръжен съд – Хасково, 2010 г.

⁹⁵ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. (<http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>).

Каре 2. Рискове от нарастващото използване на СРС

„Данните за 2010 г. и тенденцията за значително увеличение на използваните СРС налагат обезпокоителния извод, че този способ за доказване прекалено често се използва в практиката при разследването, вместо по изключение съгласно закона. Прекомерното използване на СРС създава условия за дезинтересиране на разследващите органи от провеждането на други следствени действия и създава предпоставки за злоупотреба с данните, събрани чрез СРС. В тази насока е наложително законодателно да се преразгледа обемът на престъпленията, по отношение на които се допуска събиране на доказателства чрез СРС. Необходима е и законодателна промяна в посока засилване на контрола по използването на СРС, включително ограничаване на използването им чрез икономически лостове (лимитиране на броя и въвеждане на държавна такса за използването на СРС) и по-ефективен контрол, включително и съдебен, за унищожаването на изготвените веществени доказателствени средства, ако същите не могат да се ползват при разследването.“

Източник: Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г.

Липсата на единна статистика, основаваща се на унифицирани критерии и обхващаща цялото наказателно производство, не позволява да се направи заключение за точния процент на резултатност от прилагането на СРС.

2.2.4. Проблеми в практиката по прилагане на СРС

Ниската резултатност на използването на СРС и наличието на множество злоупотреби и нарушения се дължат на проблеми от различно естество – недостатъци в уредбата и нейното синхронизиране, изключително широк кръг престъпления, за които се прилагат, поведението и недостатъчната професионална квалификация на някои участници в процедурата по прилагането им, липсата на надеждни гаранции срещу злоупотреби и нарушения на основни човешки права и на цялостна ефективна система на независим контрол върху използването им.

• Проблеми във връзка с оперативните способности, използвани като СРС

Понастоящем законът регламентира няколко оперативни способа, които могат да се използват като специално разузнавателно средство – наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденция и компютърна информация, контролирана доставка, доверителна сделка и служител под прикритие.

Най-често използваният способ е **подслушването**⁹⁶, при което „чрез използване на технически средства, слухово или по друг начин се усвоява

⁹⁶ По данни на прокуратурата за 2010 г. най-често използваните оперативни способности са подслушване – 58,1 %, наблюдение – 20,7 %, и проследяване – 19,7 %. Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. (<http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>).

устна, телефонна или електронна комуникация на контролирани лица” (чл. 6 ЗСРС). От дефиницията е очевидно, че подслушването може да се осъществява чрез **различни технически средства**, а разрешението се дава само за оперативния способ, но не и за техническото средство. В практиката на съдилищата обаче това обстоятелство невинаги се взема под внимание и някои от тях **изключват доказателства**, събрани с разрешения оперативен способ, но с неустановени от съда технически средства. ВКС не споделя този подход към оценката на доказателствата, като приема, че той не е съобразен с настоящата правна уредба и лишава прокуратурата от възможността да обоснове обвинителната си теза⁹⁷. С оглед на бъдещата уредба обаче би трябвало в искането за използване на СРС и съответно в разрешението да се включат не само оперативният способ, но и възможните технически средства, тъй като те са част от СРС и чрез тях също се ограничават права и са възможни злоупотреби.

Подслушването е важен способ за разкриване на престъпната дейност и участниците в групата. С прилагането му обаче се свързват и редица рискове. Първо, възможно е пред съда да не се представят всички записи, а само тези от тях, които сочат за извършено престъпление. Второ, съдът може да не се ориентира дали е извършено престъпление само въз основа на разпечатките извън останалия контекст. Трето, записите от подслушани разговори често могат да създадат погрешно впечатление, тъй като са извадени от контекста – не се знае какво са говорили лицата преди това, трудно се улавя интонацията и т.н. Съдът трябва да изисква и прослушва целите записи, вместо да чете представените от прокуратурата разпечатки, но дори в този случай някои рискове не могат да се избегнат. Реално има и проблеми с доказването на това, кой всъщност говори по телефона, тъй като често картите за мобилни телефони не могат да се свържат директно с обвиняемите, обвиняемият не може да бъде задължен да говори, за да се направи експертиза за разпознаване на гласа и т.н. Затова подслушването по-скоро трябва да насочи разследващите органи към събирането на други доказателства, а не да се използва като основен способ, каквато е сега преобладаващата практика.

Препоръка за прилагането на специални техники на разследване като контролирани доставки, електронни и други средства за наблюдение, както и операции под прикритие се съдържа в Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност. В други международни актове и актове на ЕС също се обръща внимание на значението на тези способности за събиране на доказателства. В много държави прилагането им дава добри резултати в разкриването на организирани престъпни групи и техните ръководители. В България новите оперативни способности и видове СРС – **разследване чрез служител под прикритие, контролирана доставка и доверителна сделка**, въведени за пръв път в новия НПК и дефинирани в ЗСРС, все още не са детайлно и систематизирано уредени и не се използват достатъчно.

Съгласно дефиницията в ЗСРС (чл. 10в) служителът под прикритие е „служител от компетентните служби по Закона за Министерството на външните работи (ЗМВР), Закона за отбраната и въоръжените сили (ЗОВС) или от На-

⁹⁷ Решение № 516 от 16.12.2009 г. по н.д. № 539/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.

ционалната разузнавателна служба, оправомощен да установи или да поддържа контакти с контролирано лице, за да получи или разкрие информация за извършването на тежко умишлено престъпление и за организацията на престъпната дейност". В ЗМВР и Закона за ДАНС се определя, че функциите на служители под прикритие могат да се изпълняват само от определени от ръководителите на съответните ведомства служители.

Дейността на МВР със служителите под прикритие е уредена по-подробно в Наредба на МС за организацията на дейността по използване на служители под прикритие в МВР. В нея целите на този способ са по-широко формулирани от дефиницията в ЗСРС, а именно използване не само за целите на доказването в наказателния процес, но и за превенция, както и за дейности във връзка с националната сигурност. Описани са и функциите на служителя за изпълнение на тези цели, които най-общо се свеждат до „проникване в обкръжението или средата на лица, представляващи законоустановен интерес за органите на МВР, като използват прикритието си за осъществяване на наблюдение върху тях, за получаване на данни за замисляни, подготвяни, извършвани или довършени тежки умишлени престъпления и за целите на защита на националната сигурност" (чл. 5, ал. 1 от цитираната наредба).

В публикациите на тази тема, макар и все още оскъдни⁹⁸, се обръща внимание на недостатъчната и непълна уредба на разследването чрез служител под прикритие – липсата на позитивна регламентация на правомощията на служителя, на разрешена и неразрешена дейност, на основанията за освобождаване от наказателна отговорност за престъпление, извършено при прилагане на оперативния способ, на изрична забрана за провокация към престъпление, на връзката с оперативния способ доверителна сделка и последиците от това и т.н.

От своя страна статистическите данни показват, че макар и в несравнимо по-малки мащаби от останалите СРС, разследването чрез служител под прикритие заедно с доверителната сделка вече се прилага. Официалните данни, доколкото съществуват, се разминават, но според проведено проучване от фондация „Риск Монитор" за 2009 г. от окръжните съдилища в страната са издадени общо 35 разрешения, от които 15 от ОС – Пловдив, и 14 от СГС, докато през 2010 г. те са вече 63, 47 от които от СГС⁹⁹.

От въвеждането на оперативния способ „разследване чрез служител под прикритие" прилагането му продължава да е предмет на дискусии. От едната страна са мненията, че това е извънредно средство, което трябва да се прилага само по изключение, като допълнение на други доказателствени средства и когато доказването с други средства е невъзможно¹⁰⁰, но че е подходящ инструмент за разкриване и предотвратяване на тежки престъпления и за събиране на информация отвътре, която да бъде годна за използване в нака-

⁹⁸ Вж. Паунова, Л., Пл. Дацов, Цит. съч., с. 170-185; Смедовска-Тонева, Р., Специални методи за борба с организираната престъпност – агенти под прикритие, Фондация „Риск Монитор", С., 2011.

⁹⁹ Вж. Смедовска-Тонева, Р., Цит. съч., с. 25.

¹⁰⁰ Вж. Паунова, Л., Пл. Дацов, Цит. съч., с. 170.

зателния процес. На противоположната страна са мненията, че тази фигура, свързана с неразкриването на самоличността, реципирана от наказателния процес на други страни, не е съобразена с българските условия и използването ѝ у нас вместо да улеснява доказването, води до събиране на негодни доказателства.

Поради все още рядкото прилагане на този инструмент в практиката обаче, критиките засега са насочени главно към правната уредба. Част от тях се отнасят до чл. 173, ал. 3 НПК, който след измененията от 2010 г. предвижда в декларацията на служителя под прикритие да се посочва личният му идентификационен номер, определен от структурата, която осигурява и прилага разследването чрез служител под прикритие. Липсата на данни за самоличността му не дават възможност на съда, който разрешава използването на този оперативен способ, да установи, че вписаните в нея изявления изхождат именно от лицето, която я е подписало. За целта се предлага в декларацията на лицето да се включат данни за неговата самоличност, а в регистъра за исканията и разрешенията, който не е публичен, да фигурира само идентификационният код. Понастоящем данните за самоличността на служителя под прикритие могат да се предоставят на наблюдаващия прокурор и на съда само след мотивирано писмено искане до министъра на вътрешните работи или председателя на ДАНС, съответно техни оправомощени заместници (чл. 123а, ал. 3 НПК).

Друг недостатък на сегашната уредба е еднаквият срок за прилагането на всички СРС. Поради спецификата на този способ обаче, за да изпълни предназначението си, е необходимо да се предвиди по-дълъг срок. Сега много често служителите под прикритие, доколкото въобще се използват, се изтеглят на много ранен етап от разследването. Още при първото повдигане на обвинение на практика служителът се изтегля, защото в противен случай той също следва да бъде задържан. А веднъж изтеглен, служителът под прикритие става неизползваем, тъй като неговото участие вече е разкрито. Ако пък не бъде изтеглен, но и не бъде обвинен или задържан заедно с останалите участници, значително се увеличава рискът той да бъде разкрит, тъй като се пораждат съмнения защо неговото поведение е останало без последици. По принцип, когато се вземе решение, че в определено разследване ще се използва служител под прикритие, той трябва да остане до края, докато не бъде разкрита цялата група. Това понякога може да отнеме много време, а ако се бърза с повдигането на обвинения, каквато е практиката в България, се осуетява възможността разследването да достигне до другите участници.

При използването на някои оперативни способности се наблюдава липса на яснота за същността им и за отграничаването им от веществените доказателствени средства, изготвени при прилагането им. Съдебната практика в повечето случаи допринася за преодоляване на тази тенденция, за уеднаквяване на практиката на предходните инстанции, както и за избягване на пропуски в работата на органите, прилагащи СРС, с оглед събирането на годни доказателства. Така например в Решение № 809 от 07.01.2010 г. по гр.д. № 15538/3008 г., Г.К., I г.о. на ВКС се потвърждава, че белязаните пари не са специални разузнавателни средства. Като се позовава на чл. 2, ал. 1 и ал. 3

ЗСРС съдът подчертава, че „оперативен способ – специално разузнавателно средство, е белязването на парите“, докато самите пари са веществени доказателства, които се изготвят чрез използване на този способ. Поради това съдът приема, че използването на белязани пари в полицейска операция не се подчинява на режима на СРС.

В практиката на ВКС се срещат и някои дискуссионни решения на проблемите, произтичащи от различното тълкуване и прилагане на правната уредба на СРС. В Решение № 504 от 22.11.2005 г. по н.д. № 1072/2004 г., III н. о. на ВКС се обръща внимание на двете категории писмени разрешения от компетентните органи във връзка с реда, начина и средствата за използване на СРС, чието наличие е задължително, но се обосновава различното им правно значение за валидното събиране на доказателствата. Потвърждава се, че наличието на разрешение на съда към момента на събирането на веществени доказателствени средства чрез СРС е абсолютно основание за тяхната валидност. Същевременно, макар да се подчертава, че за законосъобразното събиране на веществени доказателства чрез СРС е необходимо разпореждането за техническото им обезпечаване да предхожда започването на използването им, се допуска отклонение от това изискване. Приема се, че ако разрешението на министъра на вътрешните работи, което има „единствено за цел осигуряване на техническото изпълнение на първото разрешение“, е дадено, след като е започнало използването на СРС, нарушението не е от категорията на съществените, при условие че използването е съгласно срока и вида на СРС, определени в разрешението на съда. „Дали това разрешение ще съвпада или ще последва по време разрешението на органа по чл. 111а НПК, няма да опорочи валидността на самото действие – събирането на веществени доказателствени средства чрез СРС, стига то да е налице, да е издадено от министъра на вътрешните работи и действието да е осъществено от предвидените в закона технически дирекции на МВР по чл. 20 ЗСРС.“ Аргумент за това се открива в предвидената в чл. 17 ЗСРС възможност в неотложни случаи прилагането на СРС да може да започне веднага след получаване на писменото разрешение от съда, за което незабавно се уведомява министърът на вътрешните работи или писмено упълномощеният от него заместник-министър. Тази позиция, изразена по конкретен казус, отхвърля тезата за опороченост на доказателствата поради липса на предхождащо разпореждане на министъра. Тя обаче не бива да се абсолютизира, като се утвърждава една практика на неспазване на закона. Хипотезата при неотложен случай представлява изключение, което не бива да се превръща в правило. Освен това при неотложен случай има 24-часов срок, а в интерпретацията на ВКС не се поставя такова ограничение. След като законът задължава съда да се произнесе незабавно по искането, не е оправдано министърът на вътрешните работи (или писмено оправомощеният от него заместник-министър) и председателят на ДАНС (или писмено оправомощеният от него заместник-председател) да не бъдат обвързани да издадат разпореждане във възможно най-кратък срок след получаването на разрешението. Изключението, което законът допуска, е само за разгледаните хипотези на неотложен случай и непосредствена опасност.

За постигането на по-добри резултати при разследването и събирането на доказателства за ОПГ следва да се развиват и способите за това, включително

да се въвеждат нови способности, като се използват и постиженията на технологиите – например GPS проследяване.

- **Проблеми във връзка с контрола върху използването на СРС**

Случаите на злоупотреба със СРС и скандалите около тези случаи, станали публично известни в последно време, както и широкото използване на СРС, дори когато това не се налага, извежда на преден план проблема за контрола върху тях.

В нова глава четвърта „а“ ЗСРС урежда контрола и наблюдението на СРС. Контролът за правомерното използване на СРС се осъществява от ръководителите на съответните структури, които ги прилагат (чл. 34а ЗСРС), т.е. контролът е вътрешен, а не независим.

С изменения от края на 2009 г.¹⁰¹ наблюдението е възложено на комисия към Народното събрание. Тя има статут на постоянна подкомисия към Комисията по правните въпроси и следва да осъществява предвидения в чл. 34б ЗСРС и чл. 261б ЗЕС парламентарен контрол и наблюдение на процедурите по разрешаване, прилагане и използване на СРС, съхраняването и унищожаването на получената чрез тях информация, както и за защита на правата и свободите на гражданите срещу незаконосъобразното използване на специални разузнавателни средства. Комисията е избрана от Народното събрание (НС) на 22 декември 2009 г. и работи по вътрешни правила, приети от НС на 11 февруари 2010 г. Подкомисията представя ежегодно до 30 април доклад за извършената дейност пред Комисията по правни въпроси, която е длъжна да разгледа доклада и до 31 май да го представи пред НС. Опитът на подкомисията не е достатъчно дълъг, тя работи при почти пълна липса на публичност, заседанията ѝ са секретни, но се налага мнението, че тя няма капацитет да изпълнява възложените ѝ от закона правомощия. Това се признава и от самите членове на подкомисията. Същевременно дискусиата за необходимостта от създаването на ефективни механизми за засилен контрол все още не е довела до конкретни решения¹⁰².

Като единствен орган, оправомощен да дава разрешение, съдът прави преценка за наличието на законните предпоставки и основателността на искането за използване на СРС спрямо определено лице или лица, заподозрени в извършване на престъпление. Той трябва да прецени дали съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин, или установяването им е свързано с изключителни трудности. Без такава преценка е недопустимо прилагането на СРС. Съдът обаче често няма как да познава в детайли случая, не разполага с оперативното дело и преценява

¹⁰¹ С измененията са отменени текстовете от 2008 г., с които наблюдението бе възложено на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства.

¹⁰² Предложените от опозиционни партии (БСП и ДПС) промени в ЗСРС относно контрола върху използването им бе отхвърлено на 1 юни 2011 г. от управляващото мнозинство, което се ангажира с обещание за свой проект. Отхвърленото предложение включваше създаване на 7-членен обществен съвет към министъра на правосъдието, който да контролира съхраняването и унищожаването на информация, придобита чрез СРС, отпадане на наблюдаващите прокурори от кръга на заявителите, които могат да искат СРС, и др.

само въз основа на изложените от специализираните служби или от прокуратурата факти и обстоятелства и на тяхната преценка за невъзможността да се приложи друг способ, което може да повлияе върху обективността на преценката. Вероятно това е и причината за изключително малкия брой откази¹⁰³. Сред съдиите е широко разпространено мнението, че мотивирането на исканията много често е формално и затруднява преценката. Не е изключение и заобикалянето на правилата за подсъдността, за да се осигури „подходящ“ съд или съдия за даване на разрешение. Тъй като не съществува друг механизъм за контрол, в правомощията на всеки съд е да не приема искания, отправени в нарушение на правилата за подсъдността¹⁰⁴. Не е изключено също така съдът да бъде заблуден – поради незнание от страна на тези служби и органи или умишлено, за тяхно улеснение или дори за използване на СРС не по предназначението им. Скандалите само през 2011 г. (от нерегламентираните подслушвания на директора на Агенция „Митници“ до случаите на масови подслушвания, без да се потвърдят обосноваността и необходимостта от прилагането на този оперативен способ) са показателни за това.

За да може предварителният съдебен контрол да бъде обективен и ефективен, органите, които са оправомощени да искат разрешение, трябва да действат отговорно, компетентно и при засилена система на вътрешен контрол. Това е още по-наложително, като се има предвид, че съдът е изключен от последващия контрол върху прилагането на СРС и използването им за изготвяне на веществени доказателства. Не е необходимо съдът да бъде натоварен с цялостния контрол, но след като е издал разрешение за използване на СРС, трябва да му бъде осигурен достъп до информацията за конкретния случай, за да може във всеки последващ момент да е ясно какво е било поискано и за какво е било използвано. Във връзка с това е необходимо воденето на **регистър на направените искания и издадените разрешения** да се доразвие, като подробно се регламентират подлежащите на вписване в регистъра обстоятелства, срокове, отговорност за воденето и поддържането му, както и гаранции за неговото добросъвестно водене. Това е необходимо и защото, поне според сега действаща уредба, самото искане се връща на подателя му¹⁰⁵, а регистърът не е публичен. Тази необходимост е очевидна и при преустановяване прилагането на СРС. Законът предвижда в този случай съдът, дал разрешение, да бъде уведомен незабавно писмено и мотивирано и да разпореди унищожаване на събраната информация в случаите, когато тя няма да се използва за изготвяне на веществени доказателствени средства (чл. 175, ал. 6 НПК). Съдът обаче няма правомощия за последващ контрол по изпълнението на издаденото разпореждане и не може да възпрепятства евентуални злоупотреби с неунищожена информация.

¹⁰³ Според Годишния доклад за дейността на ОС – Бургас, за 2010 г. отказите за прилагане на СРС, включително и на исканията за продължаване на срока за използването им, са най-често поради необоснована необходимост.

¹⁰⁴ Вж. Доковска, Д., Изказване на Кръгла маса: „Необходими законодателни промени в нормативната уредба на СРС“. – Сп. „Правен свят“, 21.02.2011 г. (<http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=22619>).

¹⁰⁵ Дискусионен е и въпросът, дали не следва да се промени и това положение и копие от искането да остава в съда при спазване на необходимите мерки за конфиденциалност.

Дефектите на българския модел на използване на СРС, особено тези, които рефлектират върху правата на човека, са причина за завеждане на дела срещу България пред ЕСПЧ и за осъждането на страната. Те са систематизирани в решението на съда от 28 юни 2007 г. по дело, образувано по жалба № 62540/00 на Асоциацията за европейска интеграция и права на човека и Екимджиев. България е осъдена за нарушение на чл. 8, 13 и пар. 1 ЕКПЧ¹⁰⁶. В решението се констатира, че лицата, спрямо които се прилагат специални разузнавателни средства, не се уведомяват за това и липсата на информация (след като ВАС е приел, че информацията е класифицирана) ги лишава от възможността да търсят обезщетение за нарушените им права. Заключение ето на съда е, че **българското законодателство не съдържа достатъчно гаранции срещу риска от злоупотреби** при използването на специални разузнавателни средства и не предоставя ефективни средства за защита срещу неправомерно използване на СРС и за компенсация при нарушаване на човешките права. Подобен механизъм за информиране на гражданите, когато те неправомерно са били подслушвани и проследявани, има в много други европейски държави. Другото важно заключение е, че българското законодателство **не предвижда механизъм за достатъчно ефективен и независим контрол** върху използването на СРС. ЕСПЧ вижда опасност от злоупотреба с власт, ако контролът е възложен на министъра на вътрешните работи, който не само е политическо назначение, но и участва непосредствено в процеса на прилагане на СРС и нито той, нито друг служител е длъжен редовно да докладва на независим орган или публично да информира обществото за цялостното функциониране на системата или на мерките, приложени в отделните случаи. В решението си (т. 87) съдът, като се позовава на други свои решения, дава за пример съществуващи независими контролни органи в различни държави – специален борд или съвет, избран от парламента, независима комисия или специален комисар, който заема висок пост в съдебната система или има квалификацията да го заема, или контролна комисия, състояща се от членове с квалификация, еквивалентна на съдия от Върховен съд. Позицията на съда е, че е необходим независим външен контрол. В изпълнение на решението на съда се предприемат законодателните промени, довели до създаване на парламентарната подкомисия. Нейната кратка практика обаче показва, че това не е удовлетворяващо решение за преодоляване на разгледаните дефицити¹⁰⁷.

Необходимостта от засилени гаранции срещу използването на СРС като инструмент за произвол и злоупотреби се споделя от представителите на защитата в процеса, на съдийската общност и обществото. В организационен план са възможни различни решения, но при приемането на което и да е от тях задължително трябва да се съобразят и изискванията, посочени в ре-

¹⁰⁶ Вж. Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiiev v. Bulgaria (Application no 62540/00), Judgment 28.6.2007, European Court of Human Rights – <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=association&sessionId=86974049&skin=hudoc-en>

¹⁰⁷ В първия доклад на подкомисията липсват данни за броя на гражданите, които са били уведомени, че спрямо тях са били прилагани неправомерно специални разузнавателни средства. Нейни членове признават, че подкомисията няма капацитет да проверява законосъобразното прилагане на СРС, нито да информира гражданите (Вж. по-подр. сп. „Правен свят” – новини, <http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=23327>).

шението на ЕСПЧ по посоченото по-горе дело. Особено важно е органите, осъществяващи оперативно ръководство и контрол, да докладват редовно на независим орган и на обществото за работата си. Разширяването на правомощията на съда с оглед осъществяването на текущ и последващ контрол е наложително.

3. ДРУГИ СПЕЦИАЛНИ СПОСОБИ И ПРАВНИ ИНСТИТУТИ, ПРИЛОЖИМИ В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРЕСЛЕДВАНЕ НА ОРГАНИЗИРАНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

3.1. ДОСТЪП ДО ТРАФИЧНИ ДАННИ ПО ЗАКОНА ЗА ЕЛЕКТРОННИТЕ СЪОБЩЕНИЯ (ЗЕС)

Развитието на новите технологии дава нови възможности на разследването и доказването в наказателния процес. Разбира се, използването им трябва да е законово регламентирано и да съдържа достатъчно гаранции срещу нарушаване на конституционните права и свободи на личността, както и на сигурността на обществото. Такава възможност се предоставя чрез уредбата на достъпа до трафични данни в ЗЕС. С изменения в ЗЕС в сила от май 2010 г. се създава задължение за предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, да съхраняват за срок от 12 месеца определени данни¹⁰⁸, създадени или обработени в процеса на тяхната дейност, които са необходими **за нуждите на разкриването и разследването на тежки престъпления и компютърни престъпления** (по чл. 319а – 319е НК), както и за **издирване на лица** (чл. 250а ЗЕС). Оттук следва, че предоставянето на достъп до тези данни като изключение от установения ред в закона е ограничено само до тези цели.

Достъпът до тези данни като способ за разкриване и доказване на престъпления по своята същност наподобява оперативните способности, които се използват за СРС. Той също е свързан с навлизане в защитената лична сфера и би трябвало да бъде по-прецизно регулиран. Още повече, че кръгът на лицата, които имат право да искат извършване на справка за определените в закона данни, е много по-широк от кръга на лицата, които могат да искат прилагане на СРС. С такова право съобразно тяхната компетентност разполагат ръководителите на:

- специализираните дирекции, териториалните дирекции и самостоятелните териториални отдели на ДАНС;
- Главна дирекция „Криминална полиция“, ГДБОП, Главна дирекция „Охранителна полиция“, Главна дирекция „Гранична полиция“, дирекция „Вътрешна сигурност“, Столичната дирекция на вътрешните работи, областните дирекции на МВР и териториалните звена на ГДБОП;

¹⁰⁸ Това са данни, необходими за проследяване и идентифициране на източника на връзката; идентифициране на направлението на връзката; идентифициране на датата, часа и продължителността на връзката; идентифициране на типа на връзката; идентифициране на крайното електронно съобщително устройство на потребителя или на това, което се представя за негово крайно устройство; установяване на идентификатор на ползваните клетки.

- службите „Военна информация“ и „Военна полиция“ към министъра на отбраната;
- Националната разузнавателна служба;
- компетентен орган на друга държава, когато това е предвидено в международен договор, който е в сила за Република България¹⁰⁹.

Реквизитите на искането са нормативноустановени: правното основание и целта, за която е необходим достъпът; регистрационният номер на преписката, за която е необходимо извършване на справка; данните, които трябва да се отразят в справката; периодът, който да обхваща справката; определеното длъжностно лице, на което да се предоставят данните (чл. 250б, ал. 2 ЗЕС).

Достъпът до посочените данни след промените в ЗЕС от 2010 г. се осъществява след **разрешение от председателя на районния съд или от оправомощен от него съдия** по седалището на органа, който е поискал достъп¹¹⁰, за което се издава **разпореждане** за предоставяне на достъп до данните¹¹¹. За дадените разрешения или откази в съответните районни съдилища се води **специален регистър, който не е публичен** (чл. 250в, ал. 3 ЗЕС). Предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, са длъжни да осигурят възможност 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата за постъпване на разпореждането и да изготвят справката в най-кратък срок, но не повече от 72 часа от постъпване на разпореждането. Макар за осигуряването на достъп да е необходимо съдебно разрешение, законът оправомощава министъра на вътрешните работи или писмено оправомощени от него длъжностни лица да определят конкретен срок, в който данните да бъдат изпратени (чл. 250д, ал. 2 ЗЕС).

Уредбата на контрола върху този способ и гаранциите срещу злоупотреба разкрива липса на системност и поражда въпроси. Предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги във връзка със задължението си да предоставят достъп в определените от закона случаи, имат общи и конкретни задължения към различни органи и институции, без да са ясно уредени санкциите при неспазване на тези задължения. Не е последователно решен и въпросът за отговорността на самите органи и институции, оправомощени да получават информация, да изпълняват наблюдаващи, надзорни или контролни функции, нито за независим външен контрол върху тях.

¹⁰⁹ В този случай е необходимо писмено разрешение от председателя на Софийския градски съд или от оправомощен от него съдия, за което се издава разпореждане за предоставяне на достъп до данните. За дадените разрешения или откази в Софийския градски съд се води специален регистър, който не е публичен. За резултата от изготвената справка за данните компетентният орган на другата държава се уведомява по предвидения в международния договор ред.

¹¹⁰ Достъп до данни, които се отнасят до председател на районен съд, негов възходящ, низходящ, брат или сестра, съпруг или лице, с което се намира във фактическо съпружеско съжителство, се осъществява след разрешение от председателя на съответния окръжен съд.

¹¹¹ Разпореждането задължително съдържа: 1. данните, които следва да се отразят в справката; 2. периода, който да обхваща справката; 3. определеното длъжностно лице, на което да се предоставят данните; 4. име, длъжност и подпис на съдията.

На първо място, ръководителите на предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, са задължени да изпращат на **Комисията за регулиране на съобщенията** списък, съдържащ актуален адрес за получаване на разпореждането, както и име, презиме, фамилия и длъжност на оправомощените длъжностни лица, които да получават разпорежданията за достъп, и телефони за връзка с тях. При промяна на данните в срок до 24 часа се уведомява писмено Комисията за регулиране на съобщенията и нейният председател незабавно предоставя списъците на ръководителите на органите, оправомощени да искат достъп.

На второ място, справката за данните се регистрира в специален регистър и се изпраща на определеното в разпореждането **длъжностно лице**, на което да се предоставят данните.

На трето място, за нуждите на наказателното производство данните се предоставят **на съда и на органите на досъдебното производство** при условията и по реда на Наказателно-процесуалния кодекс (чл. 250в, ал. 4 ЗЕС). Същевременно в специален текст на НПК се постановява, че по искане на съда или на органите на досъдебното производство всички учреждения, юридически лица, длъжностни лица и граждани са длъжни да запазят и да предадат намиращите се у тях предмети, книжа, компютърни информационни данни, включително за трафика, които могат да имат значение за делото (чл. 159, ал. 1 НПК). Последните две разпоредби създават впечатлението, че е възможно допускане на достъп по искане на органите на досъдебното производство и без разпореждане на съда. Това впечатление се потвърждава от данните на първия доклад на парламентарната подкомисия за контрол върху СРС от 10 май 2010 г., според които до края на същата година по реда на чл. 159 НПК – без съдебно разрешение, са поискани 29 688 достъпа до трафични данни (от службите „Военна информация“ и „Военна полиция“ към министъра на отбраната и от Националната разузнавателна служба), като отказите са около 1000¹¹².

На четвърто място, **Комисията за защита на личните данни** има правомощия на наблюдаващ орган по отношение на сигурността на данните и упражнява надзор върху дейността на предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, за спазване на определените в закона правила при съхранение на данните, до които се допуска достъп, за гарантиране тяхната защита и сигурност. За тази цел са й предоставени и широк кръг права (чл. 261а ЗЕС). Предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, са задължени ежегодно до 31 март да предоставят на Комисията за защита на личните данни определената в закона статистическа информация. Комисията за защита на личните данни от своя страна е задължена да обобщава тази информация и ежегодно да я предоставя на Народното събрание и на Европейската комисия в двумесечен срок от получаването ѝ.

На пето място, предвиден е и **парламентарен контрол и наблюдение** на процедурите по разрешаване и осъществяване на достъп до данните, определени в ЗЕС, както и за защита на правата и свободите на гражданите срещу

¹¹² Вж. по-подр. сп. „Правен свят“ – новини, <http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=23327>

незаконосъобразен достъп до тези данни. Парламентарният контрол е организиран по аналогичен начин с контрола върху СРС и е възложен на същата подкомисия на Народното събрание (чл. 261б ЗЕС). Подкомисията има право също да изисква информация от предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги, както и от Комисията за защита на личните данни, да проверява реда и начина на съхраняване на данните, до които се допуска достъп, на исканията и разпорежданията, както и реда за унищожаването на съответните данни и т.н. МВР, МО, ДАНС, Националната разузнавателна служба и главният прокурор имат задължение ежегодно до 31 март да изготвят и да предоставят на парламентарната подкомисия обобщена статистическа информация за направените искания, издадените съдебни разпореждания, получените и унищожените справки за данните, до които се допуска достъп. Комисията има редица правомощия при констатирането на неправомерно използване, съхраняване или унищожаване на данните, до които се допуска достъп. Тя има и задължение да уведомява служебно гражданите, когато спрямо тях е искан или осъществен неправомерен достъп до данни, до които се допуска достъп по ЗЕС, подобно на задължението по ЗСРС. Изключение се допуска от закона и гражданите не се уведомяват само когато това ще създаде опасност за постигане на целите, за които се допуска достъп до данните.

На шесто място, предвидени са правила срещу неправомерна намеса, например изискване справка да се извършват единствено от длъжностни лица, писмено оправомощени от съответния ръководител на предприятието (чл. 250д, ал. 3 ЗЕС), и изискване за унищожаване в 6-месечен срок от датата на получаването ѝ на справка, която не се използва при образуване на досъдебно производство, независимо дали представлява класифицирана информация (чл. 250е ЗЕС). Тези правила обаче не се съпровождат от гаранции за спазването им и контрол върху този процес.

3.2. СПОРАЗУМЕНИЕТО ПО ДЕЛА ЗА ОПГ

Институтът на споразумението е предвиден в НПК като способ за решаване на делото в **досъдебното или съдебното производство** с изключение на делата за изброените в закона тежки умишлени престъпления (чл. 381, ал. 2 НПК)¹¹³.

В досъдебното производство то може да се използва по предложение на прокурора или защитника след приключване на разследването при наличието на определени условия: да са възстановени или обезпечени нанесените с престъплението имуществени вреди, ако има такива; споразумението да е в писмена форма, да е подписано от прокурора, защитника и обвиняемия, който декларира, че се отказва от съдебно разглеждане на делото по общия

¹¹³ В глава девета на Инstrukция № 1 от 22 март 2004 г. за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване, издадена от Прокуратурата на Република България, Министерството на вътрешните работи и Националната следствена служба въз основа на стария НПК, се съдържа обща характеристика на споразумението и по-детайлна уредба на законоустановените предпоставки (материално- и процесуалноправни) за решаване на делото със споразумение.

ред. Споразумението трябва да съдържа съгласие по всички основни въпроси във връзка с извършеното деяние и правната му квалификация, вината, вида и размера на наказанието и неговото изпълнение, съдбата на веществените доказателства, когато не са необходими за нуждите на наказателното производство по отношение на други лица или други престъпления, и възлагане на разноските по делото (чл. 381, ал. 5 НПК). След изготвянето на споразумението то се внася от прокурора заедно с делото незабавно в съответния първоинстанционен съд. Съдът насрочва делото в 7-дневен срок от постъпването му и го разглежда еднолично. В съдебното заседание участват прокурорът, защитникът и обвиняемият. Съдът има право да предлага промени в споразумението, които се обсъждат с прокурора и защитника, след което се изслушва обвиняемият.

Ако съдът одобри споразумението, то се подписва от прокурора, защитника и обвиняемия и неговото съдържание се вписва в съдебния протокол. Ако съдът не одобри споразумението, той връща делото на прокурора, при което отпада доказателствената стойност на самопризнанието на обвиняемия.

Съдът се произнася с определение, което е окончателно. Одобреното от съда споразумение за решаване на делото има последиците на влязла в сила присъда (чл. 383, ал. 1 НПК).

Делото може да бъде решено със споразумение и в съдебното производство – първоинстанционният съд може да одобри споразумение, постигнато след образуване на съдебното производство, но преди приключване на съдебното следствие (чл. 384, ал. 1 НПК). Споразумението се одобрява само след съгласието на всички страни.

С оглед практическото прилагане на споразумението е необходимо да се има предвид, че за да се стигне до споразумение и обвиняемият да се съгласи, трябва да има достатъчно събрани доказателства. Погрешно е да се приеме, че споразумението освобождава прокуратурата и разследващите органи от задължението им да събират доказателства.

Този институт може успешно да се използва по дела за ОПГ, тъй като законът дава възможност, в случай че производството е срещу няколко лица или за няколко престъпления, споразумение да бъде постигнато за някои от лицата или за някои от престъпленията (чл. 381, ал. 7 НПК).

Общественото мнение обаче е склонно да подценява тежестта на наказанията, налагани при сключване на споразумение.

Представители на съда и прокуратурата също изразяват мнението, че за извършените тежки престъпления е по-добре да се наложи по-тежко наказание, но признават, че в повечето случаи, при които много по-бавно и трудно може да се стигне до осъдителна присъда, споразумението е полезен институт за съвременно наказване на престъпността¹¹⁴. Налагането на наказание, макар

¹¹⁴ Срещат се и мнения, макар и като изключение, че широкото прилагане на споразумението измества функциите на съда и го превръща в регистратор на това, което става между страните.

и по силата на сключено споразумение, е в обществен интерес, особено като се има предвид, че за да се одобри споразумението от съда, обвиняемият трябва да е възстановил причинените вреди. Поради това е наложително да се преодолее съществуващото неразбиране към споразумението и да се разширява неговото прилагане в практиката¹¹⁵.

Представители на защитата се отнасят положително към института и застъпват виждането, че чрез него целта на наказателния процес се постига при процесуална икономия и в разумни срокове. Обръща се внимание обаче, че в практиката на прилагане на споразумението в случаите на организирана престъпна група се наблюдават недопустими изменения в обвинението срещу обвиняем, за да свидетелства срещу останалите участници. Във връзка с това са необходими мерки за недопускане на процесуални нарушения и спазване на всички законови предпоставки за сключване на споразумение.

В годишните доклади на съдилищата обикновено се съдържат данни за броя на внесените от прокурора споразумения, в някои случаи и за постигнатите споразумения в съдебно производство, но не и за това, дали и колко дела за ОПГ са решени със споразумения.

3.3. СЪКРАТЕНОТО СЪДЕБНО СЛЕДСТВИЕ

Съкратеното съдебно следствие е възможност, предвидена в НПК с оглед ускоряване на наказателния процес. Приложимо е без ограничение за всички видове престъпления (след отмяната на основанията, при които беше недопустимо – при умишлено причиняване на смърт или тежка телесна повреда, или когато деецът е бил в пияно състояние)¹¹⁶. То може да се осъществи само в производството пред първата инстанция и започва с решение за предварително изслушване на страните, което се взема от съда служебно или по искане на подсъдимия. Две са възможните решения при предварителното изслушване:

- Първо, да се реши да не се провежда разпит на всички или на някои свидетели и вещи лица, а при постановяване на присъдата непосредствено да се ползва съдържанието на съответните протоколи и експертни заключения от досъдебното производство, ако подсъдимият и неговият защитник, гражданският ищец, частният обвинител и техните повереници дадат съгласие (чл. 371, т. 1 НПК). В този случай съдът с определение одобрява изразеното съгласие, ако съответните действия по разследването са извършени при условията и по реда, предвидени в НПК (чл. 372, ал. 3).

¹¹⁵ В т. 7.1 на Резолюция 1787 от 2011 г. на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа изрично се настоява „България да продължи усилията си за решаване на проблема с прекомерната продължителност на съдебните производства“, вж. Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1787 (2011) Implementation of judgments of the European Court of Human Rights (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/ERES1787.htm>).

¹¹⁶ Чл. 369а (Нов – ДВ, бр. 27 от 2009 г., отм., – ДВ, бр. 32 от 2010 г., в сила от 28.05.2010 г.).

- Второ, подсъдимият да признае изцяло фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт, като се съгласи да не се събират доказателства за тези факти (чл. 371, т. 2 НПК). Когато установи, че самопризнанието се подкрепя от събраните в досъдебното производство доказателства, съдът с определение обявява, че при постановяване на присъдата ще ползва самопризнанието, без да събира доказателства за фактите, изложени в обстоятелствената част на обвинителния акт (чл. 372, ал. 4 НПК). Ако постанови осъдителна присъда, съдът определя наказанието лишаване от свобода, като се ръководи от разпоредбите на Общата част на НК и намалява така определеното наказание с една трета. В мотивите на присъдата съдът приема за установени обстоятелствата, изложени в обвинителния акт, като се позовава на направеното самопризнание и на доказателствата, събрани в досъдебното производство, които го подкрепят (чл. 373, ал. 4 НПК).

За разлика от споразумението прилагането на съкратеното съдебно следствие при повече от един подсъдим е законодателно ограничено – допуска се само ако предвидените в закона условия за това са налице за всички подсъдими (чл. 370, ал. 3 НПК). Това може да е проблем за използването му в производства за ОПГ. От друга страна обаче, прилагането на този институт за разлика от споразумението не е обвързано с възстановяване на причинени вреди. Това е благоприятна за подсъдимите възможност, но предизвиква критики – главно от страна на обвинението, срещу непоследователността на законодателя в уредбата на споразумението и съкратеното съдебно следствие.

За ВКС съкратеното съдебно следствие е особена процедура, насочена към обслужване на обществения интерес чрез ускоряване на наказателния процес, изградена на базата на разумния компромис между обвинението и защитата. ВКС определя ползите и тежестите за страните в процеса: „Прокурорът е улеснен в осъществяването на дейността по доказване на обвинителната теза, като постига бързо осъждане и своевременно санкциониране на престъпленията, но е обвързан от закона да приеме по-голяма снизходителност при индивидуализация на наказателната отговорност. Подсъдимият получава по-леко наказание, но същевременно се съгласява с известни процесуални ограничения, свързани с възможността да спори по поддържаните от прокурора факти и във връзка с това – да участва непосредствено и лично в събирането и проверката на доказателствените средства, подкрепящи или оборващи обвинението пред съда.”¹¹⁷

Мненията на участниците в наказателния процес относно ефективността и практическото прилагане на **съкратеното съдебно следствие** обаче не съвпадат. Една част от тях смятат, че той е полезен способ за постигане на бързина на процеса, тъй като съкращава чувствително съдебната фаза. Същевременно, макар да се налага по-леко наказание в сравнение с възможното наказание по общия ред, на подсъдимия се налага наказание и той получава възмездие за извършеното. За друга част институтът е неефективен и почти не се прилага, особено при дела за ОПГ.

¹¹⁷ Тълкувателно решение № 1 от 06.04.2009 г. по т.д. № 1/2008 г., ОСНК на ВКС.

При липсата на официална унифицирана статистика за броя на делата за ОПГ, решени по реда на съкратеното съдебно следствие, е трудно да се направи категорично заключение.

Статистиката на прокуратурата отчита общия брой на внесените обвинителни актове и постановените присъди. Обобщените данни за 2010 г. сочат увеличение спрямо предходните две години на разгледаните и приключените наказателни дела по реда на съкратеното съдебно следствие¹¹⁸, като това се обяснява със законодателните промени, довели до отпадане на ограниченията за прилагане на този институт (отмяната на чл. 369а НПК), с усилията за преодоляване на противоречивата съдебна практика и т.н. Въпреки тази тенденция от съпоставянето на данните за приключените през 2010 г. дела след внасяне на обвинителен акт в съда се прави изводът, че „относителният дял на приключените със споразумение в съдебно заседание дела продължава да е по-висок в сравнение с приключените дела по реда на съкратеното съдебно следствие“, като „приключените със споразумение по чл. 384 НПК дела са 11 167, което е 36,8 %, а тези по реда на чл. 373, ал. 3 НПК – 4869, или 16,0 %“¹¹⁹.

3.4. МЕРКИ ЗА НЕОТКЛОНЕНИЕ ПО ОБВИНЕНИЯ ЗА ОПГ

Целите на мерките за неотклонение са определени в НПК: да се попречи на обвиняемия да се укрие, да извърши друго престъпление или да осуети привеждането в изпълнение на влязла в сила присъда (чл. 57 НПК). По принцип мярката за неотклонение не зависи от тежестта на извършеното престъпление. Тя следва да се подчинява единствено на целите, посочени в закона, а съдът – да прави преценката си въз основа на материалите по делото.

От всички предвидени в чл. 58 НПК видове мерки за неотклонение – подписка, гаранция, домашен арест и задържане под стража, задържането под стража се използва най-често, а по обвинения за ОПГ – почти винаги. Това до голяма степен е обяснимо предвид спецификите на организираната престъпна дейност. Анализът на прилагането на тази мярка разкрива и съществуването на порочна практика да се повдига обвинение, преди да са събрани достатъчно доказателства, или тази мярка да се иска с цел да се улесни събирането на доказателства. Подобна цел обаче не е предвидена в закона.

По мнението на съдии, разглеждащи искания за мерки за неотклонение, прокуратурата често бърза да повдигне обвинението **без достатъчно събрани доказателства** и иска от съда да наложи мярка задържане под стража.

¹¹⁸ „По разгледани и решени дела, образувани по внесени 30 367 обвинителни акта, съдът е постановил 14 858 присъди, от които по реда на чл. 373 ал. 3 във връзка с чл. 372, ал. 4 във връзка с чл. 371, т. 2 НПК са постановени 4869 присъди, което е 32,8 % от приключилите с присъди дела. През 2009 г. постановените присъди по реда на съкратеното съдебно следствие са 4253, което представлява 26,3 %.“ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г., <http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>

¹¹⁹ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г., <http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>

Това създава проблеми в две посоки. Първо, тъй като няма достатъчно доказателства, съдът не може да направи „обосновано предположение“, че лицето е извършител на престъплението, което е изисквано на закона. Второ, в повечето случаи поради липсата на достатъчно доказателства съдът не може да направи извод дали наистина съществува опасност лицето да се укрие или да извърши престъпление (особено ако обвиняемият е с чисто съдебно минало и не става въпрос за много тежко престъпление като убийство). Така на практика прокуратурата често иска задържане под стража само въз основа на специални разузнавателни средства (най-често записи от подслушване), от които не може да се направи обосновано предположение, че лицето е извършило престъпление, за което наказанието е лишаване от свобода или друго по-тежко наказание, не става ясно дали има данни, че ще се укрие или ще извърши ново престъпление, т.е. дали са налице изискванията на закона за вземане на мярката задържане под стража, определени в чл. 63, ал. 1 НПК. Наред с това мярката се иска от прокуратурата нерядко и по отношение на неосъждани лица, за които от материалите по делото няма никаква индикация, че това лице ще се укрие или ще извърши друго престъпление.

От становищата главно на съдии и защитници по наказателни дела се налага впечатлението, че има случаи, в които първо се иска мярка за неотклонение, след това се разрешава използването на СРС спрямо задържаните вече лица и така се „събират“ доказателства. Прокуратурата обикновено постъпва така, когато разследващите полицаи не са събрали предварително необходимите доказателства в подкрепа на обвинението. Така се стига до последващо търсене на доказателства в полза на предварително зададена обвинителна теза. Тази практика деформира процеса и затруднява разкриването на обективната истина. Тя е и причината много от обвиненията, поддържани със събрани по този начин доказателства, да не издържат в съда. Затова верният подход е първо да се съберат доказателства и после да се повдигне обвинение и да се иска съответната мярка, а не да се иска мярката, за да се събират доказателствата.

Друга отрицателна тенденция се наблюдава в **продължителността на задържането** под стража в досъдебното производство. Първо, обикновено лицето се задържа за 24 часа по Закона за МВР. След това с разпореждане на прокурора задържането се удължава до 72 часа. Така може да се стигне до четири дни задържане без постановена от съд мярка за неотклонение. Разпореждането на прокурора за продължаване на задържането до 72 часа, когато не се издава с оглед довеждането на обвиняемия пред съда (единствената хипотеза, в която според НПК това е възможно), е незаконосъобразно. В повечето случаи, в които прокуратурата разпорежда задържане за 72 часа обаче, обвиняемият вече е в ареста за 24 часа, а с продължаването на задържането се цели осигуряване на повече време за събиране на доказателства, които да съпровождат искането за определяне на мярка за неотклонение.

Прилагането на мярката задържане под стража по обвинения за ОПГ за цели, различни от предвидените в закона, например за събиране на доказателства, може вместо да улесни доказването, да го осуети. Съдебният контрол върху задържането под стража в досъдебното производство (чл. 65 НПК) и

правото на обвиняемия по всяко време на досъдебното производство да поиска изменение на взетата мярка за неотклонение задържане под стража много често на практика водят до отмяна или изменение на мярката. Въпросът за изменение на мярката за неотклонение може да се поставя и по всяко време на съдебното производство (чл. 270 НПК). А неправомерното или продължителното задържане е сериозно нарушение на човешките права и може да бъде повод за осъдителни решения на ЕСПЧ срещу България.

За да се използват успешно за разследване и наказване на организираната престъпна дейност, мерките за неотклонение трябва да се прилагат съобразно посочените в закона цели и обстоятелства по всеки конкретен случай и за всяко отделно лице. От това следва да зависи и коя конкретна мярка ще бъде приложена. По този повод се дискутира необходимостта да се усъвършенства правната уредба на видовете мерки и евентуално да бъдат въведени нови мерки за неотклонение като например оборудване на лицето с техническо средство за проследяване на движението му.

4. СПЕЦИАЛИЗИРАН НАКАЗАТЕЛЕН СЪД

През 2010 г. НС прие законодателни промени, които предвиждат създаването на **специализиран наказателен съд**, компетентен да разглежда дела за ОПГ, и **апелативен специализиран съд**, действащ като втора инстанция. Статутът им е регламентиран в Закона за съдебната власт – в раздел VI на глава четвърта „Съдилища“, а подсъдността – в НПК. Тъй като съгласно Конституцията структурата на прокуратурата е в съответствие със структурата на съдилищата (чл. 126, ал. 1), със същите изменения и допълнения в ЗСВ е уредено създаването на нови звена в системата на прокуратурата – **апелативна специализирана прокуратура и специализирана прокуратура**, като в състава на специализираната прокуратура се включва **следствен отдел**.

По силата на новите текстове в ЗСВ специализираният наказателен съд е приравнен на окръжен съд и седалището му е в София. Общото правило е специализираният наказателен съд да разглежда делата в състав от един съдия и двама съдебни заседатели, освен ако в закон е предвидено друго. Законът урежда хипотезите и условията, при които е възможно изпълнението на длъжността съдия в специализирания наказателен съд от друг съдия от същия съд или при спазване на общите условия за командироване (чл. 227), от командирован на негово място съдия от апелативния специализиран наказателен съд или от командирован от председателя на ВКС съдия от окръжен или апелативен съд със съответен ранг.

Въззивна инстанция за делата, решени от специализирания наказателен съд, е апелативният специализиран наказателен съд, а касационна – ВКС, който разглежда и исканията за възобновяване на делата на специализирания наказателен съд.

Органи на досъдебното производство по дела, подсъдни на специализирания наказателен съд, са прокурорът от специализираната прокуратура и разследващите органи, каквито в случая са следователите в следствения отдел в специализираната прокуратура и разследващите полицаи, определени със заповед на министъра на вътрешните работи (чл. 411в НПК).

С изменения и допълнения в НПК са уредени подсъдността и особените правила за разглеждане на делата, подсъдни на специализираните наказателни съдилища. В процедура по приемане са и нови изменения¹²⁰.

Според новоприетата уредба в подсъдността на специализирания наказателен съд са включени делата за образуване и ръководене на ОПГ, както и за участие в такава група (чл. 321 НК), за участие в ръководството на организация или група, която чрез използване сила или внушаване на страх сключва

¹²⁰ ЗИД на НПК, приет на първо четене на 09.02.2012 г.

сделки или извлича облаги, както и за участие в такава група или организация (чл. 321а НК). Наред с това той е компетентен да разглежда дела и за други престъпления, когато са извършени **от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ**, включително дела за определени престъпления срещу личността (убийство, телесна повреда, отвлечане и противозаконно лишаване от свобода, кражба, грабеж, принуда, разврат), престъпления против собствеността (кражба, грабеж, присвояване, унищожаване и повреждане, изнудване), престъпления против митническия режим (контрабанда), документни и финансови престъпления, трафик на културни ценности, трафик на хора, палеж и редица други общоопасни престъпления (против транспорта и съобщенията, против народното здраве и околната среда, включително свързани с производство и разпространяване на взривни вещества и наркотици) и др. Делата за тези престъпления, извършени в чужбина, също са подсъдни на специализирания наказателен съд.

Дискусията „за“ или „против“ специализиран наказателен съд започна още с обявяването на идеята на правителството за неговото създаване, макар че до широко експертно и обществено обсъждане не се стигна. Въпреки изказаните съмнения в необходимостта от този нов инструмент и обосновани становища „против“ от страна на практикуващи юристи и експерти промените бяха приети от парламентарното мнозинство. С последващ законодателен акт влизането им в сила бе отложено за 1.01.2012 г., а конституирането на специализираните съдилища и прокуратури се оказа труден и бавен процес. Наред с това измененията в голямата си част бяха оспорени пред Конституционния съд, който се произнесе с решение на 15.11.2011 г.¹²¹ КС потвърди съответствието с Конституцията на всички оспорени разпоредби с изключение на две от тях, които обяви за противоконституционни. Едната е разпоредбата на чл. 411а, ал. 4 НПК за подсъдността, която предвиждаше, когато срещу едно и също лице е повдигнато обвинение за няколко престъпления, едно от които е подсъдно на специализирания наказателен съд, делото за всички престъпления да е подсъдно на този съд. Втората – на чл. 411д, ал. 3 НПК, която предвиждаше задължителното явяване пред специализирания наказателен съд на участниците в процеса независимо от призоваването им пред други съдилища или органи на досъдебното производство.

Независимо от този изход на конституционното дело и въпреки че все още липсва практика, по приетата правна уредба могат да се направят редица коментари, обобщени в няколко сфери.

- Първата група проблеми са във връзка с **компетентността на съда и делата, които са му подсъдни.**

Специализираните съд и прокуратура (и съответно апелативните специализирани съд и прокуратура) са със седалище в София, но са компетентни по дела за престъпления, извършени в цялата страна и в чужбина. Подсъдни на специализирания съд са дела за широк кръг различни по своя характер престъпления от цялата особена част на НК. Единственото условие е да са

¹²¹ Решение № 10 от 15.11.2011 г. по к.д. № 6 от 2011 г. (обн., ДВ, бр. 93 от 25.11.2011 г.).

извършени **от лице, което действа по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ**. Това е обединяващият критерий за обособяването на този широк кръг дела в една категория, обуславяща особената подсъдност.

При очертаната по-горе подсъдност е очевидно, че специализираният съд няма да правораздава в определен клон на правото (например трудово, търговско, семейно) или в обособена в рамките на един клон на правото част от регулираните обществени отношения (например младежка престъпност)¹²², какъвто по принцип е смисълът на специализацията. На това разбиране за специализацията с много малки изключения, при това в различни условия (специализираният съд по дела срещу тероризма в Испания, срещу мафията в Италия и опитът на Словакия, завършил с фактически провал и обявяване на създадения специализиран съд за противоконституционен), съответства преобладаващата практика в държавите – членки на ЕС¹²³. Така се стига до парадокса да се създава нов съд, определен като специализиран, при който обаче липсва действителна специализация, а подсъдността е централизирана и универсална.

При отсъствието на местна/териториална подсъдност за всяко престъпление, попадащо в юрисдикцията на специализирания съд, независимо къде е извършено – на което и да е място в България или чужбина, досъдебното и съдебното производство ще се провеждат в София. Това очевидно крие редица рискове и неудобства, свързани с всички аспекти на събирането на доказателства, с физическото осъществяване на досъдебното и съдебното производство, които в крайна сметка освен да доведат до неоправдани разходи на финансов, човешки и времеви ресурс могат да се отразят на качеството и бързината на процеса и да компрометират неговите цели.

Същевременно **широко определената, без ясни и обосновани критерии особена подсъдност** на специализирания съд създава възможности за заобикаляне – съзнателно или не, на общата подсъдност и насочване на дела за престъпления, подсъдни на общите наказателни съдилища, към специализирания съд с всички произтичащи от това последици за процеса. На този проблем е обръщано внимание още преди приемането на законодателните промени. Приведените аргументи за риска специализираният съд да разглежда дела за престъпления, които не са му подсъдни (например престъпления, извършени в съучастие, които неправилно – преднамерено или не, са квалифицирани в обвинителния акт като извършени от ОПГ)¹²⁴, не бяха взети предвид. Не е изключена и обратната хипотеза, при която несъзнателно да се заобиколи или при определени обстоятелства да се цели избягване на особената подсъдност.

¹²² Такава специализация има в Германия, а в България действат особени правила, като разпоредбите в тази сфера са обособени в отделни глави на НК, НПК и ЗИНЗС.

¹²³ Вж. в този смисъл и Гяурова-Вегертседер, Б., Специално за специализираните съдилища, в сп. „Правен свят“ бр. 4, 2010, с. 26-28.

¹²⁴ Вж. по-подр. Становище на Даниела Доковска във: Специализирани съдилища за организираната престъпност, Кръгла маса на тема „Необходими законодателни промени за противодействие на организираната престъпност и корупцията“ (стенографски запис), С., 3.05.2010 г., в сп. „Адвокатски преглед“, бр. 4-5, 2010, с. 30.

Конституционният съд не споделя виждането за възможна недобросъвестност на прокурора при прилагане на разпоредбата на чл. 411а, ал. 5 НПК. „Добросъвестността на органите на власт, в т.ч. и на органите на съдебната власт, трябва да се предполага. КС вече се е произнесъл с Решение № 1 от 2005 г. по к.д. № 8 от 2004 г., че намира за неприемлива конструкция, при която съществува хипотетичната възможност прокурорът да е недобросъвестен и избирателно да включва или да не включва в обвинителния акт едно или друго деяние, както и че правилното прилагане на закона е въпрос на законосъобразно, компетентно и добросъвестно изпълнение на възложените правомощия“¹²⁵.

Макар да обяви за противоконституционна регламентираната в алинея 4 на чл. 411а НПК подсъдност поради връзка между делата, Конституционният съд остави в сила ал. 5 на същия текст. Тя предвижда при обединяването на дела за различни престъпления срещу различни лица, когато има връзка между делата, ако някое от тях е подсъдно на специализирания наказателен съд, обединеното дело се разглежда от него¹²⁶. При липсата на ясни разграничения между различните видове престъпления и особено между различните форми на съучастие и ОПГ възможностите за прокурорско усмотрение при квалификацията и за промяна на подсъдността не са изключени.

- Друга група проблеми произтичат от **особените правила** за разглеждане на делата от специализирания съд.

Някои от предвидените особени правила поставят специализирания съд в привилегировано положение спрямо другите съдилища. Едно от тях, поставяващо задължение за участниците в процеса да се явяват в съдебното заседание независимо от призоваването им пред други съдилища или органи на досъдебното производство, е обявено от КС за противоконституционно¹²⁷.

¹²⁵ Вж. Решение № 10 от 15.11.2011 г. по к.д. № 6 от 2011 г. (обн., ДВ, бр. 93 от 25.11.2011 г.).

¹²⁶ „С чл. 411а, ал. 5 НПК не се ограничават правата на обвиняемия, поради което не е нарушен чл. 31, ал. 4 от Конституцията. Принципът за пропорционалност изисква извършителите на престъпни деяния да бъдат съдени от конкретния установен със закон съд и в случая установеният съд с оспорената разпоредба е специализираният наказателен съд. Този съд, преценен в абстрактната рамка на правната уредба, по своите характеристики е равен по степен съд на окръжните съдилища от системата на общите съдилища. Ето защо възлагането му за разглеждане на основание на оспорената разпоредба на дела за други престъпления извън изброените в чл. 411а, ал. 1 и 2 НПК при наличието на обективна връзка между делата не води до стесняване на правата на обвинените лица. Обратно, създават се условия за всестранно и справедливо провеждане на съдебния процес, както и се гарантира правната сигурност.

Разпоредбата на чл. 411а, ал. 5 НПК е в съответствие и с чл. 6 ЕКПЧ, защото създава предпоставки делото срещу всяко обвинено в извършване на престъпление лице да бъде разгледано справедливо от създаден предварително със закон независим и безпристрастен съд, какъвто по правната си регламентация е и специализираният наказателен съд.“ Във: Решение № 10 от 15.11.2011 г. по к.д. № 6 от 2011 г. (обн., ДВ, бр. 93 от 25.11.2011 г.).

¹²⁷ „Предвиденото в чл. 411д, ал. 3 НПК приоритетно явяване в специализирания наказателен съд неминуемо ще доведе до затруднения в работата на други съдилища и на органите на досъдебната фаза, както и до отлагане на дела на това основание, в резултат на което ще се стигне до неоправдано забавяне на дела. Участниците по тези дела могат да бъдат най-различни: обвиняеми, в т.ч. задържани, пострадали от престъпления, ищци или ответници по граждански и търговски дела, жалбоподатели по административни дела и пр.

В същото време КС прие, че оспорената разпореда на чл. 411д, ал. 4 НПК, предвиждаща неявяването на свидетел или вещо лице по неуважителна причина да се санкционира с принудително довеждане за следващия заседателен ден, определен от съда, не противоречи на Конституцията¹²⁸.

КС застъпва становището, че поначало редовно призованите свидетели и вещи лица са длъжни да се явяват в съдебно заседание, за да не стават причина за неоснователно и безпричинно отлагане на делото и за неприключването му в разумен срок. Аргументи за това се откриват в обстоятелството, че санкцията за неявяване и за свидетелите, и за вещото лице е глоба. По делата, разглеждани от останалите съдилища обаче, принудително довеждане при неявяване без уважителни причини се предвижда само за свидетелите, а не и за вещите лица (чл. 120, ал. 3, съответно чл. 149 НПК). КС приема, че неявяването в съдебно заседание без уважителни причини на свидетелите и вещите лица създава по един и същи начин непреодолими пречки при разглеждане на делата, че задълженията им към правосъдието са идентични (чл. 120 и чл. 149 НПК) и те са свързани с явяването им пред съответния орган на съдебната власт, пред който са призовани, което налага те да бъдат доведени принудително. Като аргумент за запазване на оспорвания текст се посочва и обстоятелството, че делата в специализирания наказателен съд ще са с много подсъдими и свидетели с оглед характера на организираната престъпна дейност, което според конституционните съдии оправдава принудителното довеждане не само на свидетелите, но и на вещите лица и ограничението на правата им в името на легитимна цел – приключване на делото в разумен срок.

Така със запазването в сила на тази оспорена разпореда се защитава отклонение от общия ред, с което специализираният наказателен съд се поставя в привилегировано положение и се нарушава балансът на правата и интересите на участниците в наказателния процес.

Особеностите на производството се отнасят преди всичко до **съкратените срокове** за извършване на определени процесуални действия – срокът за

Не съществува законова причина разглеждането на всичките тези дела да бъде забавено независимо от положените усилия от решаващия съд и те да не приключат в разумен срок, както и да се затрудни ефективното упражняване на правото на защита по чл. 122, ал. 1 от Конституцията.

По горните съображения Конституционният съд счита, че оспореният чл. 411д, ал. 3 НПК е противоконституционен, защото създава привилегировано положение само на един съд за сметка на ограничаване правото, а в някои случаи и задължението за явяване на страните пред другите органи на съдебната власт. Ограничаването на права в случая, съпоставено с постигането на друга конституционосъобразна цел, не е пропорционално, защото общественият интерес от своевременното приключване на делата за престъпления, извършени от организирани престъпни групи, невинаги надвишава обществения интерес от приключване на други дела. Оспорената разпореда косвено създава предпоставки за нарушаване на правото на защита по чл. 56 от Конституцията и на реда за неговото ефективно упражняване по чл. 122, ал. 2 от Конституцията по отношение лицата, обвинени в извършване на престъпления, подсъдни на общите и военните съдилища.

Разпоредбата на чл. 411д, ал. 3 НПК не е в съответствие с чл. 6 ЕКПЧ, защото ще доведе до забавено разглеждане на други дела в останалите общи и специализирани съдилища и в органите на досъдебното производство и до неприключването им в разумен срок по смисъла на цитираната разпореда от международния договор.”

¹²⁸ Вж. Решение № 10 от 15.11.2011 г. по к.д. № 6 от 2011 г. (обн., ДВ, бр. 93 от 25.11.2011 г.).

действията на прокурора след приключване на разследването е 15 дни от получаване на делото, докато в общия случай този срок е двойно по-дълъг.

И в съдебното производство по дела, подсъдни на специализирания наказателен съд, са въведени по-кратки срокове. Определеният след образуване на делото от председателя на съда съдия докладчик следва да насрочи делото за разглеждане в открито заседание или да упражни правомощията си за прекратяване на съдебното производство, респективно за прекратяване или спиране на наказателното производство, в срок не по-дълъг от 15 дни (за разлика от общите правила, при които срокът за насрочване е 2 месеца, а при фактическа и правна сложност или в други извънредни случаи с разрешение на председателя на съда може да бъде продължен до 3 месеца).

Осигуряването на бързина на производството по делата, подсъдни на специализирания съд, е една от основните причини за неговото създаване. Във връзка с въведените съкратени срокове обаче се поставят няколко въпроса.

Първо, какви ще са гаранциите за спазването на сроковете, при положение че съставът на новосъздадените съд и прокуратура, следствен отдел и разследващи полицаи ще се рекрутира от същите кадри, които работят в съществуващите съдилища, прокуратури, следствие и полиция. Как ще бъдат те мотивирани или заставени да извършват съответните процесуални действия, при това за престъпления, извършени по цялата територия на страната и извън нея, в толкова по-кратки срокове от тези, които те често и преди – по обективни или субективни причини, не са успявали да спазят. Второ, какво ще се случи при неспазването на съкратените срокове или при спазването им за сметка на качеството на процеса и правата на останалите участници в него.

Трудно е на този етап да се предвидят отговорите на поставените въпроси поради липсата на практика и на готови решения в правната уредба. Би могло да се разсъждава хипотетично, че ако прокуратурата упражнява добросъвестно и високопрофесионално обвинителната си функция и внася обосновани обвинения само за предвидените в компетентността на специализирания съд престъпления, делата на съда няма да са толкова много и съдът ще спазва съкратените срокове. Всъщност данните на НСИ за годините, предхождащи приемането на законодателните промени за създаване на специализирания съд, показват изключително малък брой осъдени лица за престъпления, извършени „по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група“, както и за организиране, ръководене или участие в организирана престъпна група (чл. 321 и 321а НК). Съгласно тези данни¹²⁹ осъдените за такива престъпления лица през 2007 г. са 39, или общо 0,13 % от общо осъдените за същата година, 77 – за 2008 г., или 0,21 % от общо осъдените лица, и за първото деветмесечие на 2009 г. – 45, или 0,19 % от общия брой осъдени за същия период. Цитираните данни, както и прегледът на статистиката по отделните престъпления водят до извода, че „относителният дял, както и абсолютният брой на лицата, чиито престъпни деяния са

¹²⁹ Криминологично изследване – осъдени лица за 2007 – деветмесечие на 2009 г. за престъпления, представляващи проявни форми на организираната престъпност, и за корупционни престъпления, в сп. „Адвокатски преглед“ бр. 4-5, 2010 г., С., с. 62-64.

квалифицирани с влязла в сила присъда, ... е статистически незначим – под половин процент¹³⁰.

Независимо че за 2010 г. прокуратурата отчита нарастване в сравнение с предходните две години на броя на новообразуваните, общо наблюдаваните и решените досъдебни производства, на прокурорските актове, внесени в съда, както и на осъдените лица за престъпления, свързани с организираната престъпност, се признава, че делата за престъпления, за които се доказва, че са свързани с организирана престъпност, са сравнително ограничен брой¹³¹. Според данните за октомври 2011 г. образуваните досъдебни производства за организирана престъпност са 0,7 % от всички образувани досъдебни производства за престъпления от особен обществен интерес¹³², или общо 6, като справка за движението на делата от май до октомври 2011 г. показва сходни резултати¹³³.

Макар в отделни съдилища да се наблюдава увеличаване на делата за ОПГ, техният брой остава малък по отношение на делата за останалите престъпления, което също е аргумент срещу необходимостта от специализиран съд. Така например Бургаският окръжен съд отчита двойно увеличаване на постъплените на дела за престъпления по чл. 321 и 321а НК – организирани и ръководени на престъпна група – 10 за 2010 г., в сравнение с 2006 и 2007 г., когато те са били 5, и с 3 броя в сравнение с 2009 г., когато са 7. През 2008 г. обаче техният брой е 12. От тази група дела през годината са разгледани общо 12 (две от тях са останали от предходната година поради постъпването им в края ѝ), част от които са добили известност в медиите и сред обществото н.о.х.д. № 132/2009, приключило с присъда през 2010 г. (известно като делото за „групата на Стойчо Лудия“), н.о.х.д. № 767/2010 (известно като делото за бандата с кирките), н.о.х.д. № 189/2010 (групата на лихварите), н.о.х.д. № 691/2010 (делото на Диян Боксьора – два пъти връщано на прокуратурата за доразследване)¹³⁴.

¹³⁰ Криминологично изследване – осъдени лица за 2007 – деветмесечие на 2009 г. за престъпления, представляващи проявни форми на организираната престъпност, и за корупционни престъпления, в сп. „Адвокатски преглед“ бр. 4-5, 2010 г., С., с. 63.

¹³¹ Вж. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и разследващите органи (<http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>), в който се съдържа и заключението: „Следва да се има предвид, че по принцип сравнително ограничен брой са случаите на делата за престъпления, за които се доказва, че са свързани с организираната престъпност. Критериите за юридическа връзка на този вид деяния с престъпна организация или група са твърде ограничителни и не сочат към действителното състояние на сложните взаимоотношения и зависимости между извършителите и лицата от престъпния контингент. Обикновено такава връзка, макар и да съществува, е трудно доказуема, тъй като на практика явното разследване започва при недостатъчност на оперативната информация за прокуратурата и в някои случаи делата се спират поради неразкриване на извършителите или на част от тях.“

¹³² ВСС определя като дела, придобили особен обществен интерес (Протокол № 39/8.10.2008 г.) делата за организирана престъпност, особено тежки убийства, изпиране на пари, престъпления с предмет средства от фондове и имущество на Европейския съюз, корупция, финансови измами в особено големи размери, представляващи особено тежък случай.

¹³³ Вж. Обобщена информация относно наказателни производства, образувани за престъпления от особен обществен интерес за месец октомври 2011 г. (http://www.prb.bg/uploads/documents/docs_2475.pdf).

¹³⁴ Годишен доклад за дейността на Окръжен съд – Бургас, и районните съдилища от Бургаския съдебен район за 2010 г.

Съмненията за спазване на сроковете за досъдебното производство обаче остават предвид необходимостта да се събират и преценяват доказателства от цялата страна и чужбина от държавни органи, намиращи се в София. Налице е и опасност по съществуващата порочна практика да се образуват производства, за да бъде формално спазен срокът, и след това да се събират доказателства. Дори цената на спазването на срока да е увеличаване на щата и съответно на бюджета, не е ясно дали това ще доведе до по-бързо и по-качествено извършване на работата, която сега се върши по правилата на общата и местната подсъдност. Много от тези въпроси трябваше да получат отговор, преди да бъдат приети промените – след емпирично проучване и анализ и след обсъждане на плюсовете и минусите на нововъведението. При такъв подход би могло предварително да се проучи и възможността за въвеждане на съкратени срокове по делата, определени като подсъдни на специализирания съд, в рамките на общата подсъдност, както и на други особени процедури, чието прилагане би било наложително с оглед спецификата на тези дела. Още повече, че в НПК съществуват особени правила в рамките на общата подсъдност – например особени правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от непълнолетни. По тяхно подобие биха могли да се обособят и правилата за разглеждане на делата за престъпления, свързани с организираната престъпност.

- Друга група проблеми се очертават във връзка с **конституирането** на новите структури и попълването на състава им.

Законът не въвежда специални изисквания, по-високи критерии или специални атестации за съдиите и прокурорите в новосъздадените съд и прокуратура и за техните ръководители. Те се избират и назначават от действащия ВСС, чиито последни назначения на отговорни постове и в обикновените съдилища събудиха сериозни съмнения в обективността и прозрачността на избора, но пък се ползваха с нескрита политическа подкрепа. Може би поради тази причина при конституирането на новите органи си позволиха да се кандидатира магистрати, чиято кариера и качества са публично оспорвани, докато доказани професионалисти с опит по дела за ОПГ не се кандидатираха. Така че освен пропуските на закона да уреди специални изисквания и специална процедура върху попълването на състава на съда ще влияе и компрометираната вече практика на органа, управляващ съдебната власт.

Специализираният съд като първоинстанционен включва съдебни заседатели, които трябваше да бъдат избрани по общия ред, предвиден в Наредба № 2 на МП от 8 януари 2008 г. за съдебните заседатели. Столичният общински съвет избра 70 съдебни заседатели, повечето от които са излъчени и подкрепени от управляващото мнозинство¹³⁵. Неизбежно е подобен избор да бъде политически оцветен, но това в съчетание с липсата на обективни критерии за подбор на кандидатите и на определени изисквания към тях не може да гарантира безпристрастността и подготвеността на избраните да изпълняват функцията на заседатели с равен глас с гласа на съдиите.

¹³⁵ Вж. по-подр. Веселинова, М., Изборът на съдебни заседатели за спецсъдилищата май е незаконен, в сп. „Правен свят“, 15 януари 2012 (<http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=25459>).

Възможностите за политическо въздействие и подборът на разследващите полицаи са предпоставени в законодателната уредба, която предвижда те да се назначават със заповед на министъра на вътрешните работи и да са на пряко негово подчинение.

Предвиденият в закона механизъм на командироване е разумно решение, за да не се блокира работата на новите институции поради липса на достатъчно кадри, но увеличава риска в системата на специализираното наказателно правосъдие да попадат магистрати с недостатъчна квалификация в тази сфера.

Наред с това по признание на работещи в системата на досъдебното производство правилата за работа на специализирания съд и прокуратура в навечерието на започването на тяхната работа са напълно непознати на разследващите полицаи и на немалка част от съдии и прокурори. Два основни проблема се открояват пред работата на бъдещите специализирани прокуратури.

Първият проблем има **логистичен** характер. Поради необходимостта от бързи действия и честа комуникация между разследващите полицаи и прокурорите възниква въпросът, дали ако няма постоянно командировани прокурори на местно ниво, ще може да има адекватна комуникация между разследващи полицаи и прокурори и дали прокурорите ще могат да реагират адекватно на ритъма на работа на разследващите полицаи.

Вторият проблем е свързан с непознаването на местната криминална обстановка и контингент от специализираните прокурори. Същият проблем може да възникне и за специализираните разследващи полицаи. Ако бъдат назначавани предимно от София, работата им с местни оперативни полицаи ще бъде затруднена от липсата на ефективни канали за комуникация.

Отношението на съдийската общност към създаването на специализиран съд и прокуратура е отрицателно. Част от съдиите, които разглеждат дела за ОПГ, поддържат становището, че съществуващите съдилища при последователно проведена вътрешна специализация могат успешно да изпълняват тези функции. Основният проблем според тях е в събирането на доказателствата в досъдебното производство. За някои от тях специализираният съд е „абсурдна“ фигура, създадена да действа по вид престъпления, обявени от прокуратурата.

Повечето представители на защитата също са скептични, че специализираният съд ще може по-ефикасно да правораздава по делата за организирана престъпност при запазване на слабостите в досъдебното производство. Сред тях се посочва и практиката прокурорите постоянно да изменят обвинението, без да сочат доказателства, и липсата на контрол върху тази практика¹³⁶.

¹³⁶ Тази практика продължава да се основава на приетото в тълкувателно решение № 2 от 2002 г. на ОС на наказателната колегия на ВКС положение, че на предварителното производство се повдига обвинение, предназначено да определи най-общ, първоначален, „работен“ предмет на доказване по делото. Това обвинение може да бъде изменено в зависимост от

Прогнозата за успеха на новите институции в борбата срещу организираната престъпност не може да бъде оптимистична, ако не се решат общите проблеми на досъдебното производство и несъстоялата се съдебна реформа¹³⁷. Независимо от изразеното мнение срещу необходимостта от специализиран съд и в полза на възможността възложените му задачи да се изпълнят от съществуващите съдилища при съответната вътрешна специализация следва приоритетно да се даде отговор на проблемите, които стоят пред правоохранителната и правосъдната система. Компрометирането на вече създадените институции би било удар срещу правосъдието, срещу общественото доверие в него и отстъпление в полза на ненаказаната престъпност.

доказателствата, които се събират и проверяват в хода на разследването. По същество се осъществява институтът на изменение на обвинението на предварителното производство, при което делото продължава да се движи по последното обвинение. Според ВКС съществува само едно – последно формулираното обвинение, по което прокурорът може да реши да внесе обвинителен акт, без да е длъжен да се произнася по предходните обвинения.

¹³⁷ С основание отново се обръща внимание на необходимостта от решаването на важни въпроси, станали вече пословични и символизиращи нежеланието на всички досегашни управляващи екипи да завършат този процес, като изграждането на ЕИСПП. Вж. Ненов, Ст., Новата правозащитна институция: специализиран наказателен съд. – Във: сп. „Общество и право“, бр. 8/2011 с. 81-82.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Една от основните предпоставки за ефективно противодействие на организираната престъпност е наличието на ефективно законодателство, което регламентира видовете престъпления, предвидените за тях наказания и правилата за тяхното разследване и наказателно преследване. Слабостите в законодателната рамка (неясни или противоречиви разпоредби, непоследователна терминология, неуредени хипотези и др.) затрудняват работата на съдилищата и правоприлагащите органи, забавят наказателните производства и създават предпоставки за нарушаване на правата на участниците в процеса и за неадекватно наказване на извършителите на престъпленията.

Проблемите във връзка със законодателното регламентиране на ОПГ и преди всичко отпадането на користната цел от определението за ОПГ затрудняват разграничаването на ОПГ от другите престъпни сдружения и от обикновеното съучастие. Това създава проблеми при квалификацията на деянията и възпрепятства съсредоточаването на усилията на държавата върху преследване на сериозните престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на ОПГ. Във връзка с това е необходима промяна на законодателната уредба в съответствие с международните стандарти и съществуващите по-добри законови решения в други държави. В същото време предвиждането на повече и по-високи финансови санкции за престъпленията, свързани с организираната престъпност, би отслабило допълнително организираната престъпност, лишавайки я от необходимите ѝ финансови ресурси, и би генерирало повече приходи за държавата.

Организираната престъпна дейност е свързана с по-сложни от фактическа и правна страна престъпления, с повече на брой участници, с различни роли на участниците и т.н. Тази специфика оказва влияние върху процеса на разследване и доказване и често изисква повече време, средства и ресурси, отколкото при конвенционалната престъпност. Освен от адекватността на правната уредба успехът на доказването зависи от цял комплекс взаимосвързани фактори – от професионалните знания и опит на разследващите, от уменията да се събират относими и допустими доказателства, от професионализма и морала на съдиите, прокурорите и защитниците, от гарантирането на основните начала на наказателния процес и осигуряването на правото на защита, както и от модерното и достатъчно техническо осигуряване на целия процес.

Натрупаната досега, макар и все още недостатъчна, практика по дела за ОПГ в България създава впечатлението, че нерядко събраните доказателства не са убедителни и достатъчни, за да обосноват осъдителни присъди, които съответстват на тезите на обвинението. Очертават се редица проблеми, свързани с разкриването и доказването на престъпната дейност на ОПГ.

Най-често използваните способи на доказване по дела за организирана престъпност са специални разузнавателни средства, разпит на защитени свидетели, претърсване и изземване и др. Органите на досъдебното производство не използват всички предвидени и в тяхната пълнота процесуални способности за доказване. Най-масово се използват телефонното подслушване, а също наблюдението и проследяването. Много по-рядко се прибегва до разследване чрез служител под прикритие и контролирана доставка. Същевременно липсата на независим контрол върху използването на специалните способности разкрива рискове от неправомерното им прилагане и използване на събраната информация.

Спецификите на организираната престъпна дейност оказват обективно влияние върху продължителността на делата за ОПГ. Като се има предвид, че обвиняемите често са повече от три лица, това обикновено се отразява на бързината. Обезпокояваща предпоставка за забавяне на досъдебното производство е отпадането на възможността обвиняемият да поиска делото да бъде разгледано от съда, ако от привличането му като обвиняем за тежко престъпление са изтекли повече от две години. Това развитие се определя като връщане на института на „вечните обвиняеми“ и като възможност досъдебното производство да се забави до изтичане на давностния срок. Голяма част от съдебните процеси за ОПГ все още не са приключили и е трудно да се изведе обща тенденция за продължителността им.

Практиката да се обединяват дела и да се водят мегапроцеси се оказва скъпоструваща и неефективна, усложняваща както разследването, така и съдебното производство. При тях се увеличава още повече броят на подсъдимите и свидетелите, който и без това е голям по дела за ОПГ. Освен това, дори когато това се налага с оглед липсата на организирана престъпна дейност между всички обвиняеми лица, делата невинаги се разделят. В други случаи пък, когато обвиненията не могат да се докажат, те се разделят и отделните дела попадат в различни съдилища, което удължава и затруднява процеса. Мненията, главно на съдии и защитници по такива дела, са критични към тази практика. Критиките към недостатъците на тази практика трябва да се имат предвид и с оглед на новосъздадените специализирани прокуратура и съд.

Професионалната подготовка на съдиите и особено на органите на досъдебното производство в областта на организираната престъпна дейност не е достатъчна и поставя на преден план необходимостта от допълнително обучение, изучаване на чуждия успешен опит, обмен на добри практики и стимулиране на научни анализи, изследвания и практикоприложни разработки и методики. В перспектива обобщаването на практиката и развитието на тълкувателната дейност на ВКС ще бъдат от ключово значение за уеднаквяване на правоприлагането. Недостигът или липсата на съвременни технически средства и оборудване, които да се използват по делата за организирана престъпност, налага активен финансов ангажимент на изпълнителната власт.

Не на последно място, необходима е единна и централизирана система за водене на детайлна и публичнодостъпна статистика въз основа на унифицирани критерии, която да обхваща всички важни данни, отнасящи се до разследването и наказването на престъпления, свързани с организираната

престъпност. Наличието на обективна и пълна информация ще позволи да се наблюдава динамиката на организираната престъпност, да се анализират резултатите от работата на правоприлагащите органи и да се предприемат своевременно мерки за преодоляване на възникващите проблеми.

Организираната престъпна дейност много често има трансграничен характер, поради което ефективното ѝ разследване и наказване са невъзможни без международно сътрудничество. Международното сътрудничество е много важна и обширна тема, която изисква самостоятелни изследвания и анализ. Тя обхваща както сътрудничеството на двустранна и многостранна основа във връзка с приемането и прилагането на международни актове, така и взаимодействието между националните разследващи и съдебни органи със сходни органи от други държави и с международни институции като Европол, Интерпол и др.

Международният елемент в производствата за ОПГ може да произтича от различни обстоятелства – извършване на престъплението в чужбина (например трафик на хора и наркотици), местонахождение на подсъдим или свидетел в чужбина и т.н.

В периода до присъединяването на България към ЕС най-често прилаган инструмент на международно сътрудничество срещу престъпността изобщо и в частност срещу организираната престъпна дейност е екстрадицията. Той и днес запазва значимостта си в случаите, в които извършителят е в чужбина и се търси правна помощ за екстрадирането му с цел да бъде съден в страната или, ако вече има постановена присъда, с цел изтърпяване на наказанието. Същевременно екстрадицията се оценява като недостатъчно ефективна поради бавните темпове, с които се извършва.

От 2007 г. насам в отношенията с държавите – членки на ЕС, най-често се прилага Европейската заповед за арест, сътрудничеството във връзка с която се определя като много добро. Директният контакт между правораздавателните институции допринася за бързината и ефективността на този инструмент. Наред с това обаче, незнанието на чужди езици от страна на голяма част от българските представители е сериозен недостатък, който трябва да се преодолява със засилена езикова подготовка.

По-рядко се прилага сътрудничество за събиране на доказателства чрез разпит на свидетел, а още по-рядко – за разпит на подсъдим. Често се предпочита например да се извърши разпит на свидетеля по видеоконферентна връзка, вместо да се възлага на чужд орган да го проведе. Почти няма случаи, в които България да е поискала обезпечение на конфискация, но от България (макар и рядко) е искана такава правна помощ.

Често срещани проблеми в сферата на международното сътрудничество са необходимостта от превод на документацията на български език и забавянето във времето на изпълнението на правната помощ. Липсата на превод или лошият превод налагат или повторното му изискване, или извършването му от българския орган. Това бави производствата, които по правило са свързани с кратки срокове.

Отклоненията в българския наказателен закон от международните стандарти, в т.ч. в дефиницията за ОПГ, обективно могат да повлияят отрицателно и върху международното сътрудничество. Макар българските съдии да се съобразяват с Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, е необходимо преодоляване на несъответствията.

Необходимо е също така да се има предвид, че при съвременното развитие на технологиите техните постижения все повече се използват при извършване на престъпления. Престъпните групи все по-често прилагат технологичните постижения, при това изпреварващо. Това е характерно и за организираната престъпност в нейните национални и транснационални измерения.

Анализът на наказателното законодателство и практиката по прилагането му в България целят да представят обективна картина на състоянието им, а формулираните препоръки – да допринесат за повишаване на ефективността на наказателното правосъдие за разкриване и наказване на организираната престъпна дейност. Наред с проблемите в наказателноправната рамка, които се нуждаят от адекватни и съвременни решения, се очертава и необходимостта от усъвършенстване на редица други закони, които могат да играят важна роля за превенция и противодействие на престъпленията, свързани с организираната престъпност – данъчните закони, ЗОПДИППД, ЗЗКИ, ЗЗЛЗВНП, ЗБТХ.

Липсата на ефективни наказания е причина и за ниското доверие на обществото в наказателното правосъдие. Това заключение се потвърждава от изследванията на обществените нагласи и отношение към институциите в системата на наказателното правосъдие¹³⁸. Освен ниското обществено доверие в тези институции и преобладаващото мнение за безнаказаност на организираната и тежката престъпност проведените проучвания показват, че в по-голямата си част обществото не познава наказателния процес и се доверява на едностранно представени факти от страна на отделни институции или медиите¹³⁹. Във връзка с това е необходимо непрестанно да се разширяват информираността в обществото, включително и за рисковете от всички форми на организираната престъпност, както и за възможностите за подкрепа и защита на пострадалите и съдействието, което гражданите могат да окажат за разкриване на престъпната дейност и наказване на извършителите. От друга страна, наложително е да се повишава капацитетът на компетентните правоохранителни органи, запознаването им с добрите практики за борба с организираната престъпност, както и по-нататъшното развитие на международно сътрудничество.

¹³⁸ Вж. по-подр. Общественото доверие в правосъдието – инструмент за оценка и развитие на наказателната политика, Център за изследване на демокрацията, С., 2011, с. 27 и сл.

¹³⁹ Пак там, с. 39 и сл.

ИЗПОЛЗВАНИ И ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ ИЗТОЧНИЦИ

1. Наказателен кодекс (Обн., ДВ, бр. 26 от 2 април 1968 г., в сила от 01.05.1968 г., попр., ДВ, бр. 29 от 12 април 1968 г., изм., ДВ, бр. 92 от 28 ноември 1969 г., изм., ДВ, бр. 26 от 30 март 1973 г., изм., ДВ, бр. 27 от 3 април 1973 г., изм., ДВ, бр. 89 от 15 ноември 1974 г., изм., ДВ, бр. 95 от 12 декември 1975 г., изм., ДВ, бр. 3 от 11 януари 1977 г., изм., ДВ, бр. 54 от 11 юли 1978 г., изм., ДВ, бр. 89 от 9 ноември 1979 г., изм., ДВ, бр. 28 от 9 април 1982 г., попр., ДВ, бр. 31 от 20 април 1982 г., изм., ДВ, бр. 44 от 5 юни 1984 г., изм., ДВ, бр. 41 от 28 май 1985 г., изм., ДВ, бр. 79 от 11 октомври 1985 г., попр., ДВ, бр. 80 от 15 октомври 1985 г., изм., ДВ, бр. 89 от 18 ноември 1986 г., попр., ДВ, бр. 90 от 21 ноември 1986 г., изм., ДВ, бр. 37 от 16 май 1989 г., изм., ДВ, бр. 91 от 24 ноември 1989 г., изм., ДВ, бр. 99 от 22 декември 1989 г., изм., ДВ, бр. 10 от 2 февруари 1990 г., изм., ДВ, бр. 31 от 17 април 1990 г., изм., ДВ, бр. 81 от 9 октомври 1990 г., изм., ДВ, бр. 1 от 4 януари 1991 г., изм., ДВ, бр. 86 от 18 октомври 1991 г., попр., ДВ, бр. 90 от 1 ноември 1991 г., изм., ДВ, бр. 105 от 19 декември 1991 г., доп., ДВ, бр. 54 от 3 юли 1992 г., изм., ДВ, бр. 10 от 5 февруари 1993 г., изм., ДВ, бр. 50 от 1 юни 1995 г., изм., ДВ, бр. 97 от 3 ноември 1995 г., изм., ДВ, бр. 102 от 21 ноември 1995 г., изм., ДВ, бр. 107 от 17 декември 1996 г., изм., ДВ, бр. 62 от 5 август 1997 г., изм., ДВ, бр. 85 от 26 септември 1997 г., изм., ДВ, бр. 120 от 16 декември 1997 г., доп., ДВ, бр. 83 от 21 юли 1998 г., изм., ДВ, бр. 85 от 24 юли 1998 г., доп., ДВ, бр. 132 от 5 ноември 1998 г., изм., ДВ, бр. 133 от 11 ноември 1998 г., изм., ДВ, бр. 153 от 23 декември 1998 г., изм., ДВ, бр. 7 от 26 януари 1999 г., изм., ДВ, бр. 51 от 4 юни 1999 г., изм., ДВ, бр. 81 от 14 септември 1999 г., изм., ДВ, бр. 21 от 17 март 2000 г., изм., ДВ, бр. 51 от 23 юни 2000 г., изм., ДВ, бр. 98 от 1 декември 2000 г., доп., ДВ, бр. 41 от 24 април 2001 г., изм., ДВ, бр. 101 от 23 ноември 2001 г., изм., ДВ, бр. 45 от 30 април 2002 г., изм., ДВ, бр. 92 от 27 септември 2002 г., изм., ДВ, бр. 26 от 30 март 2004 г., изм., ДВ, бр. 103 от 23 ноември 2004 г., изм., ДВ, бр. 24 от 22 март 2005 г., изм., ДВ, бр. 43 от 20 май 2005 г., изм., ДВ, бр. 76 от 20 септември 2005 г., изм., ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г., изм., ДВ, бр. 88 от 4 ноември 2005 г., изм., ДВ, бр. 59 от 21 юли 2006 г., изм., ДВ, бр. 75 от 12 септември 2006 г., изм., ДВ, бр. 102 от 19 декември 2006 г., изм., ДВ, бр. 38 от 11 май 2007 г., изм., ДВ, бр. 57 от 13 юли 2007 г., изм., ДВ, бр. 64 от 7 август 2007 г., изм., ДВ, бр. 85 от 23 октомври 2007 г., изм., ДВ, бр. 89 от 6 ноември 2007 г., изм., ДВ, бр. 94 от 16 ноември 2007 г., изм., ДВ, бр. 19 от 22 февруари 2008 г., изм., ДВ, бр. 67 от 29 юли 2008 г., изм., ДВ, бр. 102 от 28 ноември 2008 г., изм., ДВ, бр. 12 от 13 февруари 2009 г., изм., ДВ, бр. 23 от 27 март 2009 г., изм., ДВ, бр. 27 от 10 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 32 от 28 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009 г., изм., ДВ, бр. 80 от 9 октомври 2009 г., изм., ДВ, бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 102 от 22 декември 2009 г., изм., ДВ, бр. 26 от 6 април 2010 г., изм., ДВ, бр. 32 от 27 април 2010 г., изм., ДВ, бр. 33 от 26 април 2011 г., изм., ДВ, бр. 60 от 5 август 2011 г.).
2. Наказателно-процесуален кодекс (Обн., ДВ, бр. 86 от 28 октомври

- 2005 г., в сила от 29.04.2006 г., изм., ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г., изм., ДВ, бр. 109 от 20 декември 2007 г., изм., ДВ, бр. 69 от 5 август 2008 г., изм., ДВ, бр. 109 от 23 декември 2008 г., изм., ДВ, бр. 12 от 13 февруари 2009 г., изм., ДВ, бр. 27 от 10 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 32 от 28 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 33 от 30 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 15 от 23 февруари 2010 г., изм., ДВ, бр. 32 от 27 април 2010 г., изм., ДВ, бр. 101 от 28 декември 2010 г., изм., ДВ, бр. 13 от 11 февруари 2011 г., изм., ДВ, бр. 33 от 26 април 2011 г., изм., ДВ, бр. 60 от 5 август 2011 г., изм., ДВ, бр. 61 от 9 август 2011 г., изм., ДВ, бр. 93 от 25 ноември 2011 г.).
3. Закон за специалните разузнавателни средства (Обн., ДВ, бр. 95 от 21 октомври 1997 г., доп., ДВ, бр. 70 от 6 август 1999 г., изм., ДВ, бр. 49 от 16 юни 2000 г., изм., ДВ, бр. 17 от 21 февруари 2003 г., изм., ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г., изм., ДВ, бр. 45 от 2 юни 2006 г., изм., ДВ, бр. 82 от 10 октомври 2006 г., изм., ДВ, бр. 109 от 20 декември 2007 г., изм., ДВ, бр. 43 от 29 април 2008 г., изм., ДВ, бр. 109 от 23 декември 2008 г., изм., ДВ, бр. 88 от 6 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 103 от 29 декември 2009 г., изм., ДВ, бр. 32 от 27 април 2010 г., изм., ДВ, бр. 88 от 9 ноември 2010 г., изм., ДВ, бр. 1 от 4 януари 2011 г., изм., ДВ, бр. 13 от 11 февруари 2011 г., изм., ДВ, бр. 61 от 9 август 2011 г.).
  4. Закон за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство (Обн., ДВ, бр. 103 от 23 ноември 2004 г., в сила от 25.05.2005 г., изм., ДВ, бр. 82 от 10 октомври 2006 г., изм., ДВ, бр. 33 от 28 март 2008 г., изм., ДВ, бр. 66 от 25 юли 2008 г., изм., ДВ, бр. 82 от 16 октомври 2009 г.).
  5. Закон за борба с трафика на хора (Обн., ДВ, бр. 46 от 20 май 2003 г., изм., ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г., изм., ДВ, бр. 33 от 28 март 2008 г., изм., ДВ, бр. 74 от 15 септември 2009 г.).
  6. Закон за отнемане в полза на държавата на имущество, придобито от престъпна дейност (Обн., ДВ, бр. 19 от 1 март 2005 г., изм., ДВ, бр. 86 от 28 октомври 2005 г., изм., ДВ, бр. 105 от 29 декември 2005 г., изм., ДВ, бр. 33 от 21 април 2006 г., изм., ДВ, бр. 75 от 12 септември 2006 г., изм., ДВ, бр. 52 от 29 юни 2007 г., изм., ДВ, бр. 59 от 20 юли 2007 г., изм., ДВ, бр. 109 от 20 декември 2007 г., изм., ДВ, бр. 16 от 15 февруари 2008 г., изм., ДВ, бр. 12 от 13 февруари 2009 г., изм., ДВ, бр. 32 от 28 април 2009 г., изм., ДВ, бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм., ДВ, бр. 18 от 5 март 2010 г., изм., ДВ, бр. 97 от 10 декември 2010 г., изм., ДВ, бр. 33 от 26 април 2011 г., изм., ДВ, бр. 60 от 5 август 2011 г.).
  7. Закон за защита на класифицираната информация (Обн., ДВ, бр. 45 от 30 април 2002 г., попр., ДВ, бр. 5 от 17 януари 2003 г., изм., ДВ, бр. 31 от 4 април 2003 г., изм., ДВ, бр. 52 от 18 юни 2004 г., доп., ДВ, бр. 55 от 25 юни 2004 г., доп., ДВ, бр. 89 от 12 октомври 2004 г., изм., ДВ, бр. 17 от 24 февруари 2006 г., изм., ДВ, бр. 82 от 10 октомври 2006 г., изм., ДВ, бр. 46 от 12 юни 2007 г., изм., ДВ, бр. 57 от 13 юли 2007 г., изм., ДВ, бр. 95 от 20 ноември 2007 г., изм., ДВ, бр. 109 от 20 декември 2007 г., изм., ДВ, бр. 36 от 4 април 2008 г., изм., ДВ, бр. 66 от 25 юли 2008 г., изм., ДВ, бр. 69 от 5 август 2008 г., изм., ДВ, бр. 109 от 23 декември 2008 г., изм., ДВ, бр. 35 от 12 май 2009 г., изм., ДВ, бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм., ДВ, бр. 82 от 16 октомври 2009 г., изм., ДВ, бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 16 от 26 февруари 2010 г., изм., ДВ, бр. 88

- от 9 ноември 2010 г., изм., ДВ, бр. 23 от 22 март 2011 г., изм., ДВ, бр. 48 от 24 юни 2011 г., изм., ДВ, бр. 80 от 14 октомври 2011 г.).
8. Закон за електронните съобщения (Обн., ДВ, бр. 41 от 22 май 2007 г., изм., ДВ, бр. 109 от 20 декември 2007 г., изм., ДВ, бр. 36 от 4 април 2008 г., изм., ДВ, бр. 43 от 29 април 2008 г., изм., ДВ, бр. 69 от 5 август 2008 г., изм., ДВ, бр. 17 от 6 март 2009 г., изм., ДВ, бр. 35 от 12 май 2009 г., изм., ДВ, бр. 37 от 19 май 2009 г., изм., ДВ, бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм., ДВ, бр. 45 от 16 юни 2009 г., изм., ДВ, бр. 82 от 16 октомври 2009 г., изм., ДВ, бр. 89 от 10 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 93 от 24 ноември 2009 г., изм., ДВ, бр. 12 от 12 февруари 2010 г., изм., ДВ, бр. 17 от 2 март 2010 г., изм., ДВ, бр. 27 от 9 април 2010 г., изм., ДВ, бр. 97 от 10 декември 2010 г., изм., ДВ, бр. 105 от 29 декември 2011 г.).
  9. Правилник за прилагане на Закона за защита на лица, застрашени във връзка с наказателното производство, приет с ПМС № 196 от 08.09.2005 г. (Обн., ДВ, бр. 75 от 16.09.2005 г., изм., ДВ, бр. 94 от 31.10.2008 г.).
  10. Наредба за организацията на дейността по използване на служители под прикритие в Министерството на вътрешните работи (приета с ПМС № 98 от 3.05.2007 г., в сила от 12.06.2007 г., обн., ДВ, бр. 38 от 11.05.2007 г.).
  11. Инструкция за взаимодействието между органите на МВР, следствието, прокуратурата и съда за осъществяване на защитата на свидетели по чл. 97а и изготвяне и съхраняване на веществените доказателствени средства по чл. 111, ал. 2 и чл. 191, ал. 3 от Наказателно-процесуалния кодекс, издадена от Министерството на правосъдието и правната евроинтеграция, МВР, Главната прокуратура на Република България и Националната следствена служба. (Инструкцията е издадена на основание § 74 от Преходните и заключителни разпоредби на приетия през 1997 г. Закон за изменение и допълнение на стария Наказателно-процесуален кодекс).
  12. Инструкция № 1 от 22 март 2004 г. за работата и взаимодействието на органите на предварителното разследване, издадена от Прокуратурата на Република България, Министерството на вътрешните работи и Националната следствена служба на основата на стария НПК (Обн., ДВ, бр. 30 от 13.04.2004 г., попр., ДВ, бр. 37 от 4.05.2004 г., изм., ДВ, бр. 63 от 4.08.2006 г.).
  13. Тълкувателно решение № 1 от 06.04.2009 г. по т.д. № 1/2008 г., ОСНК на ВКС.
  14. Тълкувателно решение № 2 от 16.07.2009 г. по т.д. № 2/2009 г., ОСНК на ВКС.
  15. Тълкувателно решение № 23 от 15.12.1977 г. по н.д. № 21/1977 г., ОСНК на ВС.
  16. Решение № 10 от 15.11.2011 г. по к.д. № 6 от 2011 г. (Обн., ДВ, бр. 93 от 25.11.2011 г.).
  17. Решение № 10 от 28 септември 2010 г. по к.д. № 10 от 2010 г. (Обн., ДВ, бр. 80 от 12.10.2010 г.).
  18. Решение № 6 от 18 ноември 2004 г. по к.д. № 7 от 2004 г. (Обн., ДВ, бр. 104 от 26.11.2004 г.).
  19. Решение № 234 от 04.08.2011 г. по к.н.д. № 1314/2011 г., Н. К., II Н. О. на ВКС.
  20. Решение № 528 от 29.01.2010 г. по н.д. № 585/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.
  21. Решение № 517 от 27.10.2010 г. по н.д. № 514/2010 г., Н. К., III Н. О.

- на ВКС.
22. Решение № 389 от 14.10.2009 г. по н.д. № 403/2009 г., Н. К., II Н. О. на ВКС.
  23. Решение № 570 от 23.12.2009 г. по н.д. № 554/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.
  24. Решение № 516 от 16.12.2009 г. по н.д. № 539/2009 г., Н. К., III Н. О. на ВКС.
  25. Стратегически насоки за използването на видеоконферентните връзки в съдебната система за разпити, експертизи, свидетелстване и представяне на веществени доказателства, Програма и бюджет за развитието на видеоконферентните връзки в съдебната система и Насоки за промяна на нормативната уредба, Висш съдебен съвет, С., 2010 (<http://www.vss.justice.bg/bg/start.htm>).
  26. Доклад за прилагането на закона и за дейността на прокуратурата и на разследващите органи през 2010 г. (<http://www.prb.bg/main/bg/Information/2076/>).
  27. Годишен доклад за дейността на Окръжен съд – Бургас, и районните съдилища от Бургаски съдебен район за 2010 г.
  28. Конвенция на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, ратифицирана със закон, приет от XXXVIII Народно събрание на 12.04.2001 г. – ДВ, бр. 42 от 2001 г., в сила за Република България от 29.09.2003 г., обн., ДВ, бр. 98 от 6.12.2005 г.
  29. Протокол за предотвратяване, противодействие и наказване на трафика с хора, особено жени и деца, допълващ Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност, ратифициран със закон, приет от 38-ото НС на 12.04.2001 г. (ДВ, бр. 42 от 27.04.2001 г., в сила за Република България от 25.12.2003 г., обн., ДВ, бр. 98 от 6.12.2005 г.).
  30. Конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (подписана в Рим на 04.11.1950 г., обн., ДВ, бр. 80 от 02.10.1992 г., в сила за Република България от 07.10.1992 г.).
  31. Международен пакт за граждански и политически права (ратифициран с Указ № 1199 на Президиума на Народното събрание от 23 юли 1970 г., ДВ, бр. 60 от 1970 г., в сила от 23 март 1976 г., обн. ДВ, бр. 43 от 28 май 1976 г.)
  32. Рамково решение 2008/841/ПВР на Съвета от 24 октомври 2008 г. относно борбата с организираната престъпност, обн., L ОВ, бр. 300 от 11 ноември 2008 г. Рамковото решение отменя предхождащото го Съвместно действие 98/733/ПВР от 21 декември 1998 г. относно инкриминирането на участието в престъпна организация в държавите – членки на Европейския съюз.
  33. Рамково решение 2008/841/ПВР на Съвета от 24 октомври 2008 г. относно борбата с организираната престъпност.
  34. Препоръка № R (97) 13 относно заплашването на свидетели и правото на защита, приета от Комитета на министрите на 10 септември 1997 г. на 600-ната среща на заместник-министрите (http://polis.osce.org/library/view?item_id=2675&attach_id=482).
  35. Конвенция на Съвета на Европа за борба с трафика на хора (ратифицирана със закон, приет от 40-ото Народно събрание на 7.03.2007 г., обн., ДВ, бр. 24 от 2007 г., в сила за Република България от 1.02.2008 г.).
  36. Резолюция 1787 (2011) на Парламентарната асамблея на Съвета на Ев-

- ропа (Council of Europe Parliamentary Assembly, Resolution 1787 (2011) Implementation of judgments of the European Court of Human Rights) (<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta11/ERES1787.htm>).
37. Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Македония за граничнополицейско сътрудничество (утвърдено с Решение № 720 от 16.10.2006 г. на Министерския съвет, в сила от 21.01.2007 г.).
  38. Споразумение между правителството на Република България и правителството на Република Сърбия за сътрудничество между органите за охрана на границата (утвърдено с Решение № 48 от 1.02.2008 г. на Министерския съвет, в сила от 18.07.2009 г.) и др.
  39. Обобщена информация относно наказателни производства, образувани за престъпления от особен обществен интерес за месец октомври 2011 г. (http://www.prb.bg/uploads/documents/docs_2475.pdf).
  40. Legislative Guide for the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto, New York, UNODC, 2004.
  41. Examining the Links between Organised Crime and Corruption, С., Център за изследване на демокрацията, 2010 (на английски език).
  42. Общественото доверие в правосъдието – инструмент за оценка и развитие на наказателната политика, Център за изследване на демокрацията, С., 2011.
  43. Недялкова, Ел., Правна регламентация на защитата на свидетеля според българския НПК, законодателствата на САЩ, европейски и други държави (http://www.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/4_2008/Zashtita_SVIDET_ENredakcia_10_2009.pdf).
  44. Паунова, Л., Пл. Дацов, Организирана престъпна група, С., Сиела, 2010.
  45. Пушкарова, И., Форми на организирана престъпна дейност по Наказателния кодекс на Република България, С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2011.
  46. Павлов, Ст., Наказателен процес на Република България, обща част, С., 1996.
  47. Петрунов, Г., Основни схеми за изпиране на пари от трафик на хора с цел сексуална експлоатация, С., Фондация „РискМонитор“, 2009.
  48. Стойнов, Ал., Наказателно право: особена част. Престъпления против собствеността, С., Сиела, 1997.
  49. Стойнов, Ал., Наказателно право: обща част, С., Сиела, 1999.
  50. Стойнов, Ал., Наказателно право: особена част. Престъпления против правата на човека, С., Сиела, 1997.
  51. Смилов, Д., Борбата с организираната престъпност: преглед на институционални понятия и стратегии (предварителен доклад), С., Център за либерални стратегии, 2005.
  52. Китанов, К., Организираната наркопрестъпност: криминологична характеристика и полицейска превенция, МВР, С., Научноизследователски институт по криминалистика и криминология, 2008.
  53. Гурмева, С., 20 защитени свидетели, скрити от мафията в чужбина. – В. „24 часа“, 22.12.2011 г. (<http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=1159398>).
  54. Гяурова-Вегертседер, Б., Специално за специализираните съдилища, сп. „Правен свят“, бр. 4, 2010.
  55. Становище на Даниела Доковска. – Във: Специализирани съдилища за организираната престъпност, Кръгла маса на тема „Необходими законо-

- дателни промени за противодействие на организираната престъпност и корупцията”, сп. „Адвокатски преглед”, бр. 4-5, 2010.
56. Веселинова, М., Изборът на съдебни заседатели за спецсъдилищата май е незаконен, сп. „Правен свят”, 15 януари 2012 (<http://www.legalworld.bg/show.php?storyid=25459>).
  57. Calderoni, F., *Organized Crime Legislation in the European Union*, 1st edition, published by Springer, Milano, 2010.
  58. Van Duyne, P. and J. Harvey, A. Maljevic, M. Scheinost, K. von Lampe (eds.), *European Crime-markets at Cross-roads: Extended and Extending Criminal Europe*, published by Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2008.
  59. Siegel, D. and H. Nelen (eds.), *Organized Crime: Culture, Markets and Policies*, published by Springer, USA, 2008.
  60. Transcrime, IKOC (Improving Knowledge on Organized Crime to Develop a Common European Approach), Publishable Final Activity Report, 2007.
  61. Holmes, L. (ed.), *Terrorism, Organized Crime and Corruption: Networks and Linkages*, published by Edward Elgar, Cheltenham, 2007.
  62. Brady, H., *The EU and the Fight against Organized Crime*, published by Centre for European Reform, London, 2007.
  63. Felson, M., *Heuni Papers: The Ecosystem for Organized Crime*, published by the European Institute for Crime Prevention and Control, Helsinki, 2006.
  64. Transcrime, EUSTOC – Developing an EU Statistical Apparatus for Measuring Organised Crime, Assessing its Risk and Evaluating Organized Crime Policies, Final Report, executed by Transcrime, 2005.
  65. Fijnaut, C., and L. Paoli (eds.), *Organized Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the EU and Beyond*, published by Springer, USA, 2004.
  66. Van Duyne, P., K. von Lampe, J. L. Newell (eds.), *Criminal Finances and Organising Crime in Europe*, published by Wolf Legal Publishers, Nijmegen, 2003.
  67. Abadinsky, H., *Organized Crime: Conference Room*, 7th edition, published by Thomson, Wadsworth, Belmont, 2003.
  68. Van Duyne, P., V. Ruggiero, M. Scheinost, and W. Valkenburg, *Cross-Border Crime in a Changing Europe*, published by Nova Science Publishers, Huntington, 2001.
  69. Black, C., and T. V. Beken, *Reporting on Organised Crime*, published by Maklu, Antwerpen, 2001.
  70. Transcrime, *Euroshore: Protecting the EU Financial System from the Exploitation of Financial Centres and Offshore Facilities by Organised Crime*, Final Report Executed by Transcrime for the European Commission, January 2000.
  71. Jordan, D. C., *Drug Politics: Dirty Money and Democracies*, published by University of Oklahoma Press, Oklahoma, 1999.
  72. Case of the Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhev v. Bulgaria (Application no 62540/00), Judgment 28.6.2007, European Court of Human Rights (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=association&sessionId=86974049&skin=hudoc-en>).
  73. Case of Boenisch v. Austria (Application no. 8658/79), Judgment 6 May 1985, European Court of Human Rights (<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Bonisch&sessionId=86973030&skin=hudoc-en>).

CSD АНАЛИЗИ/REPORTS

1. България и структурните фондове на Европейския съюз, С., 1999.
ISBN 954-477-050-X
2. Структурните фондове на Европейския съюз: кратко ръководство, С., 1999.
ISBN 954-477-036-4
3. Социални проблеми на присъединяването на България към Европейския съюз, С., 1999.
ISBN 954-477-052-6
4. Подготовка за преговори за членство на България в Европейския съюз, С., 1999.
ISBN 954-477-056-9
5. Присъединяването на България към Европейския съюз: ролята на политическите партии, С., 1999.
ISBN 954-477-054-2
6. Българският капиталов пазар в контекста на присъединяването към Европейския съюз, С., 1999.
ISBN 954-477-058-5
7. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция, С., 2000.
ISBN 954-477-077-1
8. Корпоративно управление и контрол в България, С., 2000.
ISBN 954-477-083-6
9. Корупция и контрабанда: мониторинг и превенция. Второ преработено и допълнено издание, С., 2000.
ISBN 954-477-086-0
10. Контрабандните канали в Югоизточна Европа, С., 2002.
ISBN 954-477-098-4
11. Корупция, контрабанда и институционална реформа, С., 2002.
ISBN 954-477-100-X
12. Пазарът на наркотици в България, С., 2003.
ISBN 954-477-111-5
13. Партньори в престъпността: рисковете от симбиозата между сектора за сигурност и организираната престъпност в Югоизточна Европа, С., 2004.
ISBN 954-477-114-X

14. Българският износ на оръжие: оценка на контролния механизъм върху експорта на малки оръжия и леко въоръжение, С., 2004.
ISBN 954-477-116-6
15. Транспорт, контрабанда и организирана престъпност, С., 2004.
ISBN 954-477-118-2
16. Корупцията при данъчното облагане. Предизвикателства пред данъчната политика и администрация, С., 2005.
ISBN 954-477-131-X
17. Полицейски проверки и използване на етнически профили в България, С., 2006.
ISBN 13 978-954-477-141-6
ISBN 10 954-477-141-7
18. Корупцията при обществените поръчки. Рискове и противодействие, С., 2007.
ISBN 987-954-477-148-5
19. Корупцията в здравеопазването в България, С., 2007.
ISBN 978-954-477-153-9
20. Организираната престъпност в България: пазари и тенденции, С., 2007.
ISBN 978-954-477-151-5
21. Гражданското общество в България: тенденции и рискове, С., 2010.
ISBN 978-954-477-165-2
22. Енергетика и добро управление: тенденции и политики, С., 2011.
ISBN 978-954-477-166-9
23. Пенитенциарната политика и система в Република България, С., 2011.
ISBN 978-954-477-165-2
24. Управлението на зелената енергетика в България: на кръстопът, С., 2011.
ISBN 978-954-477-175-1
25. Динамика на скритата икономика в България по време на криза, С., 2011.
ISBN 978-954-477-182-9
26. **Противодействие на организираната престъпност в България: оценка на правната рамка, С., 2012.**
ISBN 978-954-477-184-3

